

84(5кар)
В 2-50

**МЭНГИ
ИЙРАСЛАР**

ЭЖЫНЬЯЗ

84(5кар)
8 2.50

ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИЛИМЛЕР АКАДЕМИЯСЫ
ҚАРАҚАЛПАҚСТАН БӨЛИМИ
ҚАРАҚАЛПАҚ ГУМАНИТАР ИЛИМЛЕР ИЛИМ-ИЗЕРТЛЕУ ИНСТИТУТЫ

ӘЖИНИЯЗ

Республикадағы ғылымға
ресурс қарайтын
Балағар қаласындағы
Ғ. Юсупов атындағы қанағат
жестирея институтының директоры,
лектор-интерконтиненттік
арахалық Палымофтон
Сауға!
Қасымов
2018-жыл.
Қазір,

НӨКИС
«ИЛИМ»
2014

УОК 8-1-943.11(575.172)

КБК 84(5 Қар.)

Ә 50

Редакциялық коллегия:

Аимбетов Н.Қ. (бас редактор), Альниязов А.И., Байниязов Қ.,

Жәрімбетов Қ., Нуратдинова Г., Смамутов Қ.,

Хамидов Х., Хошниязов Ж.

Баспаған таярлаушылар:

филология илимлериниң докторы Қ.Байниязов
филология илимлериниң кандидаты А.Альниязов
илимий хызметкер Т.Байниязова

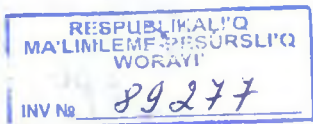
Жууаплы редактор:

филология илимлериниң кандидаты А.И. Альниязов

Әжинияз. Баспаға таярлаушылар: Қ.Байниязов, А.Альниязов, Т.Байниязова; ӨЗР ИА Қарақалпақстан бөлими, Қарақалпақ гуманитар илимлер илим-изертлеу институты. – Нөкіс: «Илим», 2014. – 248 б.

УОК 8-1-943.11(575.172)

КБК 84(5 Қар.)

ISBN 978-9943-374-44-7

© «Илим» баспасы, 2014

*Ким де ким бул жапакеш халықтың пәк
қалбин, әсирлер аса арзыу-әрманларын,
умтылыстарын билмекиш, аңлап жет-
пекши болса... Күнхожа, Әжинияз хәм
Бердақ сыяқлы үлкен шайырлардың
тәсиршең доретпелерине мүрәжат
қылса, өзи ушын жүдә көп нәрсени түси-
нип алады, деп ойлайман.*

И.Каримов

АЛҒЫ СӨЗ

Әжинияз Қосыбай улы (әдебий лакабы—Зийұар) 1824-жылы Арал теңизиниң түслик жағында, Әмиўдәрьяның қуярлығындағы ашамайлы хәм қыят урыұлары жасаған «Қамыс бөгет» аўылында дүньяға келген. Әжинияздың әкеси Қосыбай, оның әкеси Балтабек, арғы атасы Ақжигит—өз дәуириниң батыр хәм мәрт адамларынан бири, ал оның анасы Нәзийра да сөзге шешен, дилұар хаял болған.

Әжинияз жаслайынан-ақ оқыұға, билимге қуштарлығы, зийреклиғи менен танылған. Дәслеп ол Хожамурат ийшан медресесинде, кейин, анасы қайтыс болғаннан соң, дайысы Елмурат ахун медресесинде тәрбияланады. Болажақ шайыр медреседе оқыұ менен бир қатарда китапханадағы айырым китапларды көшириұ менен де шуғылланады хәм усы арқалы елге белгили кәтиб сыпатында танылады. Ел аўзында қалған мағлыұматларға көрс, ол он алты жасында Әлийшер Наўайының дийұанынан айырым шығармаларды көширип жазған.

Әжинияз оқыұды Хийұада даўам еттиреди. Бул әзим шәхәрде ол дәслеп атақлы түркмен классик шайыры Мақтымқулы тәлим алған Шерғазы медресеси, кейнинен Қутлымурат инақ медресесиниң талабасы болады. Қутлымурат инақ медресесине кирер жерде: «Бул медреседе 1840–1844 жылларда карақалпақ әдебиятының классиги Әжинияз Қосыбай улы оқыған» деген жазыұлар қойылған.

Қутлымурат инақ медресесінде диний тәлийматлардан тысқары Наұайы, Ғафыз, Саадий хәм Физулий сыяқлы Шығыс классик шайырларының дәретиұшилиги де үйренілген. Әжинияз бул даңқлы көркем сөз усталарының шығармаларын тәкирар-тәкирар ежелеп оқып шыққан. Бундай қызығыұшылық нәтийжелери кейин-ала шайырдың терең мазмунлы қосық қатарларында мөрленген.

Қутлымурат инақ медресесин тамамлап, Әжинияз туұған аұылына қайтып келеди, лекин көп узамай қазақ арасына жөнep кетеди хәм бир жылдан соң қайтып келип, ашамайлы урыұынан Хәмра деген қызға үйленеди, оннан үш ул хәм бир қыз туұылады. Шайырдың әуладлары бүгинғи күнде Қоңырат, Шоманай, Қанлыкөл районларында хәм Нөкис қаласында жасайды.

Хорезм ойпатында жасаұшы халықлар тарийхында ири ўақыялардың бири--1858--1859 жыллардағы Қоңырат көтерилиси Әжинияздың дәретиұшилигине үлкен тәсир көрсетеди. Ол өз Ұатанының ҳақыйқый перзенти, илимли-билимли инсан сыпатында бул ўақыяға бийпәрўа қарап тура алмайды хәм онда белсене қатнасады. Кейин-ала оны көтерилис жетекшилериниң бири сыпатында Хийўа ҳүкимдарлары түркмен жерлерине сүргинге жибереди. Сүргин жыллары шайырдың қәлеми және де шыйрақласады, медреседе оқып жүрген пайтында өзи оқыған Мақтымқулы қосықларының көпшилигин карақалпак тилине аўдарады.

Арадан үш жыл өтип, Әжинияз туұылған үлкесине қайтады, бирақ бул жерде де ол және хәмелдарлардың куўдалаұына ушырайды. Сонлықтан шайыр және алыс қазақ далаларына жөнep кетеди. Айтыұларына карағанда, бул Әжинияздың өзге үлкелерге үшінши сапары болған.

Усы жерде айта кететуғын бир итибарлы жағдай соннан ибарат, Әжинияз шайыр өзге үлкелерде жүрген гезлеринде Троицк қаласындағы (хәзирги Россиядағы Челябинск ўәлаяты), академик Бартольд «өз халқының мәнәуйи короли»

деп баха берген Зайнулла ийшан Расулев (Зайнулла бин Хабибулла бин Расуль) тийкар салған атаклы «Расулия» медресесинде де болған деген мағлыұматлар бар. Бул туұралы Урал мәмлекетлик ветеринария академиясы тарийх хәм философия кафедрасының доценти, үлкетаныұшы Рауф Назипович Гизатуллин өз интервьюинде, сондай-ак, филология илимлеринин докторы, Башкурт мәмлекетлик университетинин профессоры Гиният Кунафин 2008 жылы Уфа қаласында өткерилген «Зайнулла Расулев—атаклы башкурт ойшыл-философы, мусылман дүньясының көрнекли теологы хәм педагог-ағартыұшысы» атамасындағы халық аралық конференцияда ислеген баянатында сөз етеди (бул мағлыұматлар Интернетте www.bashinform.ru; www.islamisemya.com/ сайтларында жайластырылған). Әлбетте, бул пикирлер қарақалпақ әжиниязтаныұшылары ушын уллы шайырдың өмирин хәм дөретиұшилигин еле де тереңирек үйрениўге түртки болары сөзсиз.

Әйне усы дәўирде, яғный 1864 жылы шайырдың өмиринде умытылмас ўақыя жүз береді: Әжинияз казактың ақын қызы Меңеш пенен айтысқа түседі хәм онда жеңип шығады. Бул дәўирлерде халық аўызеки дөретиұшилигинин басқа жанрларына қарағанда, қарақалпақ хәм қазақ халықларында айтысыў жанры кең тарқалған хәм үлкен әҳмийетке ийе болған. Бул айтыстың тексти 1878 жылы «Түркистан ўәлаяты» газетасында да жәрияланған.

Әжинияздың айтыстағы сөзлерине қарағанда, бул ўақытлары ол қырық жаста болған:

Той болса қызыл тонды кийермисең?

Отына ашықлықтың күйермисең?

Жылым қой, жасым қырықта, қыз ай Меңеш,

Сен маған жасым сурап тийермисең?

Жат үлкелерде сергизданлық жыллары Әжинияз дөретиұшилигинин және де күшейиўине белгили дәрежеде тәсир

көрсеткен. Бул дәуірде шайыр өзинин «Еллерим барды», «Бар-мекен?», «Бардур», «Мегзер», «Айрылса», «Хош имди» хэм т.б. көпке белгили шығармаларын жаратқан.

Әжинияз жанажан топырағына қайтып келгеннен соң «Бозатау», «Қамыс бөгет», «Жетим өзек» ауылларында кәмбағал шаңарақлар балалары ушын мектептер шөлкем-лестиреди хэм өзи балаларға хат-сауат үйретеди. Буннан тысқары, өмириниң ақырына шекем (ол 1878 жылы қайтыс болған) қосықлар жазыуын дауам етеди.

Әжинияз дәретиўшилигин үйрениў ХХ әсирдиң 30-жылларында басланады. Дәслепки изертлеўшилер катарында филолог-алымлар Н.Дәўқараев, Қ.Айымбетов, О.Кожуровлар болған. ХХ әсирдиң 50-жылларында изертлеўшилер Қ.Айымбетов, И.Сагитов, Қ.Бердимуратов, С.Ахметов, Б.Исмайлов хэм т.б. Әжинияз дәретиўшилигиниң жаңа қырларын ашыўға еристи.

Әжинияз дәретпелери бүгинги күнге шекем бир неше мәрте қарақалпақ, өзбек, түркмен хэм рус тиллеринде жарық көрди.

Кейинги дәуірлерде жаңадан табылған қолжазбалар изертлеўшилер ушын Әжинияз дәретиўшилиги бойынша қатар таза илимий жұмысларды жаратыўға тийкар болды. Әсиресе, ғәрезсизлик жылларында уллы шайырдың мийрасларын хәр тәрәплеме үйрениў ислери қайта жанланды. Президентимиз И.Каримов атап өткениндей, ғәрезсизлик миллий мәденият хэм мәнаўияттың бекемлениўине, қарақалпақ халқының классик шайырлары Бердақ, Әжинияздың дәретиўшилик мийрасларының толық тиклениўине, олардың жарқын естелигин мәңгилестириўге жол ашып берди.

Бул дәуірде Әжинияз дәретиўшилигиниң өзине тән өзгешелигине хэм әхмийетине бағышлап белгили илимпазлар – академиклер Х.Ҳамидов, Ж.Базарбаев, филология илимлериниң докторлары Қ.Байниязов, Қ.Жәримбетов, К.Қурамбаев,

Ә.Пахратдинов, А.Муртазаев, К.Мәмбетов, илим кандидатлары А.Каримов, А.Пирназаров, Қ.Мәмбетназаров, Б.Қәлиметов, И.Өтеұлиев, Б.Генжемуратов, Г.Даўлетова, Қ.Смамутов хәм т.б. тәрәпинен көплеп илимий мақалалар менен китаплар жәрияланды.

Әжинияз дәретиўшилигин халқымыз тарийхы менен салыстырып үйрениў мәселелери академик С.Камаловтың, сондай-ақ Б.Исмайловтың мақалаларында сәўлеленген. Әжинияз тек халық көтерилиси баслаўшыларынан бири ғана емес, ал «Бозатаў трагедиясы»ның тиккелеў қатнасыўшысы да болған. Бул қорқынышлы ўақыялар тыртықлы питкен аўыр жарақат киби қарақалпақ халқы тарийхында хәм есинде терең из қалдырған. Халықтың басынан кеширген аўыр мүсийбетлери Әжинияздың атақлы «Бозатаў» шығармасына тийкар болған.

Терең билим хәм илим, жоқары мәдениет, мәнаўият ийеси болған Әжинияз, Шығыс поэзиясы дәстүрлерине сүйенген ҳалда, қарақалпақ қосық жанрын философиялық жақтан байытты, шуўмақларға салтанатлы, әжайып, тилсимли, рәңбәрең түр бағышлады, қарақалпақ жазба әдебиятын жаңа, бурын көрилмеген басқышқа көтерген қәбилетли талант ийеси. Оның шығармалары тутасы менен XIX әсир қарақалпақ поэзиясының гүлтажы есапланады. Шайыр қосықларының қайқайсысы да терең лиризм менен қандырылған, адамның ишки туйғы-сезимлерин толқынландырып жиберетуғын күдиретке ийе болып, олардан хәр бир оқыўшы руўхый мәдет алады, илҳамланады. Атақлы шайырымыз, Өзбекстан Қахарманы Ибрайым Юсупов:

*Айт сен Әжинияздың қосықларынан!
Жыласын яр ышқы баўырын кескенлер,
Еңиресин елинен айра түскенлер,
Айт сен Әжинияздың қосықларынан!*

*Қосық дәрья-дәрья нур болып ақсын,
Ышқысыз жанларға ышқы отын жақсын,
Қыз жигитке жылға-наз бенен бақсын,
Айт сен Әжинияздың қосықтарынан!*

*Жұлдызларды жерге үңилтпек болсаң,
Жаман шайырларды түңилтпек болсаң,
Егер мен өлгенде тирилтпек болсаң,
Айт сен Әжинияздың қосықтарынан!*

деп бағалағанындай, Әжинияз қосықтары құдіретлі рухый күшке ийе. Ал оны қадірлеу, кәстерлеу, әуладлардан әуладларға жеткеріп беріу бизің парызымыз хәм қарызымыз болып табылады.

ТӘРИП ҚОСЫҚЛАР

ЕЛЛЕРИМ БАРДЫ

Сорасаң елимди, Қожбан, бизлерден,
Қалпағы қазандай еллерим барды,
Қәте шықса кеширинлер сөзлерден,
Қытай, Қоңырат атлы еллерим барды.

Жайлауым – Үргениш, арқасы – теңиз,
Жауырыны қаппақтай маллары семиз,
Руқсатсыз бири-бирине салмас из,
Бирликли Қоңырат еллерим барды.

Кенегес Ерназар сораған халықты,
Жартысы едилер Хийуаның тахты,
Кәмалына келген дәулеті-бахты,
Ол Хорезмдей еллерим барды.

Өтирикти ырас етип айтпаған,
Туұры жолдан бас кетсе де, қайтпаған,
Намәхрәмди хасла жолдас тутпаған,
Аты қарақалпақ еллерим барды.

Ағалар, сөзим бар, айтып өтели,
Опасыз дүньяны пәний етели,
Қыз-жауанын аның баян етели,
Халқымыздың ғошшақ жигити барды.

Сөйлескенде шекер етер сөзинди,
Көргенде биймағрур етер өзинди,
Бәхәри тойдырар еки көзинди,
Ләйли, Зүлейхадай қызлары барды.

Жилуә таслап хәрне барын саз еткен,
Жигитлердің кеулин бәхәр, жаз еткен,

Қасын қағып, жиһуэ билән наз еткен,
Бағлардың ишинде қызлары барды.

Сүйрик саўсағында периўза жүзик,
Беллери қыналған, бир қысым, нәзик,
Хәр қолында алтын-гүмис билезик,
Салланып мәс гезен қызлары барды.

Атқа шыққан ашамайлы, қыятта,
Қолдаўлы, мүйтениў, барлық қоңыратта,
Қытай, қыпшақ, кенегесиў, маңғытта,
Ат көтермес белли беглери барды.

Гүдары белбеўи белине түскен,
Бойы ақ теректи аралап өскен,
Ғәним көрсә қайнап, дәрйадай йошқан,
Қалпақтың қалқанлы жигити барды.

Беллескенде хан палуанын қоймаған,
Қуш-қарыўы бир бойына сыймаған,
Шақырмаса, мерекеге бармаған,
Қоңыраттың Қожектей палуаны барды.

Табылады излегеннің кереги,
Көлинде бар қасқалдағы, үйреги,
Қуўлары, ғазының пүтин бүйреги,
Дүньяның аңлары көлимде барды.

Ядыма түскенде кеўилим өскен,
Көзим көрмегенше көкейим кескен,
Жылында бир гүлlep, үш рет пискен,
Аты сүтилмектей жемисим барды.

Сәрхаўыз бойында саялы терек,
Жесен пал үйирген әселиў-пәлек,

Қырында кызарып пискен геуирек,
Қауындай мазалы жемисим барды.

Мал ийесин табар, сөз тапса жүйе,
Шөбинде шифээт, қусында кийе,
Теңиз етегинде болар қаншийе,
Булардың бәршеси елимде барды.

Көрмеген хайранда, еслери танар,
Үргениш наққашы, мақбари-минар,
Бағларымда бисяр алмайыұ-анар,
Хесапсыз мазалы мийұеси барды.

Мен бүйерде жүрген иши зәрдели,
Ел-журтты көрмеген ағыр дәрдели,
Кеуилимнің хошы жок, мен хәм бир дәртли,
Айтсам, иште толған хәдисим барды.

Қарсыласса, хәмирине көндирген,
Биразлардың бауырларын тилдирген,
Өзлерине бейимлерин күлдирген,
Үргениш елинде залым хәм барды.

Қалпақтан аұысып елиңе келген,
Ким жақсы, ким жаман, парқыны билген,
Көрген-билгенини айтып сөйлеген,
Қарақалпак әулады Зийұары барды.

БАРДУР

Беглер, тәрип етсем қалпақ йуртыны,
Хуп әжеп тамаша еллери бардур,
Ариф болып хак йолына еришкен,
Мүршидиү мүкәммәл пирлери бардур.

Қыры дийқаншылық, суўы сәмәкли,
Хәр жерде кәни бар көрсен нәмекли,
Ғазлы, касқалдақлы, көли өрдекли,
Йери мурғызарлы көллери бардур.

Бардур қыз-жаўаны, қашлары кәман,
Йүзин таққас етсен, хұршийди табан,
Аны көргенлердин ақлыны алған,
Ләйли, Зүләйхадай хұрлери бардур.

Қыз-жаўаны бардур әдеп-икрамлы,
Сәдептен дәндаллы, кушдек дәҳанлы,
Шийрин-шекер сөзли, сүшүк зибанлы,
Сәнем киби қыпша беллери бардур.

Бардур пәрийзады алма янақлы,
Ләби пистә шәкәр киби додақлы,
Кумар ала көзли, бадам қапақлы,
Зүхрә киби сүшүк тилләри бардур.

Алма көз әреби атдур мингәни,
Көйләкшәси зәрбап, алтын йүгәни,
Пайтабасы үштап, атлас кийгәни,
Бай уғлы байбәтше беглери бардур.

Йигит гезер даўам қыш билә язы,
Әреб атлар минип, әлгинде базы,
Изинде кулақлы, шашақлы тазы,
Сағрысында зәрбап жүнлери бардур.

Йигитлери бардур Рустем сыпатлы,
Гөрүғлыдек әреб атлы, хайбатлы,
Дәулетиярдек шижәәтли, ғайратлы,
Кескир қылыш, камар тонлары бардур.

Йигитлери бардур Рустәми дәстан,
Қәхәр етсә, душманны қылырлар йексан,
Хайбатыдан титирер Хажар, Хиндистан,
Гөрүғлыбек киби ерлери бардур.

Баһадуры бардур йүзге сәра-сәр,
Худадын өзгәдин қылмас қәуәтәр,
Йүз йигитке тәнха өзи барабар,
Хәзирети Әлий киби шерлери бардур.

Искәндәр Зулқарнайын киби дәуранлы,
Хәзирети Сулейман киби пәрманлы,
Данышманд, нүктәдан шийрин зибанлы,
Молла Мамут деген беглери бардур.

Мингени әреб ат, мойны ғылшақлы,
Жүнлери зәрбаптан, алтын шашақлы,
Мөхир бар қолында, тилла пышақлы,
Арзы аталық деген беглери бардур.

Бир күнде атлас тон кийен мың әлұан,
Рәкиблерә салған қайғыұ-ғам, думан,
Бир күндә йүз тилла ұазыйпа алан,
Сержан найып деген беглери бардур.

Артық бийи, Шамурат йәнә Қарлыбай,
Қалмәмбет, Ермәмбет, Хәсен, Абылай,
Төренияз бий және Хәким, Нурлыбай,
Бели ақ пышақлы беглери бардур.

Бажы-хыраж алур Жәмшит, Ҳираттан,
Ташкент, Жанкент, Дижлә, Ходжент, Пираттан,
Атының қазығы беш йүз манаттан,
Қабыл беглербеги беглери бардур.

Төремурат бийиў, Сапарниязы,
Қәдирберген, Садык хәм Абылғазы,
Айтса эда болмас Ҳажыниязы,
Бес жүз мөхирдарлы бийлери бардур.

МЕҢЗЭР

Ўэлий көңлим қайнаб-ташыб,
Харлаған булага меңзэр,
Дағ башынан ягса яғыш,
Сел киби ташғана меңзэр.

Түшсэ яда өтэн күнлэр,
Ағзымдын шыққан ушкунлар,
Хорезмде йүрэн күнлэр,
Заўқы-тамашая меңзэр.

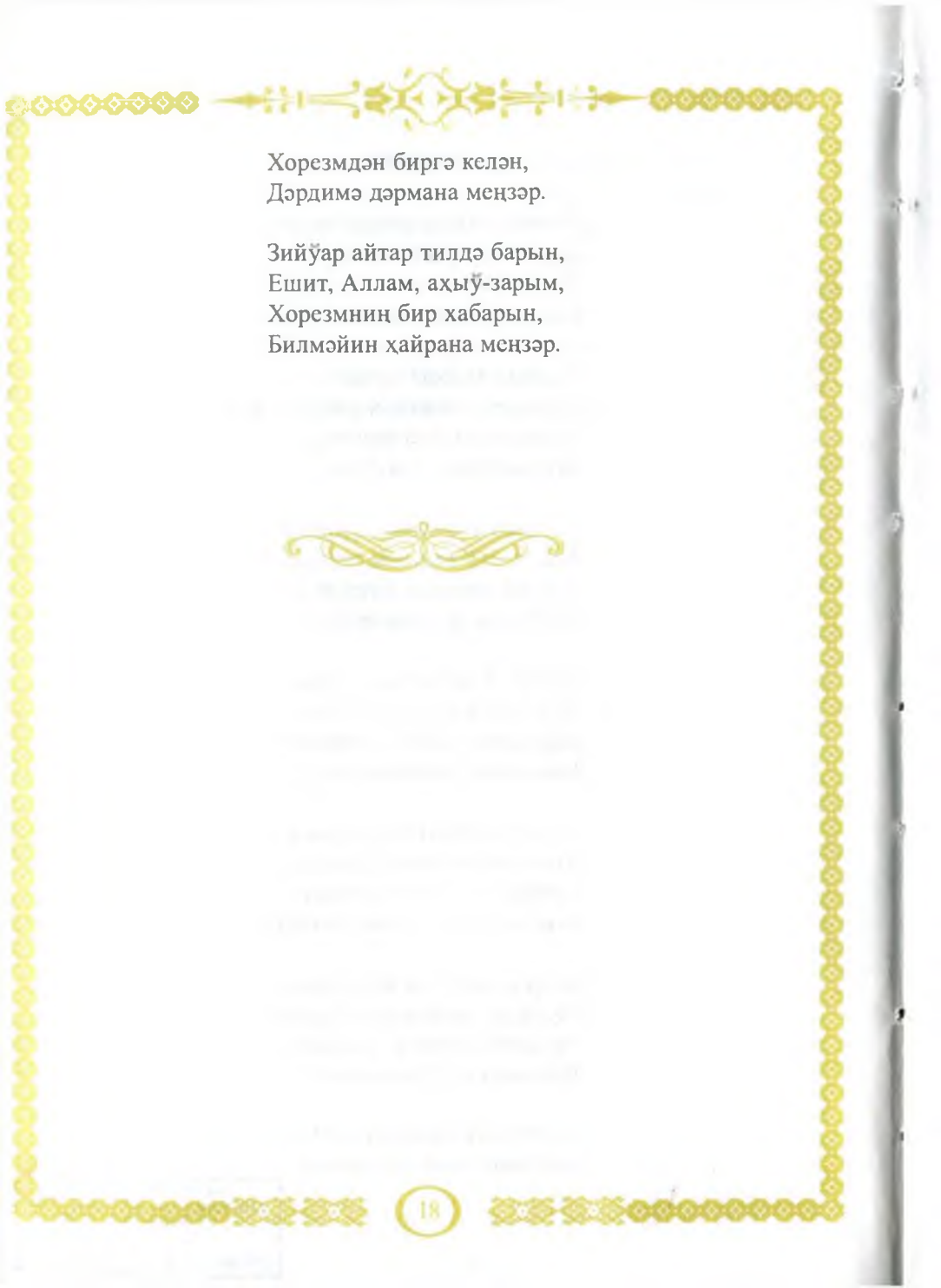
Қалдым айралық дәрдиндә,
Баш қойуб ғамның гәрдиндә,
Хәр ким өзиниң йуртындә,
Дәўлетли султана меңзэр.

Айралық мәйин ишәнләр,
Йуртынан айра түшәнләр,
Дәрьядек қайнаб йошанлар,
Көңлиндә уммана меңзэр.

Хәр ғош йигит өз шағында,
Қызларның ышқы ўағында,
Бүлбүл гүлнің бутағында,
Беш-он күн мехмана меңзэр.

Азарын шектим йиракдын,
Мурадым истәдим Хакдын,
Өртәниб дәрди-фиракдын,
Йолында пәрўана меңзэр.

Машғул болдым дүнъя билән,
Шийрин жана салдым тилән,

Хорезмдэн биргэ келэн,
Дэрдимэ дэрмана мензэр.

Зийуар айтар тилдэ барын,
Ешит, Аллам, ахыу-зарым,
Хорезмнин бир хабарын,
Билмэйн хайрана мензэр.

БАРДЫ

Урыўым – қоңыратдур, миллетим – калпак,
Кенегес, маңғыты, қытайы-кыпшақ,
Тууыскан дейдилер қалпағы-қазақ,
Он төртке бөлінген урыўым барды.

Бир ели – Хорезм, бир ели – Туўран,
Үргениш, Қоңыратыў, шәхри Самарқан,
Кәрўанлары барур Бухар, Аштархан,
Не бир сулыў-сулыў шәхәрим барды.

Сизиң жақтан көркем аның даласы,
Қабат-қабат салынғандур каласы,
Көкбарыў-ылаққа кендур арасы,
Көкбар, ылақ ойнар йигити барды.

Бизиң елди он төрт урыў дийерлер,
Қыз-жаўаны қызыл-яшыл кийерлер,
Хайтта-тойда ат арбаға минерлер,
Небир гөззал сулыў қызлары барды.

Қыз-жигити жуўап айтар дәсме-дәс,
Кийген кийимлери атласыў-липас,
Астыға төсенер мешхедий палас,
Шахсәнем, Шийриндек қызлары барды.

Кәтиблери алар кітап-қәлемин,
Бир-биринә берүр тәңир сәлемин,
Хожа Ҳафыз, Наўайыдан сабағын,
Алан нешше тәлиб кәтиби барды.

Үш ай шабағы бар, үш ай саўыны,
Үш ай қабағы бар, үш ай қаўыны,

Төрт мәүсимэ йетэр аның тахамы,
Небир шийрин-шийрин жемиси барды.

Бири сүтилмекдур, бири атшокай,
Собыгын жесеңиз, шекер-эселдей,
Жамбылша, қауыны шийрин пәшектей,
Жылына үш писер мийуасы барды.

Бас кала дийерлер эйемде Туўран,
Ийба-иззет билән қылады мийман,
«Келгинди» деген ат бизгедур жаман,
Қытай, қоңырат атлы еллерим барды.

Жәйхун, Сайхун—еки дәрәя арасы,
Түп сағамыз бир кисиниң баласы,
Әнес, Мәлик—еки елдиң баласы,
Аты қарақалпақ ееллерим барды.

Бизиң елге ерте келур бәхәр-жаз,
Ғаңқылдасып кууы-ғазы салар саз,
Бул баязды йазған молла Хажынияз,
Зийуардың гирдели еллери барды.

АНАЛАР

Анамсаң, кэбамсаң өзін өсирген,
Көп азапты шул башыңнан кеширген.
Өтти уактың, гәрип, жетим-жесирсен,
Мүсийбетти көп кеширген аналар.

Хаслы нәкас хәйеллерди зорлайды,
Шәриятка тутып, нәпсин қорлайды,
Санмың ғұмша залымлардан зарлайды,
Әдалатсыз сум заманда, аналар.

Дүньяда адамның теңи-тайы жоқ,
Залым фәлак буған қарсы жумсар оқ,
Қазы-бегиу, шәриятта инсап жоқ,
Жәбириу-жапалықты шеккен аналар.

Жүрек-бағрың перзент дейип бәнт болыр,
Тири ғайып шул дүньяда дәрт болыр,
Ядқа түссе, ишкен асың ант болыр,
Жүрек-бағрын дағлап жүрген аналар.

Хаслыңыз—Бийпатма дийер сизлердің,
Халы нешүк болыр гәрип қызлардың,
Хәсиретликтен жаудырасқан көзлерің,
Зийуарды хәм хайран етти, аналар.

Гәрип анам, не болмақшы халларын,
Мундай иске гирипдар болып балларын,
Сүргинге айдалды уғыл-қызларын,
Арасатлы сум заманда, аналар.

Аналар, йыгламаң көз жасты төкип,
Көзіңди яшлатып, бағрыңды сөкип,

Қайғы-хәсирет билен хәм нардай шөкип,
Жолға қарап, ғам шекпеңиз, аналар.

Суңқар ғезмес қанатынан қайрылса,
Бийхуш болыр ана улдан айрылса,
Залымлар қолынан жан аман қалса,
Перзентлерің қайтып келер, аналар.

Қанлы яшқа толып еки көзлерің,
Қапалықта сарғайып тур йүзлерің,
Бағрымны тиледи айтқан сөзлерің,
Қайғыў-хәсиретте жүрген аналар.

Не илаж, башартпай қалдың атаўда,
Нешше мың, билмедим, бул келген жаўда,
Алып кетти, аяқ-колым матаўда,
Қолға түсти перзентлерің, аналар.

Залымлар дүньяда билғенин етер,
Шарам жоқ, перзентің айдаўда кетер,
Ай өтер, жыл өтер, бир нәўбет жетер,
Жүрек-бағрың кәбаб етпең, аналар.

Ул-қызларың түсти залым қолына,
Кимлер хабар алар арзыў-халына,
Нәлет жаўғай залымлардың жолына,
Ғам шекпең, перзентің келер, аналар.

Залымлар жүреди еллерди жайлап,
Мийримсиз, гүнасыз адамды айдап,
Гәззаптың қолында көзлери жайнап,
Ғәпилетте қолға түсти, аналар.

Қаяққа айдайды, қайда бармақшы,
Хәммесине залым қармақ салмақшы,

Ұақты жетпей гүлге пәнже урмақшы,
Жүрек-баурын дағлап кетти, аналар.

Хақ бәзирген Яратқанға ялбарып,
Мен язмышам, қағаз-кәлем колга алып,
Әуладтан-әуладқа нуска қалдырып,
Тәрипиңни баян еттім, аналар.

Дүньяда зүриядың, сениң мәдарың,
Қол-қанатың, заўқың, сениң дәрманың,
Бир көрсең, кетеди шеккен әрманың,
Мәдаткарың – ул-қызларың, аналар.

Ағаш көрки болыр гүл хәм жапырак,
Адам көрки-рәуиши – перзент, бақ,
Ялғаншыда өтер болдың сынып сақ,
Дүньяның гүли хәм көрки аналар.

КЫЗ ОРАЗ

Атасы Әбил кәткуда, молла Тәжидур ағасы,
Зәрбәрағ алтын куйылмыш таккан аның сырғасы,
Кийгени жәннет ишик, кундыз тутылмыш яғасы,
Ҳайт-мереке, тойға шықса бәрше қыздың ағласы,
Бәршедин ағла сениң хүсни-жамалын, қыз Ораз.

Ғарға баласы ойнамас көлдеги қоңыр ғаз илән,
Отырышы мегземиш туғрыда қонған баз илән,
Қаршы алур, мийман келсе, шайы-сәўбет саз илән,
Көргеннің ышқыны алур нешше әлұан наз илән,
Бәршедин ағла сениң хүсни-жамалын, қыз Ораз.

Алтын хәйкел, гүмис шытақ өңир моншақ таққаны,
Атадан ҳасыл тууыпдур, хәммелерге яққаны,
Айжамала мегземиш үйден керилип шыққаны,
Көкирекиңе ойлар салур қыя-қыя баққаны,
Бәршедин ағла сениң хүсни-жамалын, қыз Ораз.

Хәр йигит қалта жиберсе, толтырыплар шай салур,
Үстине келсе ғәнийми, қайсы бириден тайсалур,
Әгәрки келсәләр меҳман, элин қаўшырып қаршы алур,
Барыны меҳмандын аямас, дәстурханын кең жайур,
Бәршедин ағла сениң хүсни-жамалын, қыз Ораз.

САДАҒА

Тәрийпиң дийейин, хан ханым бийке,
Дүньяның махбубы сендин садаға,
Уғылжан жисмимдур, сен жаным бийке,
Хуб билән нәхубның бәри садаға.

Йүзинни бир көрән болурлар бәнде,
Қалмады мәдәрым бул әзиз тәнде,
Нәйлейин дүньяны, мақсудым сенде,
Алғәрез, дүньяның бәри садаға.

Өзге қыз—кәнийзек, сенсең пәрийзат,
Қылағөр ғамыңдын көңилни азат,
Өзиң Шахсәнемнен йүз хиссә зыят,
Болсын ол Зүлейха сәндин садаға.

Қолдаўлыда—Алма, балғалы—Анар,
Мүйтенде—Ақсулыў, маңғытта—Гүлзар,
Хуллас кәлам, бул дүньяда хәрне бар,
Ол йетти ашықның бәри садаға.

Соркөлде—Ултуўған, Етекте—Жамал,
Аржакта—Қаникей, қыпшақта—Орал,
Ноғайлыда—Хәнийпа, көрсен қәдди дал,
Буларның бәршеси сендин садаға.

Майпозда—Үзилдик, Қаникей билән,
Қыпшақта биз билдик Тыникей билән,
Қаңлыда Жаңыл қыз Қуникей билән,
Буларның бәршеси сендин садаға.

Араллыда атлы Зүхрахан билән,
Шықар тамашаға шәўкет-сән билән,

Байы-бажбанлары, казы-ийшан билэн,
Алты урыў Қоңыраттың бәри садаға.

Дүньяға ҳеш келмес сендей бир дилбәр,
Жүзи он төрт күнлик айдек мүнәуүәр,
Сениң қасында жоқ зағша Сәнәүбәр,
Дүньяның бәршеси сендин садаға.

Тийеклиде – Бақыт, ырғақлы – Айжан,
Бақанлыда – Айша, кенегес – Балжан,
Қызы аралбайдың, аты – Нурлыхан,
Буларның бәршеси сендин садаға.

Бессары Нурбийке, Айбийби билэн,
Шүйитте Ырысбийке, Жанбийби билэн,
Қазаяқлы Жаңыл, Хүрбийби билэн,
Буларның бәршеси сендин садаға.

Қоса берсем, қыятта да қызлар бар,
Ашамайлы қызы Бийбизада бар,
Қандеклиде Жипек деген қызлар бар,
Аларның бәршеси сендин садаға.

Қосқаным жоқ, қыят қызы аз болур,
Уйғыр қызы көп ҳийлели, наз болур,
Қандеклиде Жипек, Айман қыз болур,
Буларның бәршеси сендин садаға.

Ләйли, Зүхра билэн ашық Зүлайха,
Шийрин, Фархад, Хүзирә, Уәмық, Хүрлиха,
Ҳилалай, Айсәнем йәне Мәлийка,
Буларның бәршеси сендин садаға.

Йүзиңни көргеннің йокдур әрманы,
Қыя бакышларың дәртнің дәрманы,
Жәмшийднің зүддәси ол Абдулла ханы,
Хәм Найыб қул беги сендин садаға.

Жәмшийд, Кабул, Ауған, Аймақ, Нәуширұан,
Тилла Қара Кетән, Қытайы, Қотан,
Ұиратның патшасы йәне Қәмиран,
Буларның бәршеси сендин садаға.

ЯҢЛЫДЫ

Ағалар, ярымның тәрипин десем,
Туўбы ағаш аның қәдди далыды,
Қулқы, пығлы, халы-аўхалын десем,
Мисли Мәжнүн сүйген Ләйли яңлыды.

Беглер, тәрип етсем гезген елатты,
Ол елде көрмишем бир пәрийзатты,
Бақсам гүл жүзине—этир, ай бетли,
Жәннет рәуақында тоты яңлыды.

Айтсам, тең келмейди, әлемнің бәрин,
Хүрлер жолдас емес, десем тәрийпин,
Баян етсем аның исми-шәрипин,
Өткен бир яқшының аты яңлыды.

Аны өз сүнийдин яратмыш субхан,
Йүзи он төрт күнлик айдек нәмаян,

Көрген бийхуш болур аны шул заман,
Сәйил етип беҳиштен шыккан яңлыды.

Қантыў-набат, шахди-шәкәр ашлары,
Қундыздан қарадур аның қашлары,
Зәйин етсеңиз, аның қәлем қашлары,
Кәтиб қәлем менен жазған яңлыды.

Отырышы—тырна, йүриши—ғаздур,
Баштан аяқ тамам ағзасы наздур,
Хошсүүрет, хошәдеп, бир алғыр баздур,
Мысалы бақышы лашын яңлыды.

Зайығ болур бийўәпаның йүргени,
Айшы-ишрәт, заўқы-сапа сүргени,
Бир күн алып кетсе малын бергени,
Мисли куш қашырған қәлпе яңлыды.

Зийўар айтар, енди не ҳалын кешәр,
Я шу күн, я таң лә кәрўаның көшәр,
Саў болсаң, басыңа хәр бир иш түшәр,
Бийўапа яр пәний дүнья яңлыды.

ҚАТША

Беглер, тәрип етсем Қатша пәрийни,
Қәлем қашлы, қара көзлери бардур,
Мың санлы садаға басқан изийни,
Мисли әфтаб киби йүзлери бардур.

Көрсеңиз, бир пәрий наз билән бақар,
Наз етсе, ашықның жаныны яқар,
Сол көзини қымып, оң қашын қақар,
Йүз хиссә жилуалы назлары бардур.

Йүзин бир көргеннің ақлы лал болар,
Көз яшыны төкер, тынмай махы-сал,
Жийди набат, ләби қантыу, әсел-пал,
Ләпте кәса толы паллары бардур.

* * *

Енди сениң тәрийпинди дийейин,
Қулақ салып тыңласаңыз, қыз Қатша,
Өз уаспыңды мен өзиңе дийейин,
Пәхим етип аңла буны, қыз Қатша.

Әлемнің жүзинде бир сулыу болдын,
Дәрәя киби тасып-толып мәуиж урдың,
Ақырында қатарыңнан кем болдың,
Қәдириң кетти тең-душыңа, қыз Қатша.

Жалбарынып бир жигитти тапқансыз,
Үстилерине жипек сарпай жапқансыз,
Жүзлеринен қайта-қайта өпкенсиз,
Ол хәм айра түшти сеннен, қыз Қатша.

БИЙБИГҮЛ

Қуда хәмри билән дүньяға келдин,
Заўқы-сапа дәўран сүрдин, Бийбигүл,
Серлеп яқшы билән яманды билдин,
Ақлы кәмил, сәхитәмиз Бийбигүл.

Аннан соңра түштин йуртның көзине,
Тәрип болдың шайырлардың сөзине,
Бул ялганшы пәний дүнья жүзине,
Жекке сен бир өзін келдин, Бийбигүл.

Атаң аталықты, атың Бийбигүл,
Зибаның шийриндур, йүзлерин гүл-гүл,
Анаң—Хатирадур, жеңгеңиз—Айгүл,
Мәжнүн етип ақлым алдың, Бийбигүл.

Алтын қос билезик барды дәстиндә,
Көргенлер хызметкер пайыў-пәстиндә,
Күнде той-мереке болур үстиндә,
Сахрада бир шәхри-әзим Бийбигүл.

Қостамгалы, қолдаўлыны сэрәфраз,
Жүрип көрдим көп еллерде қышыў-йаз,
Кийгенлери ласты рәнбәрең бияз,
Ҳеш бири мегземес саған, Бийбигүл.

Дүньяда жанан көп, емести халы,
Ҳәр бир қызлар хұр-пәрийден ийбалы,
Метер қызы таза, мәхрем хийўалы,
Бул хәм сендей емес, лапты, Бийбигүл.

Көрген арзыў шекер, көрмеген—хәўес,
Көрсен, жан-жисмиңди әйләйди кәпес,

Бегликти жай қылды маңғыт, кенегес,
Ишре сендей жанан йокты, Бийбигүл.

Өзиң дана болдың хәм ақлың кәмал,
Бәршениң сулыұы, ай жүзли жамал,
Атка шыққан ақ маялы Айжамал,
Ол хәм сендей емес, лапты, Бийбигүл.

Қазалы бир қала, Орынбор анда,
Ақлым лалды тәрийпинди язанда,
Қырық мың үйли ноғай шәхри Қазанда,
Таба алмадым сендей кызды, Бийбигүл.

Болғанды йәне көп ноғай шәхәри,
Оларды жоқ қылды орыстың кәхәри,
Сен эрүрсең мисли сәдеп гәўхары,
Дүньяға бир өзиң келдин, Бийбигүл.

Сөзи шийрин-шекер, ләбинде палы,
Аны көргенлердин кетер қыялы,
Хайтга-мерекеде қызлардың ханы,
Дүньяда бир өзиң болдың, Бийбигүл.

Яр дәўраны әйне он төрт яшында,
Хәр ким ойнап-күлер теңи-душында,
Айтар Зийўар, яр саўдасы башында,
Заманыңда атқа шықтың, Бийбигүл.

МӘДӘҰАР

Куда хәмири билән атаң сулбидән,
Ананның рәхминә түштиң, Мәдәуар,
Тоғыз ай он күнде анаң қарныйдан
Йерге түшип, көзиң аштын, Мәдәуар.

Қырық күнде хәүледин, екки айда күлдин,
Бир йылда олтурдын, еккиндә йүрдин,
Үшдин өтип, төрт яшыңда сөзләдин,
Бештен алты яшқа аштын, Мәдәуар.

Йетти яшта түшәр дәннан бүбәгин,
Сәккиз яшта нақыш әйледин көйләгин,
Токқызда жизлайып жумлә сүйәгин,
Он, он бир яшыңдын кештин, Мәдәуар.

Он еккидә қоша мәммән билинип,
Он үш яшта тақыйық көзгә көринип,
Он беш яшта йигит әли урылып,
Ышқы шарабыдан иштин, Мәдәуар.

Он алтыда бир нәүбәхәр қыз олдын,
Он еттидә шәмши қамар йүз олдын,
Он сәккизде шийрин-шәкәр сөз олдын,
Он токқызда толып-таштын, Мәдәуар.

Йигирма яшыңда кәмала келип,
Ышқы қанжарый билән бағрыңны тилип,
Буу пәний дүньяның өтәрин билип,
Ышқының тарийхына түштиң, Мәдәуар.

Хәш тәлим алмадың ойнап-күлмектин,
Яқшыға баш қошып, дәуран сүрмәктин,

Айбуйир атаў билән Кесе етектин,
Нәсип болып Шоркөл кештин, Мәдәўар.

Шоркөл, Шоркөл дейип меһнәтләр көрип,
Нешше мүддет, нешше күнлер йол йүрип,
Хош ўақыт-қоррам болып Шоркөлге келип,
Нәсийб еткен тузны иштин, Мәдәўар.

Келип буў Шоркөлде сүрдин дәўраный,
Ашықларға салдың йүз мың әрманий,
Көрип кимсә яхшый, кимсә яманий,
Бир яқшыға башың қоштың, Мәдәўар.

Ышқың ғәлиб олып, таппай парахат,
Бир, еккиғә нәпсиң қылмай қанаат,
Ашықлар көңлини әйләб жарахат,
Ол яқшыдан айра түштиң, Мәдәўар.

Кәрдин бирнеше күн ышқың мәһнәтин,
Шектин айралықтың йәне зәһмәтин,
Ақыр тапып ашықлықтың ләззәтин,
Атадан, анадан кештин, Мәдәўар.

Қыз өзин гизләмәк лазымдур, билсән,
Бағаят айыб ерүр бийпәрүа йүрсән,
Бир йикитниң атын, жөнин шай көрсән,
Әлиң былғап, кушақ аштың, Мәдәўар.

Беш күн буў дүньяда ойнап-күләм деп,
Айшы-ишрәт, заўқы-сапа сүрәм деп,
Көңлим сүйгән йикит билән йүрәм деп,
Уяттан, абырайдан кештин, Мәдәўар.

Көңлиңе алған иштиң бәршәсин етип,
Уят, иззәт, абырайны тәрк етип,

Көңлиңни сен гүнә ишке беркитип,
Хараммеди йетти пуштың, Мәдәуар.

Мәдәуар қыз ертә турып гүңирәнди,
Яш башыдан гүнә ишни үгрәнди,
Кимни көрсә бойнын қушып имирәнди,
Ышк отыйна күйип пиштиң, Мәдәуар.

Тәүсифинди айта берсәм, түкәнмәс,
Тәрийпинди шунша язсам, кешалмас,
Яранлар, мен болдым, имди ерүр бәс,
Буу сөз бирлә таптым пуштың, Мәдәуар.

ҚЫРМЫЗЫ

Бир қыз көрдим Ислам шахның елинде,
Көрсен юпка додақлары қырмызы,
Қызы мусулмандур хақның йолында,
Сом-сом алтын шашбағлары қырмызы.

Бир мәхитабандур қырмызы бәден,
Ышқында зар болды аның көп надан,
Сашы сүмбил киби, тиси әнжиман,
Алма киби янақлары қырмызы.

Ол жанан бағында бардур көп қәпес,
Қудайым қылмышдур оған бир нәпес,
Жәханға хеш келмес ондай зәбердес,
Қашы қәлем, қабақлары қырмызы.

Жерлер ләрзем берер, жолға шыққанда,
Таулар да жол берер, күлип баққанда,
Сырга салып, тиллә хәйкел таққанда,
Аны салған кулақлары қырмызы.

Бирнешшени сусты менен өлтирген,
Жилуа әйлеп өлтиргенин күлдирген,
Сәлланып жүргенде йолны толтырған,
Қәдем басқан аяқлары қырмызы.

Тилләдан геуиши, кийғени атлас,
Аны көргенлердің бәршеси талуас,
Өзи хәм болмышдур қырық кәнизге бас,
Бастан-аяқ сыяқлары қырмызы.

Сәхәр турып өзи зүлпин тараса,
Хайуанқашлап қыя салып ораса,

Айна алып ақ жүзине қараса,
Түрмесинің шашақлары қырмызы.

Көрсен, ақлын алар шийрин сөз билән,
Жилұа қылу қылық етип наз билән,
Әрман йоқ, шырмалса алма көз билән,
Саудагердек төсеклери қырмызы.

ХИЙҰАЛЫ ҚЫЗ

Аға, беглер, бир қыз көрдим,
Хаслын сорсаң, хийұалы қыз,
Ай йүзи айдек мүнәууэр,
Хүсни-жамалы ағла қыз.

Көксинде бар жуп анары,
Билмән, өзи кимнің яры,
Мойнында алтын тумары,
Болғанлықтан бақалы қыз.

Шолпан тууар, таң да атар,
Сәулеси әлемни тутар,
Мен билмәнәм, кимге бақар,
Қара қашлы хийұалы қыз.

Дерсең өзи таң йулдызы,
Жанынды алар қара көзи,
Ядтан шықмас айтқан сөзи,
Лақабы аның—хийұалы қыз.

АҒАЛАР, БИР ҚУС ҚАШЫРДЫМ...

Ағалар, бир қус қашырдым,
Қус ишре аның теңи йок,
Хаўадан сүйлин илдирдим,
Лашыннан зэрре кеми йок.

Ушар қарсақ хәм түлкиге,
Шағал, сәмен хәм кәркиге,
Күнде ушар қырық-еллиге,
Бул сөзим шын, яланы йок.

Көп куўмас аўны, аз куўар,
Билменәм, лашын я сунқар,
Бағры бозғул, сырты шубар,
Мәләксиз хеш бир пәри йок.

Мәлеги бар хәр пәринин,
Қуўаты бардур желинин,
Бул қустан басқа Зийўарның,
Хәмдәм үлфәти, яры йок.

ҚАШҚАШ

Йа, илаҳим, әда болды қашқашым,
Излесем табылмас дағ арасында,
Яшлығымнан хәмра болған йолдашым,
Сен мәйүс әйлемә халық арасында.

Сарғайып көринген дағның кулағы,
Дегрәсинде әлұан-әлұан булағы,
Қашкаш жеген Әфлатунның ылағы,
Ғурт билән дүгисер дағ арасында.

Хәркимсә бул мәйдин әгәр татыпдур,
Акшамында дийдар күтип ятыпдур,
Илми-халды илми-қалға сатыпдур,
Гөхикаф айланур дем арасында.

Йетти йылғы үлфәт болған йолдашым,
Ишкенде йош берген хәмдәм сырлашым,
Кула дүзде қалар болды бул лашым,
Лажәрем әйләдин қум арасында.

АРЖАҒЫНДА БОЛМАҒАНША

Ҳаслы бузық сөзди билмес,
Нәсиятқа көңил бермес,
Айтқаның қулаққа кирмес,
Аржағында болмағанша,

Жаксыларды қәдирлемес,
Ҳеш нәрсени зейни илмес,
Силтеген жолына жүрмес,
Есесине қуймағанша.

Қәдирин билмес туўған елдин,
Парқын билмес алтын-зердин,
Қәдирин билмес нағыз ердин,
Басына ис түспегенше.

Көркемлерге көңли толмас,
Қатарына нәзер салмас,
Якшы ярдың қәдири болмас,
Бир ямана түспегенше.

Куўанып көңлиң жай болмас,
Жай болса хәм қолай болмас,
Асырап алған перзент болмас,
Кәмарыңнан өнбегенше.

Бахасы жоқ ҳасыл заттың,
Парқы кәндур адамзаттың,
Қәдири болмас жақсы аттың,
Пияда жол аспағанша.

Қәдирин бил барлық жанның,
Маңлай терден өнген дәнниң,
Қәдирин билмес астың-нанның,
Бес күн зарын тартпағанша.

ДИДАКТИКАЛЫҚ
(АҚЫЛ-НӘСИЯТ)
ҚОСЫҚЛАР

ТАНЫМАС

Қасқалдаққа бир ағары май питсе,
Ғарқылдасып, қонар көлин танымас,
Патшаның дәулеті қайтайын десе,
Көзине май питип, елин танымас.

ҚЫШ АҚРАБЫ

Қыш ақрабы яқшы ғайры елаттан,
Ғайры елат яқшы жаман зүриядтан,
Жорғасыз, жүриссиз бир шабан аттан,
Қос арбаға белли өгиз яқшырак.

ҚОНАҚ КЕЛСЕ АРЫҚ СОЙМА

Қонақ келсе, арық сойма,
Семизин былай қойма,
Бул дүньяға көңил қойма,
Пәний дүнья өтер-кетер.

КӨҢЛИМ МЕНИҢ

Аға, беглер, көңлим йетим,
Ашылмас думана меңзер,
Бир башымдағы хәсиретим,
Гирдаблы уммана меңзер.

Өмиримниң қасри йықылған,
Ығбал кәсасы төкилген,
Хатсыз, қәлемсиз шекилген,
Бир әжеп деўана меңзер.

Дәртимниң жоқ хеш даўасы,
Бузылды көңлим хийўасы,
Үмидўар инсан дүньясы,
Шәўкетсиз дәўрана меңзер.

Арзыўлар көзгүси сынған,
Суўлар әсбек болып тынған,
Йетим көңлим байғуш қонған,
Бир көшки-эйўана меңзер.

Ашық – ярсыз, бүлбүл – гүлсиз,
Кийик – шөлсиз, сона – көлсиз,
Зийўар айтур, йуртсыз, елсиз,
Адам бир дийўана меңзер.

ХЭР ЖЕРЛЕРДЕ ДИЛГИР МҮТЭЖ БОЛСАҢЫЗ

Хэр жерлерде дилгир мүтэж болсаңыз,
Сонда белли дэркар үэждин қымматы,
Нәсип айдап, елден айра түшсениз,
Сонда белли үйде хэздин ләззети.

Аңламай ладанға ашна болсаңыз,
Жақсы емес сөз астында қалсаңыз,
Душ келип нәмәртке, меҳман болсаңыз,
Сонда белли ғош йигиттин хызмети.

Зейин әйлеп хэр нышана түшмәгә,
Көңил қойып, пәрүаз етип ушмаға,
Ғам-қайғыў, кәпесте көңлин ашмаға,
Сонда дэркар шийрин сөздин ләззети.

Нәмәрттен бир нәрсе сораса ғәрип,
Нәрсе бермес, йүз мың барса жалбарып,
Жаманды өлимдин алсаң қутқарып,
Болмас хеш бир сеннен зәрре миннети.

Ғош йигитке түшсе қаттық саўдалар,
Достың зар йығлайып, душман табалар,
Кетпес хеш ызасы, беглер, ағалар,
Ғош йигит нахақтан тартса дөхмәти.

Дүньяда Зийўардек дәртли киши йоқ,
Бийдәртлерниң аның билән иши йоқ,
Ялғаншыда зәрре көңил хошы йоқ,
Жоқшылықтан хэр дем шекер зәхмәти.

АЙРЫЛСА

Ашыклар ағлайур ләйлу-нәхары,
Қара көзли кәдди далдын айрылса,
Руўзы-шәб кан йутып, шекерлер зары,
Шийрин сөзли сүшүк тилдин айрылса.

Ашык машук ушун жаныдын кешәр,
Мудам ышқы отына өртәниб пишәр,
Ер йигит қайғыў йеб, күндә кан ишәр,
Нәсиб айра түшиб елдин айрылса.

Сәмәк өлүр, суўдын айрылса бир күн,
Қанаты суў болса, ушалмас сүлгүн,
Қаршыға, ийтелги йәне ақ туйғын,
Йемин табмас, қоша балдын айрылса.

Елинен айрылған дийўана болур,
Ярынан айрылған бийгәна болур,
Хәррелер ушубан пәрўана болур,
Уясы бузылып, палдан айрылса.

Ғош йигитниң дәўлети бар башында,
Хәм ағасы, хәм иниси қашында,
Хәр ким өз елинде, теңи тушында,
Йигит кәдири болмас елдин айрылса.

Бағлар лала олур, келсе хуб бәхәр,
Хәзан урса, солар ғуншалы гүлләр,
Йылына йетмәйин азарлар-тозар,
Қатунлар тул қалыб ердин айрылса.

Йигит кашшақ болур, сүхбәти болмас,
Ағайин-халық ара иззети болмас,

Мейлис-мәрәкәдә хөрмети болмас,
Йигит қашшақ олуб, малдын айрылса.

Дәх дегендә озан қанатлы қушдан,
Туякы нәхәлли алтун-күмүшдән,
Алма көз әрәби ат қалур минишдән,
Қуйрығы дөкилип, ялдын айрылса.

Зийуар айтур, саңа келүр шум өлүм,
Сөзлә, хәзан урып солмайын гүлиң,
Сөзләмәкдин қалур бу қызыл тилиң,
Бир күн шыбын киби жандын айрылса.

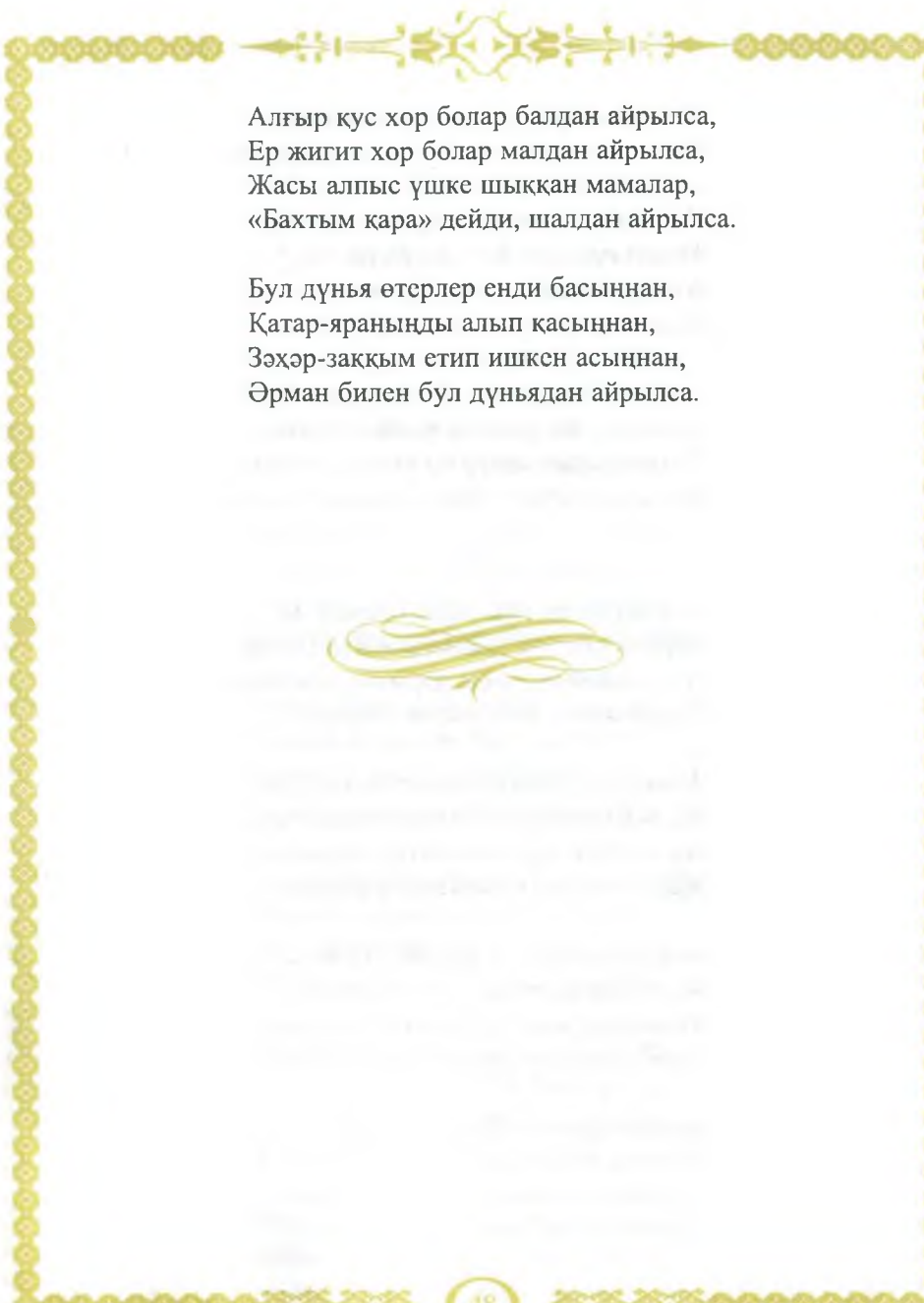
* * *

Тулпар деген ябы яңлы болмайды,
Таудан қайтпас дойнағынан айрылса,
Дәрт көбейсе, тәнде дәрман қалмайды,
Жер таянып, қанатынан қайрылса.

Адам уғлы хәрғиз ғапыл болмасын,
Қызыл гүли ғумшаланып солмасын,
Ақ жүзине сарғыш қайғы толмасын,
Ұалы қыйын, қанатынан қайрылса.

Бул дүньяның көрки адам баласы,
Адамның да көкке жетер наласы,
Көңилдин көп болар қайғы-жапасы,
Хош қылықлы сәуер ярдан айрылса.

Бүлбүл кәпесте тур сайрарға тезден,
Шешенлер утылса туұрылық сөзден,
Көрғишлер айрылса ол еки көзден,
Қыйын болар ғапылетте айрылса.

Алғыр қус хор болар балдан айрылса,
Ер жигит хор болар малдан айрылса,
Жасы алпыс үшке шыққан мамалар,
«Бахтым кара» дейди, шалдан айрылса.

Бул дүнья өтерлер енди басыңнан,
Қатар-яраныңды алып қасыңнан,
Зәхәр-заққым етип ишкен асыңнан,
Әрман билен бул дүньядан айрылса.

БОЛМАСА

Яранлар, бир сөзди айтайын сизгә,
Йигит гезә билмәс, йошы болмаса,
Ақыл болсаң, пәхим әйле бул сөзгә,
Неге гезсин, кеүил хошы болмаса.

Мәрт билән нәмәртни айыра сауаш,
Сауаш майданында керек қарындаш,
Шул майданда жаның кетсе, гәүде лаш,
Мәрт йигиттиң мәрт қардашы болмаса.

Баһадырлар «Алла» дейип ат салур,
Нәмәрт йигит шаппай, майданда қалур,
Ислам дийип жаўға қылышын урур,
Қылыш кесмес, ғайрат-күши болмаса.

Ғош йигиттиң минген аты айланур,
Аны көрип, мәртниң кеүли шайланур,
Алғаныңның сия-зүлпи тауланур,
Зүлп ярашмас, қәлем қашы болмаса.

Йигиттиң шийрин тил ҳаялы болса,
Үйине қыдырып меҳманы келсе,
Алғаны салланып, барыны берсе,
Меҳман күтсе, башқа иши болмаса.

Ақыллы яқшының гийнеси болмас,
Яман адам гийне тутса умытмас,
Атқа минген билән кәткуда болмас,
Йурттан ашқан ақыл-хуушы болмаса.

Хәр ким суупы болса, нәпси кем болур,
Кеүли өлип, қалый жайда гүм болур,

Нәпси өлмесе, йигит билән тең болур,
Йәнә таат-ибадаты болмаса.

Йигит нәсийп шегип, йат елгә барса,
Анда барып шәкәр билән бал ишсә,
Ағайин-қарындаш ядына түшсә,
Нәйлаж йүрүр теңи-досы болмаса.

Ҳақ бәзирген йолға шықса ярашар,
Күн-түн сегбир тартып, дағ-шөлден ашар,
Базы ўақта кәрўан йолдан адашар,
Йолын билген кәрўанбашы болмаса.

Мәртте ат болмаса, атша жуўырар,
Өзинде йоқ болса, түшип ким берәр,
Теңиниң ишинде өлгәндек болар,
Ҳайтта-тойда минер аты болмаса.

Тахт үстинде туран әдил султанлар,
Бир байша йоқ, сорар ели болмаса,
Йүрәкләри ат башыйдек батырлар,
Қатынша йоқ, ат-ярагы болмаса.

Моллалар хун чекип хатларын язар,
Бойнында потасы, дәрўиш ел гезер,
Баш-башына болып пуқара тозар,
Ҳәр йуртның патшасы әдил болмаса.

Қудайым сақласын залым патшадын,
Тиләкиңни тилә кәдир Қудадын,

Аўам яхшы мундағ молла-хожадын,
Қәлем йонып, язар хаты болмаса.

Неләр болғуусыдур бу шын кеўиллер,
Хэзан урса, солар ғуншалы гүллер,
Шәменлерде сайрап турған бүлбүллер,
Торғайша йок, қонар гүли болмаса.

Бу сөзни айтайын, ағалар, беглер,
Сөз сөйлесем, сөзге дүшмес гөдеклер,
Ушып йүргән қууы-ғазы, өрдеклер,
Халы қарап, дүшер көли болмаса.

Ақыйр бир күн болур ақырзаманы,
Исрапыл сүргини йықарлар дағны,
Қыран қушлар көрсе ушпаслар аңны,
Туу қуйрығы, қос қанаты болмаса.

Ақыйрда яқшыдан пығыллар қашар,
Қағаздың йүзидән қалмай хат өшәр,
Ябандағы суусыз арыққа укшар,
Хәр кимниң сақауат-қайыры болмаса.

Жаксыға мал менен жаман тең болур,
Жаман көңил жақсылардан кем болур,
Ер йигитлер өз теңинен кем болур,
Айдар малы, минер аты болмаса.

Дүнъяда Зийуардай дәртли киши йок,
Бийдәртлердин аның билән иши йок,
Ялғаншыда зәрре көңил хошы йок,
Яры-үлфәт, бирәдары болмаса.

МЕҒЗЕР

Қыял етсем, мениң көнлим,
Ертлеудеги атқа мегзер,
Бир достыңнан кеулиң қалса,
Ғәлет жазған хатқа мегзер.

Халайықлар, ойлап қара,
Татыұласар кем-кем ара,
Дус болсаңыз яқшы яра,
Өмирің гүлистана мегзер.

Ишиң толар намыс-арға,
Кеуил бермес рузигарға,
Исиң түссе пейли тарға,
Қәпеске түскенге мегзер.

Жипек минез, шын биймәлел,
Сөзлери шекер, ләбинде пал,
Қолына түссе бир гөззал,
Өмирің хошхала мегзер.

Ишиң толса әрман-шерге,
Кеулиң мегзер қара жерге,
Жаман қатын жақсы ерге,
Таусылмас дөхметке мегзер.

Ғош жигит болса хәмрайың,
Не қайғың бар, не пәрұайың,
Гүлистан кеуил сарайың,
Қыс күнлерің жазға мегзер.

Пуллы болса қәспи-кәрин,
Душпанлардан өнер арын,

Хәмме сениң досың-ярын,
Төрт жағың кублаға мегзер.

Келтирсем ақыл-ойымды,
Дүньяның жокдур тойымы,
Азада қызлардың қойыны,
Жәннеттиң бағына мегзер.

Абадандур оның-солың,
Жетеди хәр жерге қолың,
Болса жеделли мәрт улың,
Кеулиң бәлент тауға мегзер.

Алыс-жақынды билмесе,
Ийнинде көзге илмесе,
Тийисли хақынды бермесе,
Ағайиниң жаўға мегзер.

Сыр шашпас адам данасы,
Орынланар сөз сарасы,
Жаман қоңсынын арасы,
Күнде жәнжел-даўға мегзер.

Көкке жетер шеккен налаң,
Ойран болар жигер-санаң,
Акмақ болса туўған балаң,
Өмириң зимистанға мегзер.

Халайықлар, қулақ салың,
Буйырғаны мүлки-малың,
Кеулиңнен шықса хаялың,
Беҳиш ғилманына мегзер.

Туўысқаның болса пасық,
Жөн билмеген, жүдә жасық,

Алыс-берис жоқ, сыйласық,
Туұысқанын жатқа мегзер.

Халайыққа көз салмаса,
Ағайинди танымаса,
Балаң тилиңди алмаса,
Ишиң жанған отқа мегзер.

Жақсыда ашыұ-кек болмас,
Бир яманлық яддан қалмас,
Ғеш ким аяп нэзер салмас,
Ишиң жанған отқа мегзер.

Халыққа машқул таскын дәўлет,
Ғеш кимге болмаған ұлпет,
Етпеген қайыр-сақаўат,
Мийўасыз бир талға мегзер.

Арасатшыл шын хунаба,
Етпесе ҳаққыңа дуўа,
Мәселе айтпаған улама,
Суўы жоқ арнаға мегзер.

Ийемен деп уллы атакқа,
Аты белгили елатқа,
Жайылмаса сөзи халыққа,
Шайыр ғөне тамға мегзер.

Адам улы – бәри адам,
Ғаллас урғыл, кеўлим, шадлан,
Пәзийлет билмеген надан,
Төрт аяқлы малға мегзер.

ХӘР КИМ ХАТАМ БОЛУР ПӘНИЙ ДҮНЬЯДА

Хәр ким Хатам болур пәний дүньяда,
Бар болып дәүлети, болса химмети,
Хәр кимлер йетеди максуд-мурада,
Дурыс болса ықлас пенен нийети.

Кешти бул дүньяның малы әмүалы,
Болса сақауаты, хайры-ихсаны,
Ер йигитке келсе хәр күн мийманы,
Келур мийман билән худа рәхмәти.

Бақыллар үйинен от-суу алдырмас,
Бир тон кийсе, он жылғаша тоздырмас,
Келсе мийман, «жайым жоқ» деп қондырмас,
Ғәний болып, бар да болса дәүлети.

Яқшы болса ер йигитниң жәнаны,
Йигитниң ишинде қалмас әрманы,
Яман болса мәрт йигитниң алғаны,
Башында дүньяның қайғы-ғүлпеті.

Дәүлетің кем болса, алғаның яман,
Жылында үйіңе келмейди меҳман,
Зайыбың яқшы боп, болса намазхан,
Қатын емес, ол бир Қуда нәғметі.

Адамнан шәрим етпей, қорқпай Алладын,
Рууза тутмай хәм оқымай сәлатын,
Жаман қатын күн-түн гезер елатын,
Байы сапар шығып кетсе бир жети.

Зийуар айтар, ҳақ хәмирине бол қайыл,
Ҳақ жолында курбан болды Исмайыл,
Қәхәрленип келсе бир күн Әзирайыл,
Бермей таслар бир дем хасла мәўлети.

КЕРӘК

Қой келүб сүүсә шелекке, нәзәринни салмағыл,
Бирнемәрсә көрип андын, ақлын хайран болмағыл,
Бул ишни коргил өзіндин, сен қазақдын көрмәгил,
Тут мениң пәндимни ал, сен мәсжиддин шықмағыл,
Бул шәриятға сүйениб, бергәнин йутмақ керәк.

Қәдириў-гаффар эрүр ол, сен үмийдин үзмәгил,
Мен яман көрдим бу ишни, енди қырны кезмәгил,
Нәзәриң түшсә табакка, ол таамдин безмәгил,
Екки көзин таңуб ал, сен бирнемәрсә сезмәгил,
Сүт ишәрдә тилиңни қол билә тутмақ керәк.

Биз гәриб елдин шықыбмыз, бу елатны изләйүб,
Бу илимгә тәкийә қылдык, шум дүнъяны көзләйүб,
Бир шошайған үйгә кирдүк, нәхий-мүңкир сөзләйүб,
Айтмадук бу шәриятны ол казакға түзләйүб,
Шум пәлид йолдын шықарда моллалар кетмәк керәк.

БАҲАДЫР ҒОШШАҚ ЖИГИТКЕ...

Баҳадыр ғошшақ жигитке,
Халыққа мәлим батыр мәртке,
Бәрдаш берер қайғы-дәртке,
Жанажан ғардашы керек.

Жигит шықса узақ жолға,
Жау-жарағын алып қолға,
Сермеп қылыш оңлы-солға,
Жол баслар сәрдары керек.

Малы көп сансыз байларға,
Апармай мереке-тойларға,
Кейнине салыуға қойларға,
Қулағы кесик қул керек.

Ұақтым өтти сәрдар деген,
Сауаш болса қардар деген,
Бул гәпимнің паркын билген,
Удайына айтыу керек.

Сөгис келтирип атаға,
Исин жиберип қатаға,
Ауылдағы қатқудаға,
Саны жоқ пара пул керек.

Халық сораған аталыққа,
Исин жүритип қаталлыққа,
Күш берип өнбес салыққа,
Халықты постырған шул керек.

Қумартып тегин ақшаға,
Адамды көмип пақшаға,

Халықты сораған патшаға,
Күнде-күнде урыс керек.

Сорлы пукара халыққа,
Қол созып бәрха жарыққа,
Көнбей бир неше салыққа,
Жайнап-жаснар заман керек.

Өмиринше жарымай пулға,
Иси баспай бәрха оңға,
Сорқайнаған сорлы қулға,
Жайнап-жаснар заман керек.

Шад болып дәуран сүриўге,
Паянлы дүнья көриўге,
Қатар-қурбы менен жүриўге,
Әжиниязға заман керек.

ИШИНДӘ

Хәр гош йигит сағаш күни,
Доланур майдан ишиндә,
Мәрд билә нәмәрдниң паркы,
Билинур майдан ишиндә.

Болғыл өз ишиңә пухта,
Бедәүдин айырма нокта,
Нәмәрдләр кулагы акпа,
Ешитмес майдан ишиндә.

Қайғыў-мехнәт болды ярым,
Шықмас көңүлдин ғубарым,
Кеше-күндиз ахыў-зарым,
Қалыбман хәйран ишиндә.

Гездим ғәриплик йолында,
Ғарқ болуб шәшмә көлиндә,
Юсипдек Мысыр елиндә,
Қалыбман зиндан ишиндә.

Алла салды бейлә йола,
Хәр кимсәдин қылман хийлә,
Мәжнүн киби шықыб шөлә,
Қалыбман гирия ишиндә.

Шох ишләр кешти башымнан,
Сел болды көзлер яшымнан,
Айрылыб теңи-душымнан,
Қалыбман хәйран ишиндә.

Шабан минип шаңда қалма,
Екки берип, бирни алма,

Бийуапаға көңил бермә,
Қалурсан эрман ишинде.

Ғәриб Зийуар, қылма гирян,
Ҳақ өзи болғай мөхрибан,
Қушарсаң хуҗ илә ғилман,
Жәннети ризуан ишиндә.

КЭДИРИНЭН

Хаада ушқан боз кушлар,
Не билсүн көлний кэдирина,
Таг башында кешэн марал,
Не билсүн шөлний кэдирина.

Якшы-яманны көрмэгэн,
Бек болуб дэуран сүрмэгэн,
Гүлний тазасын термэгэн,
Не билсүн гүлний кэдирина.

Ышкы шарабын ишмэйн,
Шийрин жанынан кешмэйн,
Йуртынан айра түшмэйн,
Не билсүн елний кэдирина.

Булбүл фыган этэн баглар,
Ашык олан тынмай аглар,
Көкни гезэн қарга-заглар,
Не билсүн гүлний кэдирина.

Үстимизден өтэн айлар,
Түшти бу күн ахыу-уайлар,
Едиренләп йүргән хәлейлер,
Не билсүн сөзний кэдирина.

Ах шекип багрын сөкмэгән,
Көзинән яшын төкмэгән,
Нар болып йүкни шекмэгән,
Не билсүн йолның кэдирина.

Яр билә сүхбәт етмэйн,
Мурад-максуда йетмэйн,

Ашшы-душшыны татмайын,
Не билсүн балның қәдиринән.

Яр билә биргә ятмаған,
Шийрин ләбинен татмаған,
Нәзик белинен тутмаған,
Не билсүн қолның қәдиринән.

Зийуар, әжәпдур заманлар,
Қәни мундағ қәдирданлар,
Өзин билмәс қыз-жауанлар,
Не билсүн ярның қәдиринән.

БОЛАДЫ

Таў башынан яғса яғыш,
Төменини сел қылады,
Йоқшылықтан аққан көз яш,
Руумалымны хөл қылады.

Бу нә қайғы, бу нә думан,
Болалмадым дәрттен аман,
Ишпей шарап, шегип эфған,
Ақлы-хуўшым лал болады.

Йүре алмадым ойнап-күлә,
Мәжнүңдейин шықтым шөлә,
Кеше-күндиз қайғыў билә,
Әлиф кәддим дал болады.

Дәртим артар дәмбе-дәмдин,
Қутылмадым хәргиз ғамдин,
Мәдәт истеп, Аллаһ, сендин,
Көзде яшым сел болады.

Әжинияз дер мениң атым,
Йетмес Аллаға фәриядым,
Иште лаўлап жанған отым,
Өшпегенше мин болады.

ШАР ТӘРЕПДИН МЕХМАН КЕЛСЕ...

Шар тәрепдин меҳман келсе күтмәгә,
Әуелхә йигитке химмәт-хал керек,
Дилжәм болып үйдә тыныш ятмаға,
Көпгенә бийхисап дүнья-мал керәк.

Йигит керәк дәрәя киби ташмаға,
Кеуил пәрүаз стәр көккә ушмаға,
Үйгә меҳман келсе, кеуил ашмаға,
Әдепли-әрканлы уғыл зат керәк.

Кулак сал, яранлар, пәхим-үгиткә,
Мийуа питпес қара тала, сөкиткә,
Беш күн ойнап-күлген ғошшақ йигиткә,
Қәлемқаш, қыпша бел, қәдди дал керәк.

Тентеккә – жудырық, мәжнүнгә – урыш,
Жиллигә – төбәләш, палуанға – тутыш,
Бедеүгә – йууырыш, бууданға – йүриш,
Ябыға хәм куйрық билән ял керәк.

Дийкана жер керәк, туқымыў, хөккиз,
Бүлбүлә гүл керәк, назбайыў-әфруз,
Балықшыға дәрәя ишрә, я теңиз,
Кишти керәк, йокса жекен сал керәк.

Йүк салмаға Шынмашыныў, Бухара,
Русы, ногай, Ходжәнд йәнә Херата,
Хәк бәзиргән саудағәри базара,
Тағ өркешли әлүан-әлүан нар керәк.

ЕНДИ

Залым пәлек зулмың билән,
Қылдың бизни хайран енди,
Ғафыллықдын үмирим өтди,
Қалды йүз мың хижран енди.

Мине, хэзан урды бағым,
Көкәрип шыққан йашлық шағым,
Көз алдымда булдур сағым,
Көкирәгим әрман енди.

Илимни айтдым хәр йәнә,
Өзимни салдым хижранә,
Табмайын дәрдә дәрмәнә,
Болдым шу күн хәйран енди.

Сыр бермәдим хәр нәмәрдә,
Гүл йүзимә түшти пәрдә,
Қәўми-қардаш йат йерләрдә,
Йүрек-бағрым бирян енди.

Йүрмә нәмәрд йолдаш билә,
Йуўма йүзинни яш билә,
Үмир өтирсәң хош билә,
Акыр соңы ойран енди.

Яры-дослар, сүрин дәўран,
Йүрәкдә қалмасун әрман,
Акырында қыз ўә жәўан,
Қылур бир күн әрман енди.

Ялан дүнья өтәр-кетәр,
Душман аяқында ятар,

Әжел бир күн шараб тутар,
Суд әйлемес, гириян енди.

Гәхи йығлап, гәхи күлдим,
Яман ишләрдин шекилдим,
Зийуар айтар, мен игилдим,
Хакдин тиләб ийман енди.

ЙИГИТЛЕР

Ер йигит қолында малы болмаса,
Ялғаншыда өз теңинен кем болур,
Әреби ат харыса, жалы болмаса,
Арқасы яғырдан бойы ләң болур.

Йигитке әреби ат керек, әуелха,
Екинши зән керек, хошүрей, бәзийа,
Андын соңра перзент керек, хәм дүнья,
Дүньясызға ләйлу-нәхар тәң болур.

Ғош жигитке керек бир яры-зийба,
Қәлемқаш, қара көз, қамәти-рәғна,
Йигиттің қатыны болса бийхая,
Күнде үй ишинде ғаўға-жәң болур.

Жаман қатын ериниң айтқанын етпес,
Сөзини тыңламас, кеўлине жетпес,
Күнде үй-ишиниң ғаўғасы питпес,
Мәрт йигиттің мұдам халы тәң болур.

Жаманнан жақсының сорасаң парқын,
Аспан-жер арасы андын көп жақын,
Жаман қатын бийзар етер елатын,
Сөйлегенде жақсы менен тең болур.

Жақсы қатын ерүр куда неғмәти,
Өпсең, кушсаң, әзиз жанның рәхәти,
Жақсы ярдың, беглер, билсең сүхбети,
Ялғаншыда жәннет билән тең болур.

Үйленсең үйленгил сорап хәм затын,
Исмин, нәслин, жети пушты әждадын,

Беглер, әлге түссе бир жақсы қатын,
Үни шықпас, аның фейли кең болур.

Әжинияз дер, ғыбат сөзди сөйлеме,
Үрд етип ғыбатты өзиң излеме,
Қой сөзинди, муннан артық сөйлеме,
Буннан көп сөйлессең, сөзиң зәң болур.

БОЛМАС

Кел хә, көңлүм, бул дүньяға бегәнмә,
Ялғаншының бир дәм пурсаты болмас,
Акыл болсаң, акыретин ғам әйле,
Иймандын ғайрының ләззәти болмас.

Доса дуғры керәк, душмана – хийлә,
Адамдын қатыма, замандын мөйлә,
Дуғры йүргил, игри йүрмәгил бөйлә,
Яланшы Рәсулның үммәти болмас.

Якшының бир сөзи мәүәнәт тажы,
Яманның бир сөзи зәхәрдин ашшы,
Ғош йигит дүньяның болса қаллашы,
Сауашта ғәнимә хайбаты болмас.

Ямана сөз айтсаң, бақар изинә,
Кулак салмас якшыларның сөзинә,
Беш-он киши кән көринүр көзинә,
Яманның якшыға сүхбәти болмас.

Якшыйға ярашар иззәтиү-хүрмәт,
Досларға мүрүүбәт, душмана хайбат,
Хеш ише ярамас, туўса бийғайрат,
Яхшы зат пулына қыйматы болмас.

Яхшы ат йигитниң көңлүни ашар,
Хәлей яман болса, абыройың кашар,
Нешше пәнд әйлесең, йолына көшер,
Яманның якшыға хүрмәти болмас.

Яман зәндин көңлүн дөнер хәр яна,
Якшы зән көз шытмас келен меҳмана,

Туғмаған угулдан тукқан бийгана,
Пул бериб алсаң хәм пайдасы болмас.

Яхшы досқа бергил наныў-шөрекин,
Қайтармас сөзиңни, болса керәкин,
Ол нәмәртке күнде берән қорәкин,
Күниндә бир пулша миннети болмас.

Бийўафадур дүнья, соңы пуш болур,
Әжел йетсә, бир күн көшә-көш болур,
Зийўар айтур: ақылсызға ҳеш болур,
Яманның яқшыйға сүхбәти болмас.

БОЛУРМЫ?

Үэлий көңлүм, хэр жайларда доланма,
Хэр жай демэк билэн имкан болурмы?
Сөзлэгэндә сөзниң парқын билмэгән,
Адам демэк билэн инсан болурмы?

Йигит керек сөз жайындә сөзләсә,
Хэр кимә сыр бермей, сырын гизнәсә,
Қәдирин биләр бир қәдирдан изләсә,
Қәдирин билмәс жая меҳман болурмы?

Аллам берсин бәндесиниң мурадын,
Кәрам-ул кәтиби язарлар хатын,
Бәршени яратқан қәдир қудадын,
Инаят болмаса, султан болурмы?

Ғош йигиткә абырой керәк, мал керәк,
Мүршидләрә батын керәк, хал керәк,
Ақырәт истәсәң, дуғры йол керәк,
Көңүл хош етмәсә, гириян болурмы?

Ғош йигиттиң аты-тоны шай болса,
Алан яры ақлы өзинә тай болса,
Уғлы-қызы болуб, йәнә бай болса,
Яланчы дүньяда әрман болурмы?

Яқшыны пәҳим әйлә сөзлэгән сөздин,
Яманның парқы йок, көз бирлә йүздин,
Әдебсиз, әркансыз бийпәҳим қыздын,
Хошүрей болмақ билән жанан болурмы?

Зийуар айтур, Аллама, өзин шад әйлә,
Атым-тоным, көңил-хошым бар әйлә,
Қол-аяғым, башым, көзим сағ әйлә,
Мендин ғайры дәрә янған болурмы?

НӘСИЯТ

Молла Хажынияз дер мениң атымны,
Сейид-Әлий дерлер хаслы-затымны,
Мен окыйын, тыңлаң язан хатымны,
Көрип шады-хуррам болың, яранлар.

Кимлер келип, кимлер кетти дүньядын,
Баласы айрылды ата-анадын,
Атасы хәм жуда болды баладын,
Жәллад әжел алды, билиң, яранлар.

Жәллад әжел келсе, қылмас зарыңны,
Тәүбе етип, тасаддық қыл барыңны,
Парқ әйлемес жаслар билән ғаррыңны,
Бәршеңни мәўит қылар, билиң, яранлар.

Молла болсаң, зая қылма илмиңни,
Бенделикке мәккем бағла белиңни,
Пәрхезкәрлик билән өткер күниңни,
Ҳақ йолыға қайыр қылың, яранлар.

Қазы болсаң, әдил болып йол сорғыл,
Бай, пақырыў, бек-султана тең турғыл,
Бийхақ жәбир етип ришўә алмағыл,
Худайыңны хәзир билиң, яранлар.

Патша болсаң, әдилден қой қазыны,
Пуқараның қыш әйлеме йазыны,
Сөзле хақның аят-хәдийс сөзини,
Биймәни сөзлерни айтмаң, яранлар.

Ғәний болсаң, қайры-сақауат әйле,
Жетим-ғәриплерге шәпәт әйле,

Мешит бинә қылып, ибадат әйле,
Худаны ядына алың, яранлар.

Молла Зийуар айтты муны яд етип,
Мөминни кууантып, кеулин шад етип,
Қайда душман болса, аны мат етип,
Көнлини қорқынышта қылың, яранлар.

Молла Зийуар айтса көпдур көргени,
Тәуазы әдепдур аның билгени,
Қәдир мәулим зибанына бергени,
Ҳәқдур дебән тыңлаңызлар, яранлар.

ХӘРКИМСӘНИҢ ЯРЫ БОЛСА...

Хәркимсәнин яры болса,
Қыялыны айтпай билсин,
Сөйлер сөзи болып шийрин,
Өзи турып, көзи күлсин.

Жаның алсын жәллад көзи,
Хош мүләйим болсын өзи,
Сениң сөзиң—аның сөзи,
Мисли гүл киби шырмалсын.

Саны йок болсын қылығы,
Журттан өтсин зейинлиги,
Аның әлпайымлылығы,
Мисли Сәнем киби болсын.

Ярың болсын химай киби,
Көңли болсын сарай киби,
Йүзи болсын хәм ай киби,
Ҳәксүнийдің өзи болсын.

Үйде өзиң жоқ болғанда,
Ашна, яр-достың толғанда,
Меҳман жәмленип келгенде,
Өзи билип жәўлан урсын.

ӨЗ ҰАҚТЫМДЫ ХОШ ЕТЕРМЕН

Бир яр көринсе көзиме,
Аны көріп, хош етермен,
Ғәним маған қаршы келсе,
Башын кесіп, лаш етермен.

Қулақ салың бул сөзиме,
Жаманды илмей көзиме,
Бир яқшы ярдың өзине,
Аны хәм йолдаш етермен.

Сәхәр жуўдырып башыны,
Таза өрдирип шашыны,
Қуда берсе он бешини,
Бәршесин сырдаш етермен.

Хаял өзини билмесе,
Билгенниң тилин алмаса,
Ондырып исин қылмаса,
Аны ошаққа тас етермен.

Сыртымыздан бизди сәўсә,
Беллерини беккем буўса,
Сәўер ярдан хабар келсе,
Мен оған йүриш етермен.

Кетермен дүнъядан қайтып,
Табалмадым көп зар етип,
Ашық пенен ғәззел айтып,
Өз ұақтымды хош етермен.

Зийўар айтар, эрман қалды,
Яр деп өмирим әда болды,
Бул ишлерди Қуда қылды,
Хақ йол билән йүриш етермен.

КЕРӘКТИ

Мен айтайын имди келин тәрийпин,
Әдеп бурынғыдан қалса керәкти,
Ерте туруб атасының үйине,
Келин ялаң аяқ барса керәкти.

Бурынғы адамдын қалған ўәсият,
Гөне адамларда бардур кәсийәт,
Аларның айтқаны – бәри нәсийхәт,
Қәсийәтсиз имди болса керәкти.

Елге хәрбир түрли келинлер келәр,
Бүгин келсә, таң лә аҳалап күләр,
Ата-анасыйға нәсийхәт берәр,
Шул үйгә сәрдарман десә керәкти.

Йәне хәм бир түрли келинлер келәр,
Бүкин келсә, таң лә елләрни гезәр,
Үйдә иши болмас, өз бойын түзәр,
Өз башына пайда қылса керәкти.

Келин үйгә келсә, сәламын бермәс,
Бийхая-бәдбахтың уяты болмас,
Алдыңнан кес-кеслеп, назарын салмас,
Сыйраңлап, дигилдәп йүрсә керәкти.

Келинлер өзиниң яманын билмәс,
Сорасаң, керилип жуўабын бермәс,
Буйырсаң бир ишкә, шақырмай келмәс,
Тоңыз тыңлаў стип турса керәкти.

Әдепли хаяллар аҳалап күлмәс,
Еридин бийжуўап ҳеш йере бармас,

Яман хаял яман халыны билмәс,
Биреүге сын тақыб күлсә керәкти.

Бир парасы келур жанбызын қашып,
Яұлығын ташлабан, башыны ашып,
Кәйуанылық қылып сөзгә талашып,
Нәфис көйләкләрин кийсә керәкти.

Башларын ашғаны не яман айып,
Айыпны билмәгән ақылсыз зайып,
Киймешәгин киймей үйинде қойып,
Лолы яға етип кийсә керәкти.

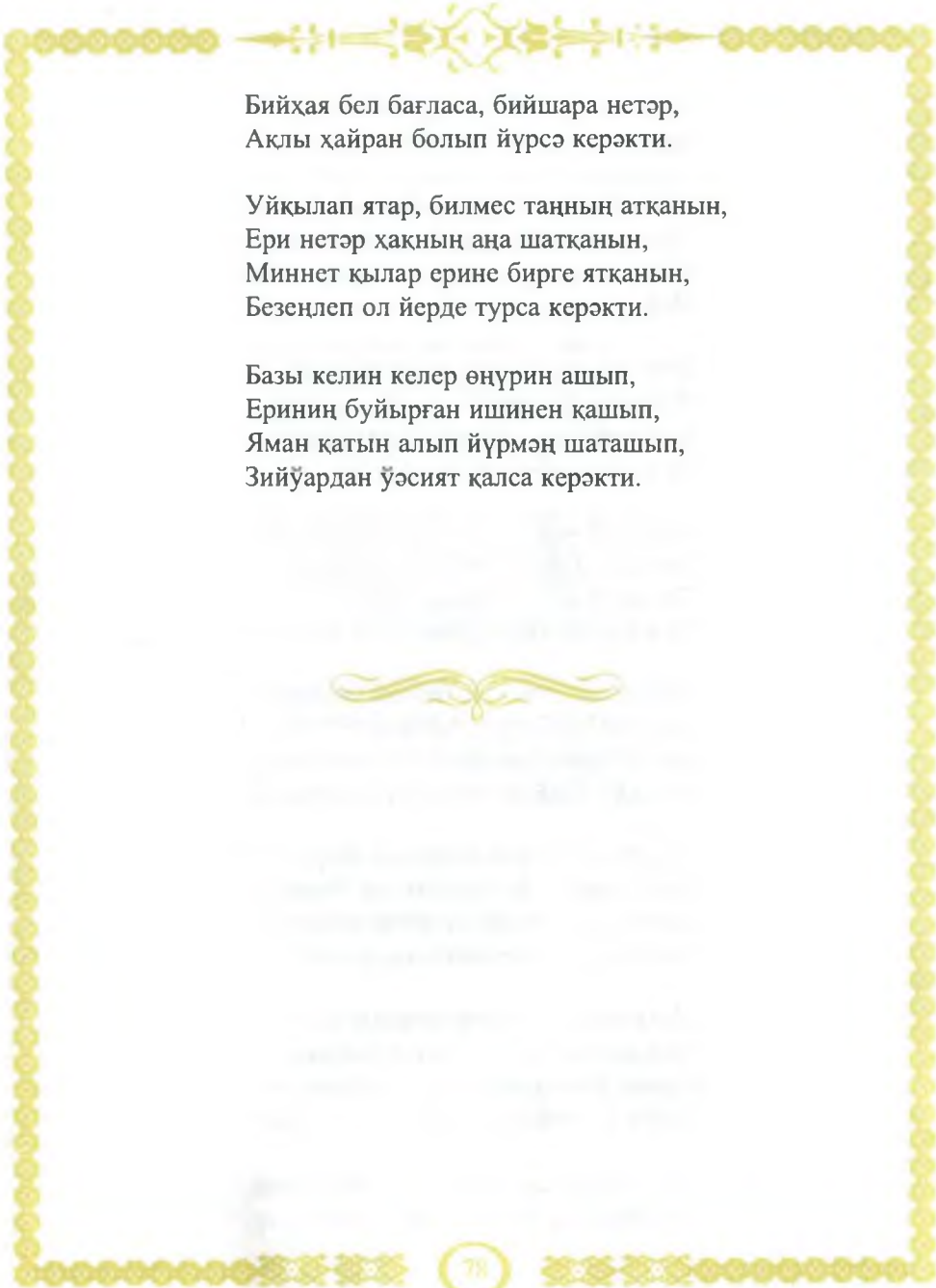
Яранлар, «ақыр»ның келини болмас,
Енеси сөз айтса, келини қылмас,
Енеси от яқар, келини турмас,
Күн шыққанда зордан турса керәкти.

Бир нешә келинләр ақылы болмас,
Өзи ғайбар болур, ғайраты болмас,
Әдеби-әркандин хеш заты болмас,
Қаршуу хайбатланып турса керәкти.

Бирәүни бирәүгә қудайым язар,
Қатын якшы болса, үйинде базар,
Яман болса, бәдбахт, аұылны бузар,
Атадын уғылны айырса керәкти.

Йигит малын берип қатын алады,
Қатынның яманы кетмәс қарады,
Әрман билән өмир өтип барады,
Қайғыу-ғусса билән өтсә керәкти.

Таяқ йесә келин ашшығланып кетәр,
Еки йуртын бирдей биймаза етәр,

Бийхая бел бағласа, бийшара нетәр,
Ақлы хайран болып йүрсә керәкти.

Уйқылап ятар, билмес таңның атқанын,
Ери нетәр ҳақның аңа шатқанын,
Миннет қылар ерине бирге ятқанын,
Безеңлеп ол йерде турса керәкти.

Базы келин келер өңүрин ашып,
Ериниң буйырған ишинен қашып,
Яман қатын алып йүрмәң шаташып,
Зийўардан ўәсият қалса керәкти.

КЕРЕКДУР

Әуел күндә ғош йигитке,
Бир әжайып ат керекдур,
Меҳмана хызмет етмәгә,
Соңра қол-қанат керекдур.

Ат йоллар шапып ашанда,
Қылышдан қанлар сашанда,
Мәрт башына иш дүшәндә,
Йигитке ғайрат керекдур.

әниме қаршу баранда,
Душманнан өшин аланда,
Аман-есен сағ келәндә,
Йигиткә мурат керекдур.

Ғулпағы белигә дүшән,
Сөзлегендә зейниң ашан,
Дәрәя киби толып-ташан,
Әжәп уғыл зат керекдур.

ЙҮРСЕН

Ая, ғапыл бул дүньяны,
Бағы-бостан дия йүрсен,
Үрд етип зиян-гүнаны,
Ҳақ ҳәмирин қоя йүрсен.

Ләхәтке кирсен, екки мәләк,
Сеннен сауал сорап билмек,
Жауабын берсен жекме-жек,
Айшы-ишрәт көре йүрсен.

Ҳақтың ҳәмирини тутмайын,
Өз кәсибиңнен пәк қылмайын,
Илими-тәўсифти сезмейин,
Мен хәм кулман дия йүрсен.

Ҳайтыў-майрам гөзлегениң,
Тойда жууап излегениң,
Ғыйбат сөзди сөзлегениң,
Ғыйбат-зинадин сөзлеме.

Ада бермесин жууабын,
Көрерсен гөрниң азабын,
Шекип йүз мың әлем дағын,
Азапларын көре йүрсен.

Ая, ғапыл Ҳажыниязы,
Дайым гезерсен қысы-жазы,
Рууза тутмай, пәнж намазы,
Сен хәм кулман дия йүрсен.

ХӘРКИМ

Хәрким бул дүньяда бир иш билейир,
Әлини көтерип алгыр баз билән,
Йәне бирпаралар кеўлин хошлайыр,
Дуутары әлинде, шертип саз билән.

Хәр яна дөнедур кеўлим кыялы,
Бул сөзимниң хасла йокты ялғаны,
Ялғаншыда болмас кеўил эрманы,
Ойнап-күлсең тауып якшы қыз билән.

Йигитлер, якшы менен ойнайын десен,
Уйқыңнан кешерсен, ойнайып-күлсен,
Шул күн якшы қызның үйине кирсен,
Ойнайып, уйқылатпас қылық-наз билән.

Базы қызға биреу ўәдени берсе,
Шул күни қаст етип үйине кирсе,
Ойғатмақлық ушын басын шайқаса,
Хасла жууап бермес уйқысы билән.

Қыз болғанның бәри барабар емес,
Жаксы қыз хәркимниң сөзине ермес,
Ярыдан ғайрыға кеўлини бермес,
Йүрсең хәз етерсең шундай қыз билән.

Йигит-қыздың паркы барабар болур,
Ебин тапқан йигит ойнайып-күлүр,
Гә йигит қыз аңлып елин бүлдирүр,
Өзи сөйлеспеген хасла қыз билән.

Ол йигит адамның қәдирина билмес,
Айтқанын-дегенин хәркимсе билмес,

Әуелде оңбаған ақыр хәм оңбас,
Сөйлесип көрмеген тәнха қыз билән.

Жаман адам қоз таслайды араға,
Жақсы қыздан дүнья-малың садаға,
Жаман қызлар өзін сатар параға,
Иси болмас жаман-жақсы сөз билән.

Яқшы болса ғош жигиттиң ашнасы,
Шай-шекерге толы болур қалтасы,
Арадағы әйлеп жүрген жеңгеси,
Қыз-жигитти абырайлы етер сөз билән.

Молла Зийұар айтар ярын сөз қылып,
Ярға ашық болса, кеуилинди берип,
Муны молла оқыса хош хаўаз қылып,
Бақсы-жыраў айтсын әлде саз билән.

НӘСИЙХАТ

Сөйлесе шийриндур жәханда тили,
Келсе, шады-куррам боладур ели,
Әрман билән өтти ол Мақтымкулы,
Ол хәм немә көрди, әй, дүнья, сендин?

Зал Рүстем не көрди етти йүз яштан?
Күши бирлә отлар шығарды таштан,
Отыз беш йыл язды Фердаўсий дәстан,
Ол хәм немә көрди, әй, фәний, сендин?

Бул жәханда болып өттилер Қарун,
Аямай бердилер қолында барын,
Әжел оғы тыңламады дад-зарын,
Ол хәм өтип кетти, әй, фәний, сендин.

Дейдилер, әйjemде өттилер Әрәсту,
Асманий-зәминин билди Әфлатун,
Жан алып, жан берди Улықман Хәким,
Булар хәм өттилер, әй, фәний, сендин.

Дүньяда өттилер нешше мың алым,
Иштен алып жықты мийримсиз залым,
Физулий, Фердаўсий дүньяға мәлим,
Алар да өттилер, әй, фәний, сендин.

Хешким өтмес залымлықта Шыңғыстан,
Еситкенлер үн қосысып йығласқан,
Титирести Хиндистаныў-Гүржистан,
Ол хәм өтип кетти, әй, фәний, сендин.

Хорезм йуртлары болдылар харап,
Хийўаны бүлдирди нешше жыл сорап,

Мәдрәхим, Нәдирша бердилер азап,
Олар немә көрди, әй, фәний, сендин.

Бир күнлери келер кашаклара яз,
Сазенде-гөйенде болыр сәрәфраз,
Бу қыссаны язды Зийуар-Җажынияз,
Ол хәм немә көрди, әй, фәний, сендин.

КЕРЕКТІ

Адамды жаратқан қәдир Қудайым,
Бендеңе тәуекел рәхим керекти,
Панахыңда қуп сақлаңыз, Илаҳым,
Бир басқа бир өлим болса керекти.

Мен өзим йығлайман рәхим ет дийип,
Ойлаған ой-мақсетиме жет дийип,
Жол болғызып, шадыманлық ет дийип,
Бир басқа бир сауда болса керекти.

Заманның писенти жыл-жылдан бетер,
Хәрким биле-билсе, қорққанын күтер,
Патша, беглер халыққа қысымын етер,
Буған қашан зәулим болса керекти.

Бәнделер хәсиретте, қайғы-гәплетте,
Бир теңлик деп бирнешшелер үмитте,

Кудайым калдырма кайғы-хәсиретте,
Бир басқа бир саўда болса керекти.

Ақыллы бол, адамларға көп сәрдар,
Ойлан, болмас иске сен болма қардар,
Халықты йығлатса бирнешше мурдар,
Залым иси раўан болмас керекти.

Бул дүньяға келген менен өлерсең,
Өлмесең ақыры нәўбет көрерсең,
Хәм писент ғәплет пенен жүрерсең,
Бир басқа бир саўда болса керекти.

Дүньяға шыққан соң шалқып жүриўге,
Жақсы-жаман заўқы-сапа сүриўге,
Шады-қуррамлықты бәлки көриўге,
Халық билен ғалаба ғайрат керекти.

Адамлар хәрдайым көтерер басын,
Көзиниң сүртерге халық билен жасын,
Күш келтирер, хуш келтирер ықласың,
Ғалаба атланыс болса керекти.

Зийўар шекер бул айтылған сөзине,
Асығыста айтты керек сөзини,
Мақтанғандай бул қағаздың жүзине,
Тәрип етип айталмаса керекти.

МЕГЗЕР

Қыз бала кәмала келсе,
Алмадек пишкәнә мегзер,
Мәўжиреп аққан дәрьядай,
Толысып ташқана мегзер.

Шар тәрәпке көзин салып,
Яр дәрдинен күйип-жанып,
Бир сөйлескен естен танып,
Шарапатлы жазға мегзер.

Он сегизге келсе жасы,
Қулпы дөнер көзи-қасы,
Ақлынды алар жилўа-назы,
Таза ашылған гүлге мегзер.

Талшыбықтай таўланып,
Таўыс киби сайланып,
Он тоғыз жаста доланып,
Ақылдан сасқана мегзер.

Бадам қабак, жүзінде қал,
Жолына бағыш дұнья-мал,
Кумар көзлі, зұлпи тал-тал,
Он төрт күнлик айға мегзер.

Жаның ерир саўлатына,
Йош берген көңли шадына,
Гәплескен жетер мурадына,
Қолы жеткен хажға мегзер.

Қарасаң қәдди-далына,
Келбети, сийне-салына,
Қанған дийдар-жамалына,
Қанып ишкен палға мегзер.

Ҳаллас урған көңли қаста,
Көңил қосып ярыў-досқа,
Тоқтар емес таўда-таста,
Қус киби ушқана мегзер.

Яш жигитдур ахыў-зары,
Жаныңды алар көз кумары,
Түссе жүзиңе дийдары,
Қәдир сағымына мегзер.

Қагып кетсе көзи шалып,
Жилўа оты жаныңды алып,
Бир сөйлескен мийри қанып,
Шыпалы қәстеге мегзер.

Тартырған нешшеге зары,
Сүйгеннің тарқар кумары,
Сийнесиниң қос әнары,
Беҳиш алмасына мегзер.

Яр жолында болып әда,
Бирнешшени тугып яда,
Мысал, делбе жигирмада,
Сақаўатлы байға мегзер.

Бийўафадан яры болса,
Жолын тосып, күйип-жанса,
Анасы жибермей қалса,
Зиндана түшкене мегзер.

Мал байлаған ярын сүймей,
Қостарым деп көзге илмей,
Қупияда ойнап-күлмей,
Минилмеген тайға мегзер.

Келсе бир күн мал байлаган,
Кеўлин ашып, сорқайнаған,
Басын тарталмай саўдадан,
Саллаққа түшкене мегзер.

Қабыл алып, толып-таспай,
Ықлас пенен аяқ баспай,
Көйлек шешип кеўлин ашпай,
Дозаққа түшкене мегзер.

Мал бергени қайыл болса,
Қолына узатып салса,
Қәдирданы изде қалса,
Тахттан түшкене мегзер.

Жасы өтсе жигирмадан,
Өтпеги қыйын ғиярдан,
Жәрдем таппай бийўападан,
Өмири әрман-шерге мегзер.

Баяғылар хабар алмай,
Ойнап-күлип, мийри қанбай,
Ойлаған мақсети болмай,
Байлаўлы бир кусқа мегзер.

Жасы өтсе жигирма бестен,
Әрман-шер шығады иштен,
Бир әрманлы қолға түскен,
Иси миннет, назға мегзер.

Пәсең тартар кеўли әстен,
Ҳаўаланған бәлент-пәстен,
Жигирма төрт, жигирма бесте,
Нама кескен сазға мегзер.

Жигирма алты, жигирма жети,
Туұры қарар саған бети,
Өсип-өниў – хақ нийети,
Қурық басқан ғазға мегзер.

Делбе яңлы тасып-толып,
Қызыл жүзи гүлдей солып,
Ул-қызның анасы болып,
Хэзан урган гүлге мегзер.

Халықтың сарына көнип,
Ислери насырға дөнип,
Үрпек шаш, сары тис болып,
Жанып сөнген отқа мегзер.

Отыз бес пенен отыз алты,
Баяғылар ядтан қалды,
«Өлим бергир!» – сөздің салты,
Мысал гөне қапқа мегзер.

Халайықлар, пәхим ет аны,
Қырқында болды кәйўаны,
Көбейер хазар, гүманы,
Жолдан адасқана мегзер.

Дүньяпараст болып шунақ,
Жәнжел табар, келсе қонақ,
Қырық бесте болар қызғаншақ,
Қызығы қашқана мегзер.

Пәтиўасыз хәм умытшақ,
Суў көтермес ол ашыўшақ,
Еллиде болар мақтаншақ,
Бир дағдан ашқана мегзер.

Шашы жумақтай ақ болар,
Адамгершиликтен сап болар,
Талабы сарсық гәп болар,
Алды бәлент тауға мегзер.

Бул дүньядан гүдер үзер,
Болып атқан исти сезер,
Басын қосып шөбирс езер,
Дүньядан қайткана мегзер.

Ғаррысы менен кас болар,
Бауыры қара тас болар,
Күннен-күнге қаллаш болар,
Жолға сайланғана мегзер.

Өлимнен келгендей хабар,
Шадлығың насырға шабар,
Аржағы таусылмас сапар,
Бул дүнья ялғана мегзер.

Қыялым гезер хәр жаққа,
Бир гезлеспей дәулет-баққа,
Сақал-муртым толды аққа,
Хажынияз әрмана мегзер.

ЙОҚТЫ

Сөзле ха, бүлбүл зибаным,
Екки келүр дүнья йоқты,
Кетер бир күн шийрин жаным,
Бу сөзимде гүман йоқты.

Жан бир гүлдур, солур олса,
Әзираыйлдан хабар келсә,
Жаның тәниндин айрылса,
Андын башқа яман йоқты.

Кимлер ашық болып өтти,
Кимлер мақсуудына йетти,
Қара йер бәршесин йутты,
Ялған дүнья қойан йоқты.

Өзини билән қыз-жәуан,
Ойнап-күлип сүрер дәуран,
Бәршә бул дүньяга меҳман,
Тири йүрәр заман йоқты.

Қыз-йигитлер өзин биләр,
Ялғаншыда дәуран сүрәр,
Аман кетмәс, бәри өлүр,
Бу сөзимдә гүман йоқты.

Мен әйләсәм бир-бир баян,
Пәний ермиш ошбу жәхан,
Искендер Рустәму дәстан,
Ол хәм тири йүргән йоқты.

Дүньяны йығнаған Қарун,
Бир өзи болып сәхиб дүн,
Аны хәм йер йутты бир күн,
Зиндан дүнья қойан йоқты.

Ким анадан ялғыз тугса,
Мехрибан ғамхор йок болса,
Алған йары йаман болса,
Андын башқа зыян йокты.

Йаман олса зүриядың,
Шықмас дүньяда хеш адың,
Болмас хасла көңил шадың,
Бул сөзимдә гүман йокты.

Кашан болса дәўлетиңиз,
Кетер иззет-хүрметиңиз,
Билгил, артар мийнетиңиз,
Шындур сөзим, ялан йокты.

Йигитлер, күлип, шад олын,
Ушбу сөзге кулақ салын,
Мәстиў-хуррам болып күлин,
Хешким мундай болан йокты.

Өтти Юсип хәм Зуләйха,
Хүрий-ғилманыў Мәлийкә,
Аңа ашық болан Хәмра,
Бәри тири йүрән йокты.

Ақтым дәрьядек жош урып,
Сөз үстине сөз ашурып,
Шүкир хакка қол қаўшурып,
Бу көңлимдә әрман йокты.

Әжиз айтур кешә-күндиз,
Асмандадур айы-йулдуз,
Сәйид Әлий өзи гүл йүз,
Андын нәрсе қалан йокты.

Көңлимдә ғам, дәрди әләм,
Сөзләсәм шықар дәмбәдәм,
Мәңа сөздин башқа игәм,
Хешнәмәрсә берән йокты.

БӘРШӘ БИРДЕЙ БОЛҒАН ЕМЕС

Бәршә адам теңдей емес,
Сен қоймағыл йуртка әбес,
Биреу ақыл, биреу ғапыл,
Бәршә бирдей болған емес.

Қудаға хас илми-ғайып,
Сөз айттың бизге әжайып,
Бенде йокдур хеш айыпсыз,
Бир кудада йокдур айып.

Сөзиң найза сипет өтер,
Өз башыңа сөзиң жетер,
Қанша өзиң билгиш болсан,
Бир билмеслик неге өтер.

Ол әжелни көрип болмас,
Алдын болжап билип болмас,
Бәршә мақлуқ бирдей емес,
Билмеске ыза берип болмас.

Биреуде бар питкен ақыл,
Жуқпай кетер сұрткен ақыл,
Ойдағыны билип болмас,
Бурынғыдан қалған нақыл.

ЭРМАНИЙ ДҮНЬЯ

Бу дуньяда шады-хоррам болмадым,
Қалдың йүрәгимдә эрманий дунья,
Айшы-ишрәт, заўқы-сапа сүрмәдим,
Қалдың йүрәгимдә эрманий дунья.

Кийерге сәрпай йок, минәргә ат йок,
Асманға ушарга мендә қанат йок,
Шырмалып ятарға бир пәрийзат йок,
Йүрәк-бағрым тилдин эрманий дунья.

Мал-дуньяны қуўсам, ол мени күтмәс,
Биринә йетсә дә, биринә йетмәс,
Бул дуньяның иши өлгәншә питмәс,
Қалдың йүрәгимдә, эрманий дунья.

Бир нешәни алтын таққа миндирип,
Бирнешәниң жанған отын сөндирип,
Ләйли киби ышқы отына күйдирип,
Мени мәжнүн еттин, эрманий дунья.

Мен бир пинҳан жайда мэкән тутайын,
Ах дарийг деп, мен де шунда йатайын,
Зийўар айтар, қайсы бирин айтайын,
Бир күн гөрге салар, эрманий дунья.

ЫШҚЫ-МУҒАББАТ
ҚОСЫҚЛАРЫ

WIKI-AGENCY
KOCHEVA

ТҮСЕР

Ағалар, ярым тәрийпи,
Зұлпи янағына түсер,
Сағағына дизсә мәржан,
Ошал бугағына түсер.

Бул жәхәнә түшмиш лапы,
Әлпи әдепли, әрканлы,
Салланғанда сия зұлпи,
Ярның кушағына түсер.

Салып тилла билезикти,
Қашы йай, көзи сүзикти,
Шығарса алтын жүзикти,
Қайтып бармағына түсер.

Такқан өңирге моншағы,
Гәўхәрленген тулымшағы,
Алтынлап өрген шашбағы,
Жүрсе өкшесине түсер.

Сөз жайылар елдән-елә,
Сөзлер шығар дилдән-дилә,
Пәрүаз етип гүлдән-гүлә,
Барып путағына түсер.

Сәйил етип шықса салланып,
Яр қашын қақса таўланып,
Зийўар айтур күйип-жанып,
Өз-өзиден отқа түсер.

БОЗАТАҰЛЫ НӘЗӘЛИМ

Бозатаұлы гүлбинәфша нәзелім,
Әселиң хәррени гүлден бездирер,
Кирпиклериң, сүзип баққан нәзериң,
Жұлдызды жаұратып, түннен бездирер.

Жамалың бир көрип, кеттим димардан,
Йүзүмни үгирдим шәмси-қамардан,
Өзимни бездирип сабыр-қарардан,
Сабырыұ-қарарымды меннен бездирер.

Қумырысқадек қыпша-қыпша беллерин,
Бармақ толы йүзүк-йүзүк әллерин,
Әсел қатқан сүшүк-сүшүк тиллерин,
Жыланды жылжытып, иннен бездирер.

Фәлекниң ойыны – Жәйхун гирдабы,
Бир тәбәссүм етсең көңлимниң табы,
Ышқы ләшкериниң дәхшәт сәрқабы,
Бул аманат жанды тәннен бездирер.

Писте бурынында тилла әребск,
Екки қара көзиң екки бәладек,
Үргениш йуртунда бегим Төребек,
Тахтынан тайдырып, елден бездирер.

Көңлим сәдебини бир-бир яздырып,
Қайта баштан гөне дәртим қоздырып,
Кәфир көзиң мусулманды азғырып,
Бийшара Зийұарды диннен бездирер.

ЙОҚ МЕНИҢ

Қара көзли, шийрин сөзли дилбарым,
Сендин өзге сәуер ярым йоқ мениң,
Таза гүлистаным, махи энұарым,
Хәсиретиңнен хеш қарарым йоқ мениң.

Сени көрсем, болур мениң көңлим шад,
Жәханның ғамийдин болурман азад,
Нәзакәт бабында қамәтиң шәмшад,
Сендин өзге ұлфиқарым йоқ мениң.

Назлы дилбар, сенсең ўафалы жәнән,
Хүсниңниң рәуишине боларман хәйран,
Шийрин жаным болса йолыңда курбан,
Сендин өзге сәуер ярым йоқ мениң.

ЙОЛ БОЛСУН

Гүлгүн кийип, мәстан басып келэн қыз,
Хабар берин, пәрийзадым, йол болсун,
Жилүә билән шийрин жаным алан қыз,
Хабарың бер, пәрийзадым, йол болсун.

Түриңни мәңзәрәм алғур лашына,
Шәўкет ушын сүрмә шекип кашыңа,
Зәрли руўмал, үки тақып башыңа,
Хабарың бер, пәрийзадым, йол болсун.

Ләблерин пистәдәй, тишиң маржанды,
Көрген хәйран, көрмегенге әрманды,
Хәр бир сөзин дәртли кулға дәрманды,
Хабарың бер, пәрийзадым, йол болсун.

Кулақыңа тақып алтын сырғаны,
Минип көш алдында йүрмел йорғаны,
Көрән болүр ақ йүзиңниң қурбаны,
Хабарың бер, пәрийзадым, йол болсун.

Үстиңә кийгәниң бәшбент-падшайы,
Тауыс бир көйләкин гүлгүн дарайы,
Белбәуиң түрмәдән, зерли-қалайы,
Хабарың бер, пәрийзадым, йол болсун.

Қәлем қашың, қара көзиң сүзилүр,
Ақ сийнәңә тилла хәйкел тизилүр,
Йүзинди көргенде бағрым езилүр,
Хабарың бер, пәрийзадым, йол болсун.

Хәр сөзинде мың наз етип өлтүрмә,
Ғусса билән йүрәкимни толтурма,

Ақыл болсаң, рәкибләрә билдүрмә,
Хабарың бер, пәрийзадым, йол болсун.

Мен сәни сәүмишәм елдин йагәна,
Адыңны қылмадым йуртқа әшкара,
Қойдың мени әда болмас хижрана,
Хабарың бер, пәрийзадым, йол болсун.

Зийуар айтар, биздин дәуран өтәнди,
Ғапыллықта әрман болуб кетәнди,
Сени көрип яр қумары тутанды,
Хабарың бер, пәрийзадым, йол болсун.

ГӨЗЗАЛЛАР

Қыя бақып, мениң жанымды алып,
Йүз мың жылға билән шықар гөззаллар,
Йүрегіме әда болмас от йақып,
Мениң жаным отқа йақар гөззаллар.

Тырнадек отырып, сонадәк йүрген,
Йүз мың жылға менен қабағын керген,
Шашларына лағлы-мәржан өткерген,
Мың түмен наз билән бақар гөззаллар.

Қара көзи гәўхар киби жаўдырап,
Кийген тоны көрген сайын жалтырап,
Өңир моншақ, хәйкел тақып сылдырап,
Сүзип қәлем қашын қақар гөззаллар.

Хайтта, мерсекеде жигит жыйылса,
Күни-түни бирдей тамаша болса,
Сол заманда қызлар саллана келсе,
Жанын ашып, көзин тикер гөззаллар.

Яр сарайы дәўран он төрт яшында,
Қызлар йүрер ерди дигри-дашында,
Айтар Зийўар, яр саўдасы башында,
Айттым сүйгенимнен буны гөззаллар.

БИР ЖӘНАН

Көзимә көринүб, бегләр, бир жанан,
Шийрин жаным отқа яқты да кетди,
Ялғаны йок, бул сөзимә сен инан,
Мың жилуа наз әйлеп, бақты да кетди.

Түн ортада йердим уйкуда ятыб,
Әдәб-әркан билән бизни ойғатыб,
Шийрин-шәкар меңә сөзлерин қатыб,
Заман әгләнмәйин шықты да кетди.

Көргән заман аны бағрымны езиб,
Олтурдым жанымдын үмийдим үзиб,
Жаным отқа яқты көзлерин сүзиб,
Қәлем қашын меңа қақты да кетди.

Ойғаныб уйкуудын көрсәм, бир жәнән,
Кирпиғи оқ киби, қашлары кәман,
Ақлымны кетүрдим көргән шул заман,
Әзиз жаным тәндин шықты да кетти.

Сия-зүлпи рәңли, мысалы қундыз,
Көрс алмай йүрген яқыннан хәргиз,
Ләйли, Зухра киби ол сәхибтәмиз,
Бады-саба усап ести де кетди.

Сия-зүлпи тал-тал, шашлары сүмбил,
Ашықлардың етер көз йашын сел-сел,
Зарлы Зухра, Сәнем киби қыпша бел,
Бады-саба киби өтти де кетди.

Шәшми-жадыу жәллад, қашлары қәләм,
Қойды сийнемизә йүз мың дағ-әләм,
Наз әйлейүб сүшик тилли ол сәнәм,
Меңә бир истанат тақты да кетди.

Сэрэфраз қамәти, сәдәф дәндалны,
Башындын аяқы әдәб-әрканлы,
Ол хәм мениң киби йүз мың әрманлы,
Көздин қанлы яшын төкти дә кетди.

Ләйли, Зухра, Сәнем янлығ сүүрети,
Туұбы ағашына меңзәр қамәти,
Ах дегенде шықан ағзының оты,
Он сәккиз мың әлам яқты да кетди.

Иззәт-икрам билән тиләб жәуабы,
Тәуазығлығ олуб бериб сәламы,
Ғамзә билән бақыб айған кәламы,
Тамам устиханым яқты да кетди.

Үстине кийғени атлас қамқады,
Башда түрме, әлде пәрәң румалы,
Ашық Зийұар аны көрген заманы,
Арак сәйлан етиб ақты да кетди.

ЭЙ, НЭЗЭЛИМЛЕР

Бул дүньяда айшы-ишрэт якшыды,
Кел, сапа сүрели, эй нэзэлимлер,
Ашықларға мудам сүхбэт якшыды,
Кел, ойнап-күлели, эй нэзэлимлер.

Ашықты өлтирер ярдың қыялы,
Бийхуш етер татсан ләбиниң палы,
Хәр бир сөзи шийрин киби мазалы,
Кел, сапа сүрели, эй нэзэлимлер.

Қызлар билән болсан бир қалый жайда,
Айшы-ишрэт етсең тилла сарайда,
Тамаша етип бүгин хайт билән тойда,
Кел, дәўран сүрели, эй нэзэлимлер.

Өңирине хәйкел моншақлар такқан,
Айбаты бултты хәм дағларды басқан,
Зийўар айтар, мисли дәрьядай тасқан,
Кел, ағзы дуўалы, эй нэзэлимлер.

БИР ПӘРИЙ

Зәрбәрағ өрилген тилла шашбағы,
Ақыл-хуўшым алып кетти бир пәрий,
Талшыбыктай қыпша бели белбағлы,
Мени ҳайран етип кетти бир пәрий.

Сәйир әйлабан, ғезип саатий заман,
Шахсәнем, Ләйлидей жүрип пәраўан,
Жәм болып турғанда бәрше қыз-жаўан,
Саллана-саллана кетти шул пәрий.

Келип хошлаштылар көзге яш алып,
Мен хәм турдым ерип, балқып босанып,
Шәмшади қамәти зерге жасанып,
Мени отқа яқып кетти шул пәрий.

Хошлашып мен қалып, болдым интизар,
Тәнимдә қалмады зәррәдек мәдар,
Мен аның ышқында болдым хоры-зар,
Ақлы-хуўшым алып кетти шул пәрий.

Тынбас кеше-күндиз көзим гиряны,
Болыппан мен аның бағры биряны,
Жисмимди өртеди дағы, хижраны,
Көзде яшым төкип кетти шул пәрий.

Келмәс андай дилбар яқты жаҳана,
Хүснини меңзеттим хуўри-ғилмана,
Дишлери мәселлик хинжи-мәржана,
Бу заманда йокдур шундай дилбәрий.

Бу елде көрмедим шуныңдек дилбар,
Кешени ақ йүзи әйлер мүнәуўәр,

Кийген либасының бәри алтын-зер,
Сия-зүлпи скен мүшки әнбәрий.

Йүз әлүан доланур қаддини дүзеп,
Нәзерлеп кирпичин оқ киби гезеп,
Ләйли, Зухра, Сәнем киби хош әдеп,
Бағ-эрәмгә мүнәсипдүр шул пәрий.

Хәр ким айтур ана хәмдәм болсам деп,
Йолында жанымды пидә қылсам деп,
Мүбәрәк жамалын йәне көрсем деп,
Такатым қалмады көргеннен берий.

АЙ-ӘЛИП

Ай–әлипким, ақ йүзіндур айна аләм әнұарий,
Бе–белиң қыпша дилбар, көзғанан шахла ўәлий,
Те–тишиндур дана-дана, ләблериннің палларый,
Се–сорып шийрин ләбиң, қанадурман, әй пәрий,
Жым–жамалың көрмегенше, зары-гирян Зийўарий.

Ҳа–хая-шәрмим кетипдур тыйғы жәлладың билән,
Хи–қыялымнан адастым данайы қалың билән,
Дал–даўа дәртимгә таптым ләптеги палың билән,
Зал–зеҳним хош естерлер нақшы дәнданың билән,
Ре–раўаж етти мени көксиндеги хәйкеллерий.

Зе–зайық болма, пәрий, сен зәрре мендин ақыл ал,
Сын–сия зүлпиң тутарға қалмады хеш менде хал,
Шын–шараблы ләблеринни мен ишерге биймәләп,
Сат–сабыр әйлейин, ышқында еттим ақлы лал,
Зат–зайығ болма, пәрийўәш набәлентке мудамий.

Тай–табың хош мүләйим, хош тәкәллум, хош әдеп,
Зай–залым өңириңе мәрўар мунаққашыны безеп,
Айн–ақылымды алып, әлгимдеги қалан сәдеп,
Ғайн–ғамзәң коксиңе ярашады хуп әжеп,
Фе–пәрен румал тур гүл йүзінде гүлшәний.

Қап–қапақ кашың қақарға қақышын сүмбиллерин,
Кеп–қара көзлериндур, тыйғы жәўхар тиллерин,
Лам–ләбиң шийрин-шекер, мен бағ ара бұлбүллерин,
Кеше-күндиз тартты мени шыққан көңилден үнлерин,
Нун–нәфис қамқаны кийген шахсуўарым, кел берий.

Ўаў–ўапа ўәдеңде бар ма, хей, нигарым, бер хабар,
Ҳе–хилалы хижрийден хәсиреттемен шамыў-сәхәр,

Ләм – лағлийдек ләбиндин мен ишерге биймәләл,
Мийм – мүнәсип болыбан ашықлара, берме хазар,
Я – ядыңа түсер ме мен кибий хәмдәмләрий.

Мен анын ұаспын язарға әлиме алып қәлем,
Жилұасы жанымды алған ол ниғарға көп сәлем,
Тоты яңлы хәйәти, хаўазы хош шийрин кәлам,
Зәр – сия қәлемнен намаңыз еттим тамам,
Зайығ олмас деп дәметсе, халалыдан мийнетий.

Бүлбүли гөя болып қондым гүлиңнің башына,
Шунки ярым жеткен екен әйне он төрт яшына,
Сәрсәбилден суў берилмиш дана-дана шашына,
Набатты биймаза деп шәккәр қуйыпты ашына,
Ғуншадек пәрұаз етиптур, берсе жууап жолдасый.

БЕРИ КЕЛ

Ай—әлифдек наз етип, хэйкелин таккан, бери кел,
Бе—буралып наз етип, қыя бакқан, бери кел,
Те—туташып от киби, қыя бакқан, бери кел,
Се—сәнә айтып, тилийдин паллар акқан, бери кел,
Жим—жанымды өртейип, отларға жаққан, бери кел.

Ха—да халым көргизип тур, тәнде жаным сендедур,
Хий—кыялың кимдедур, бәлки қыялың мендедур,
Дал—дауа тапмас бул дәртим, дәртиме дәрмандадур,
Зал—зауқым, қәсте жаным, көңлиме әрмандадур,
Реҳи—румалын қолға алып, қыя бакқан, бери кел.

Зәхи—зейним кетип, келмекте болдым қашыңа,
Сын—сиядек қашларың, хинжиў тизилмиш шашыңа,
Шын—шәккәрдек ләблерин, паллар қосылмыш ашыңа,
Сад—сапа сүрмек ушын пәрўанадурман башыңа,
Зад—зар йығлап келдим, пәрўана бакқан, бери кел.

Тайы—тақат қалмады көргән заман басқан изин,
Зай—зулым әйлемесин, шийрин қалам айтқан сөзин,
Айни аләмдек болып, рәушан киби бакқан йүзин,
Ғайн—ғәзеп қылмасын, жәллат киби бақса көзин,
Фе—фана болған жәҳанда, интизарым, бери кел.

Қап—қарарым болмады, қалдым изинде бийхабар,
Кеп—кәмалыңа келдиң, пишкен төшинде қош әнар,
Лам—лағлы ләблерин болдым сүймекке интизар,
Мийм—мәнийдек бийшара, йығлап изинде зар-зар,
Нун—набатдек ләблерин балдан қосылмыш, бери кел.

Ұаў—ұапасыз дүньяда ўәденди берип, еттиң дүзип,
Хе—хәниўз нешше сени излеп, тапалмадым гезип,
Лам—әлипдек ләблерин, көксийн қош әнарын үзип,
Я—ййдек қашларың, оқ кирпичиң бағрым езип,
Мыйық берип, жилўа етип хәр яна бакқан, бери кел.

ОЯН

Нисфи-шәб келдим кашыңға, назлы жәнаным, оян,
Шәм-шыраг яқтым башыңға, нуўры әнўарым, оян,
Көзләримниң рәўшаны, ол маҳитабаным, оян,
Йолыңда зар әйлеген, әй, мисли әфғаным, оян,
Мен сениң келдим кашыңға, рәхим ет, жаным, оян.

Буў сәхәр бағыңа келдим, биймәхәл йолға түшип,
Ўәдеме йетсем дейип, гәҳи жүрип, гәҳи ушып,
Бийхабар сиз ятыпсыз, алтын-гүмис бәнтин шешип,
Кеўлим истер кирмекти, жәннет киби қойның ашып,
Қойма бунша зар етип, көзинди аш, ярым, оян.

Сайыла сүнма әлиң, асмана питкен ая сен,
Посты ләттәнни сүдрәмә ўыслат олынмас жая сен,
Гәр сени сақпан илә атса ҳаўаға мәйләтән,
Әхтимал түшсәң келип теңиз тейинде лайа сен,
Ашығың мәттал болып, башыңда тур, ярым, оян.

ХАБАРЫН СОРАЙЫН ДИЛДАРНЫҢ КИМДИН...

Хабарын сорайын дилдарның кимдин,
Бир куш болуб түшсәм ярның торына,
Бүлбүл болуб барыб гүлинә қонуб,
Әлим ашыб барыб тутсам қолына.

«Ах» десәм тутанур мениң ишләрим,
Күдирәт билән қыйылыбдур қашларың,
Хәр яныңда тоққуз өрим сашларың,
Сылағанда түшәр ярның белинә.

Пәрүаз етсәм келмәс шул ярым мунда,
Ашық деб шарласам, келмәс хәр күндә,
Мени йоклап ол хәм шарлайур анда,
Ашық болуб йүрмән ярның дилинә.

Назлана, мәстанә басып йүргәним,
Қызлар билән заўқы-сапа сүргәним,
Бийкар болды ярның йүзин көргәним,
Ашық болуб йүрмән ярның өзинә.

СӘҰДИГИМ

Бағ ишинде қызыл гүлдек долашып,
Сәллана-мәстана келән сәудигим,
Әнбар шашы нәзик белә шоласып,
Сәллана-сәллана келән сәудигим.

Ышқы зимистанын мисли яз етип,
Йүришин мысалы куба газ етип,
Бир қайрылып ашығына наз етип,
Арзыу-әрман билән кетән сәудигим.

Тауыс киби жилуа менен бақарсаң,
Ашықлардың жүреклерин жақарсаң,
Тилла хәйкел гәрдәнине тақарсаң,
Әл қаусырып, кушақ ашқан сәудигим.

Әл қаусырып, кушақ ашып наз еткен,
Бәлки беш күн ұисалында шад еткен,
Бир көрмесә, күйип-жанып зар еткен,
Бағры қан, натәуан болған сәудигим.

Ылгал етип барсам сениң елиңе,
Қыя бақып турсам нәзик белиңе,
Отырысып әл салыссам әлиңе,
Рууғхымды пәрүаз етән сәудигим.

Сийнемди сийнеңе қойсам бир заман,
Зәрре ғубар қалмас, көңилде әрман,
Шийрин жаным болсын жолыңда қурбан,
Дегенде жаныма келән сәудигим.

Таң шамалы өлпең-өлпең ескенде,
Көңил бәнтин ашып көңиллескенде,
Әл салысып, жууап бергил десем де,
Бағрымны қан етип баққан сәудигим.

Пикирим сенсең жатсам-турсам, ойласам,
Бирге хайтыў-байрам тойлап шагласам,
Жүз өбисип, әл салысып ойнасам,
Сонда хайтыў-байрам етән сәўдигим.

Көз ушынан бир қыялап бақышып,
Мыйық тартып, қәлем қашың қақышып,
Қараңғыда қармаланып тапышып,
Мақсудымды ҳасыл етән сәўдигим.

Жулдыз шығып, күн қызарып батанда,
Ғапыл болып түн уйқыда ятанда,
Түсима енип таң саз берип атанда,
Уйқыдан хәм бийзар етән сәўдигим.

Ел жатқанда келип кирсем қойныңа,
Машгул болып мен алдансам ойныңа,
Қушақласып әл салысып мойныңа,
Сонда хайтыў-байрам етән сәўдигим.

Толып-ташып дәрья киби аққанда,
Қатар-қатар алтын түгме таққанда,
Наз әйлейип жилўа билән баққанда,
Жанымды жаныңа берән, сәўдигим.

Дил берип дилиңе, бақсам көзиңе,
Машгул болып мен алдансам сөзиңе,
Өпишип, әлимни салып өзиңе,
Шунда хайтыў-байрам етән, сәўдигим.

Әли тарқаналы нәзик миянлым,
Хошпәхим, хошсүүрәт, писте дәханлым,
Зийўар айтур, сенсең мениң хошгәхим,
Сәллана-сәллана гелән сәўдигим.

ДИЛДАРЫМ

Келүр йол үстиндә мәстана басыб,
Сөзләргә мәжалым калмас, дилдарым,
Йүз мың гәмзе билән көксини ашыб,
Хеш адамға ойнаб-күлмәс, дилдарым.

Барыб эрдим сәүер ярның үйинә,
Бүлбүлдек сайраған шийрин тилинә,
Гәмзе билән бақып айтған сөзинә,
Бәдхасыл нәмәртлер билмәс, дилдарым.

Не әжайыб зәнсең, шийрин-шәкәр дил,
Бойларың мүнәсиб, белиң қыпша бел,
Ак йүзиң, сәүер яр, әфтабдин қызыл,
Бийфәхим хеш қашан билмәс, дилдарым.

Үстимиздә заман фәсад болубдур,
Ақлымның, хуушымның бәрин алубдур,
Мусулман, орысқа жәбир болубдур,
Нәйлейин, заманым келмәс, дилдарым.

Заманымыз йокдур йигит йүрмәгә,
Ат миниб, тон кийиб дәүран сүрмәгә,
Мендей гәриблергә тәглим бермәгә,
Нәйлейин, хеш адам шықмас, дилдарым.

ТҮШТИ

Арзымны ешиткил, Сахиб-Назарбек,
Бир ярның саудасы башыма түшти,
Табмадым илажын, шықсам көңилдин,
Мен сендин сорадым, бу нешик ишти?

Хәр ким тәрийп етәр арзыўлы ярын,
Көңлиндән шықарур ол намус-арын,
Аға дейиб билдим имди хабарың,
Бир ярның қыялы башыма түшти.

Бир кеше мен бардым аның янына,
Қарамай от салды мениң жаныма,
Илажын билмәдим, билдирдим сәна,
Бир ярның қыялы башыма түшти.

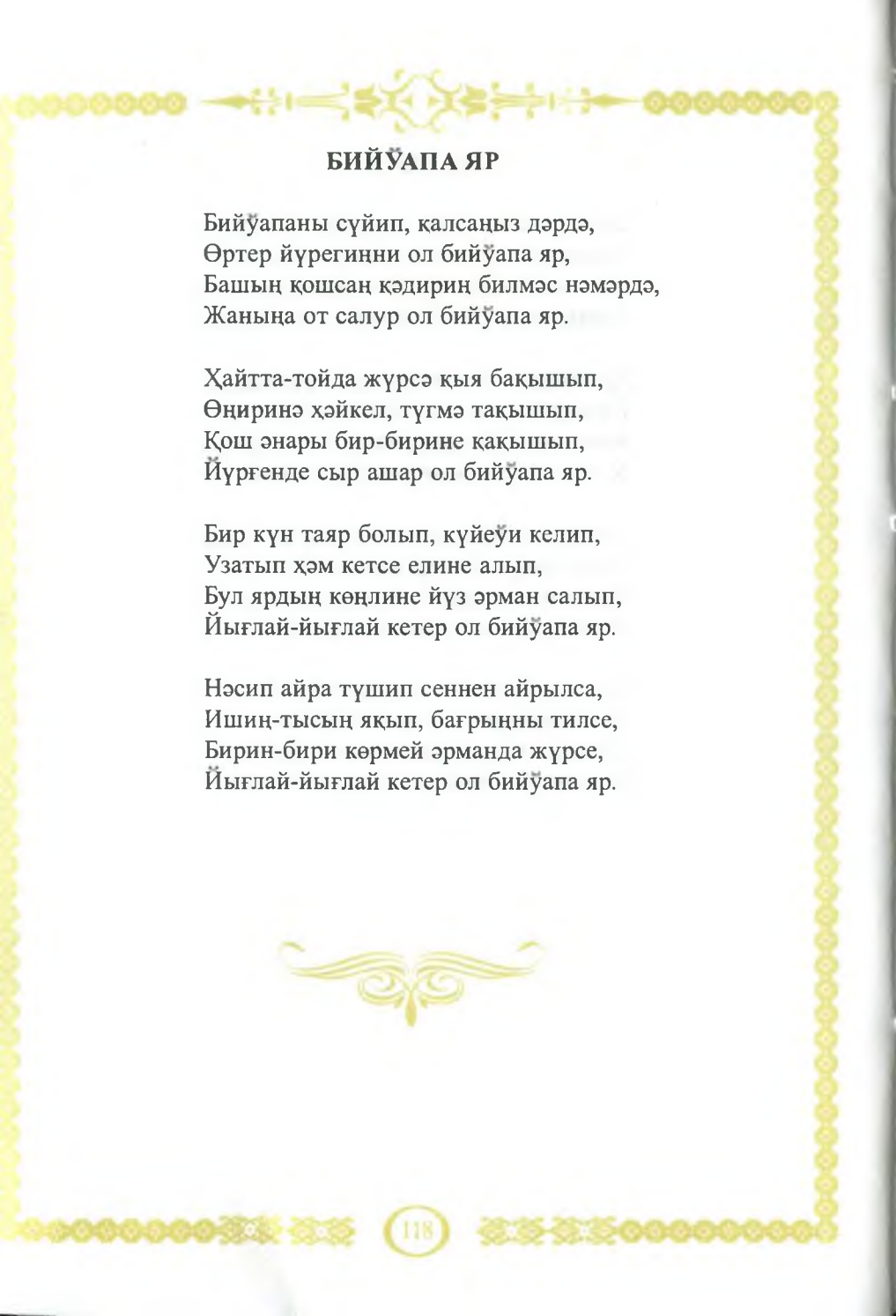
КЕЛДИМ

Ылғал етип узак йерден йол ашып,
Кешлетип мәстана алдыңа келдим,
Сениң ышқы отларыңа тутанып,
Ләпте палың, шийрин тилиңе келдим.

Қызларның ишинде сенеең сәрүәри,
Йүзлериң қырмызы, махи-әнұари,
Мен сени сәүмишәм көргеннен бери,
Хәўес әйлеп қәдди-далыңа келдим.

Арзыў әйлеп келдим сениң өзинә,
Қәлем қашың тотыядур көзимә,
Интizarман сениң айтар сөзинә,
Үмит билән сениң жаныңа келдим.

Кел, сүхбет етели бир қалый жайда,
Рәқиплер турса да ах илә ўайда,
Салланып жүрерсең тилла сарайда,
Көңлим сени истәп көрмеге келдим.

БИЙҰАПА ЯР

Бийұапаны сүйіп, калсаңыз дәрде,
Өртер йүрегінни ол бийұапа яр,
Башың қошсаң қәдириң билмәс нәмәрдә,
Жаныңа от салур ол бийұапа яр.

Хайтта-тойда жүрсә қыя бақышып,
Өңиринә хәйкел, түгмә тақышып,
Қош анары бир-бирине қақышып,
Йүргенде сыр ашар ол бийұапа яр.

Бир күн таяр болып, күйеуи келип,
Узатып хәм кетсе елине алып,
Бул ярдың көңлине йүз әрман салып,
Йығлай-йығлай кетер ол бийұапа яр.

Нәсип айра түшип сеннен айрылса,
Ишиң-тысың яқып, бағрыңны тилсе,
Бирин-бири көрмей әрманда жүрсе,
Йығлай-йығлай кетер ол бийұапа яр.

АМАН БА?

Жағалтай елинен келген жанларым,
Әжекеңнің ахыұ-зары аман ба?
Бұлбұллар сайраған шәмен бағларым,
Бағ ишінде қызыл гүлдер аман ба?

Арқыратып бедеу минип шапқаным,
Тазылар жууыртып, көкмар шапқаным,
Көзине көз түсіп қаслар қаққаным,
Арғын түскен жанажаным аман ба?

Қыпша белин, ақ жүзлерин қушпаға,
Ярдың қушағында шағлап йошпаға,
Умтылады пәрәз етип ушпаға,
Бұл жақты жәһанда Гүлжан аман ба?

Күйгенимнен атын қойдым Гүлжан деп,
Пидә болсын яр жолында бұл жан деп,
Түнде аспанда ай, махи шолпан деп,
Жүрген менің сәуер ярым аман ба?

Ядымда тұр яр қойнында жатқаным,
Палын сорып рәхәтке батқаным,
Дүньяның ләззетин излеп тапқаным,
Бұлжымас, уәделес ярым аман ба?

Ер жигиттің жарасығы яр деген,
Мерексе көріп, «үйге бар» деген,
«Болып жүрмен саған ахыұ-зар» деген,
Көңіл берген қарыйдарым аман ба?

АҘЫ-ЗАРЫМ – СЕНИҢ ҚАСЫҢДА БОЛСАМ ...

Ахы-зарым – сениң қасыңда болсам,
Хұршиди хәйкелдек жамалың көрсем,
Кеше-күндиз сениң менен бир жүрсем, –
Деген тилеклерим хақтан бар енди.

Ышқы отына түшкен йигит мәрт болар,
Шеккени күн-түни ах-хәсирет болар,
Ашықлық дегениң яман дәрт болар,
Тәўәккәлди бир аллаға қыл енди.

Көп қайғырсаң, көзлериңе нәм толар,
Думан басып, жәхән жүзи зәң болар,
Қызыл жүзиң зағфырандай рәң болар,
Сәўәр ярым, мениң фәндим ал енди.

Ашықлық ямандур, жүзиң солдырур,
Ышқына төзбеген дәрттен болдырур,
Сырласпасаң, ишин толып өлтирур,
Биз бенен мудама сырлас бол енди.

Ах, мени ярым деп пәряд әйлеме,
Берк әйле көңлинди, нәшад әйлеме,
Яқшыны нийет қыл, яман сөйлеме,
Бул сөзди ядыңа яқшы ал енди.

Ғайры менен босқа үлфәт болмағыл,
Өзиңе хәм маған қайғы салмағыл,
Менде башқа яр йок, гүман қылмағыл,
Мен сениң ярыңман, тақиқ, бил енди.

Қосқай дийип бир Алладан тилермен,
Ышқың фирақына дайым күйермен,
Тахир киби хәр қыялға дөнермен,
Зийүәринди хайран етпей тур енди.

МУХАЛЛЕС

Бул Хорезм шәхәрин гездим, тәки паслы бәхәр,
Қап тағы, гөхи Балқанды гезип, дәрли қарар,
Яркенду, Қаракөлу, Ғыждыуану хәм Бухар,
Нурата, тағы хәм Самарқанды, гезип Қаршы, Гүзар,
Яр, сениң қойның киби жәннетте бир жай көрмедим.

Дәмбә-дәм Қоқаны, Шыны, Хиндистанды гөзледим,
Мары, Мәшхәд, Ғазна, Кани, Исфаханды гөзледим,
Серахс, Баберди, Ану—ол мәканды гөзледим,
Көрмесем баха нәсийхат Бешқаланы гөзледим,
Яр, сениң қойның киби жәннетте бир жай көрмедим.

Кирпигиң ништер киби, қашың кәман, ай көрмедим,
Ай йүзиннен бер зәкат, сендей ғәний бай көрмедим,
Пикири-хижриңнен үмийдим, өзге кубра көрмедим,
Дилбарлар ишинде сен киби бир ай көрмедим,
Яр, сениң қойның киби жәннетте бир жай көрмедим.

Хәй, яранлар, шад болып, ярга ушырастым бүгин,
Рәхметинен ғарқ болып хәм қайнадым, тастым бүгин,
Ушырасып көксим ашылып, яр менен сырластым бүгин,
Көксимди көксине қойып, куп кушақтастым бүгин,
Яр, сениң қойның киби жәннетте бир жай көрмедим.

ГҮЛЖАН

Гүлжан, болған едиң сүйген жәнаным,
Енди сол мухаббат өтти, сәудигим,
Орынланбай қалды әхди-пайманым,
Ұғделер хәм ялған болды, сәудигим.

Итибар болмады сиз бенен бизде,
Мени қойып кеттиң дәртли етип изде,
Ериксиз узатылып хожаға гүзде,
Сүймесине басты қостың, сәудигим.

Дилбарым деп көңил бердим өзиңе,
Ұэфалар қылмадың айтқан сөзиңе,
Сен кеткен соң Хажынияздың өзине,
Сениң жоғың жүдә өтти, сәудигим.

Не яман дүньяда—айралық яман,
Ярыны алалмай қалған дым яман,
Баяғы жайлаудан өтсем хәр заман,
Түшәрсән ядыма мениң, сәудигим.

Сениң менен бирге жүрген жерлерим,
Өткенде түседі соған көзлерим,
Көрей десем сонда басқан излерим,
Оны да шаң басып қалған, сәудигим.

Ашықтың хошлығы шийрин тил билә,
Бүлбүлдің хошлығы қызыл гүл билә,
«Сиз хәм бизиң билә, биз хәм сиз билә», —
Дийип бизге ўәде берген сәудигим.

Бир жигиттей бардур дедим бардашым,
Малым аз, бар ерүр кәўми-қардашым,
Мал тауып берермен, саў болса башым, —
Сол сөзим тутпады атаң, сәудигим.

Еле хәм болса ахы-зарым бир өзин,
Ядымнан шықпайды шәккәрдек сөзин,
Қашан бир көринсе көзиме көзин,
Сонда кутыларман ғамнан, сәўдигим.

Йәне хәм язайын сизге бир мысал,
Пәрийзадым, бул сөзиме кулақ сал,
Хәр бәндеде болур хәр түрли аўхал,
Көрген аўхалларды айтай, сәўдигим.

Қыдырып жүр едим Қаўан бойында,
Сени көрсем деген болып ойымда,
Бир аўыл тур екен мениң жолымда,

Қонай деп кайрылып бардым, сәўдигим.
Бир үйге бардым мен, болай деп мөхман,
Атны байлап, кирдим үйге шул заман,
Бир кемпир буйырды: Келиним Гүлжан,
Үйге отын алып кел, —деп, сәўдигим.

Сол ўақытта еситип сениң атыңды,
Көрер болдым дедим көңил шадымды,
Ҳақ мияссар етер, еситип дадымды,
Көрөй деп йүзинни турдым, сәўдигим.

Ойладым шул үйде мен сени бар деп,
Ол үй сениң бир жегжатың шығар деп,
Гүлжан деп айтқанға сениң атың деп,
Мениң кеўлим саған кетти, сәўдигим.

Сонда отын алып келди бир қатын,
Бир сәфил аяқ, билмес хеш нениң затын,
Жаңа зордан сөнген жүректің отын,
Қайтадан жандырып кеттиң, сәўдигим.

Атыңды еситтим де, көрмеді көзім,
Сол уақта бір халда болдым мен өзім,
Айта берсем әда болмас бул сөзім,
Енді қысқартайын сөзді, сәудигім.

Хажынияз ярының кейнінде калып,
Изиңнен йете алмай қалған бір талып,
Бул сәламды биреу апарар алып,
Бастан-аяк оқытарсыз, сәудигім.

ДИЛБӘРИМ

Сағынып, сарғайып, жазған хатыңды,
Жиберген молландын алдым, дилбәрім,
Хаттан оқып Гүлжан деген атыңды,
Өзинди көргендей болдым, дилбәрім.

Айралықтың сырын ашты қағазың,
Өли едим, тирилтти жазған баязың,
Соннан бәхре алып, шықты хауазым,
Жисмиме жан кирди йәне, дилбәрім.

Хатың келип, қыс күнимди жаз етти,
Бағрымны жибитип, муңлы саз етти,
Ышқ отлары бирден жанды, Ұаз етти,
Бәрәкәллә ақлы-хуушыңа, дилбәрім.

Хәр қайда болсаң да, мениң ярымсаң,
Хаққа йыглап тапқан интизарымсаң,
Қәсте болсам, дауа болар дәримсең,
Сеннен басқа хеш кимим жоқ, дилбәрім.

Ара дәш болса да, мен дөнмем сендин,
Шын ашықпан, гүман етпе сен мәндин,
Арттырып сөз жазба бундан соң шендин,
Сәндин өзге көңил хош жоқ, дилбәрім.

Қудай қосса, қосылармыз бир заман,
Соннан басқа хәзир бизде жоқ әрман,
Хатың болды мениң дәртиме дәрман,
Кешикпей барарман, сабыр ет, дилбәрім.

Көңлим жәм болмай тур депсең сөзинде,
Ол сөзиннің парқын билдим гезинде,

Хат жазып тураман, етпеймен кенде,
Өзиңе өзиң тәселле бер, дилбәрим.

Бизге де, сизге де болып тур обал,
Бул сөзиме, пәрийзадым, кулак сал,
Бәндениң басына түсер түрли хал,
Хәр истиң ақыры болсын, дилбәрим.

Сениң билмей бизиң елге келишиң,
Сапар шыққанымды соңыра билишиң,
Сен өзинди мәңә рәуә көришиң,
Ашықлыққа дәләлатдур, дилбәрим.

Мениң ушын болма зарыў-сәргиздан,
Дәртимди қозғамай отыр шадыман,
Талабымды болып, барсам мен аман,
Мақсетке жетермиз бир күн, дилбәрим.

Өзим барда бола берди иркиниш,
Пайдасы жоқ, қылған менен өкиниш,
Хәр нәрсени ойлай бермей тур тыныш,
Өлмесем, барарман елге, дилбәрим.

Шадлыкта тут, мәрт бол хәр иске дайым,
Мени келмейди деп шегипсең уўайым,
Яр болса бизлерге қәдир Қудайым,
Бир күн шелли болмас хәсирет, дилбәрим.

Қайыл қалдым сениң айтқан сөзиңе,
Ах-үх пенен дағ салмағыл жүзиңе,
Хәр бир исте мәртликти ал өзиңе,
Көрисермиз, хош болып тур, дилбәрим.

БАРСАҢ БА?

Күйген жүрегимди хандан әйлеме,
Бул тәрки дүньяда, жаным, барсаң ба?
Бул ашық кеулимди зиндан әйлеме,
Болмаса сахрада ярым барсаң ба?

Сенсиз мениң аппақ сийнем күл болды,
Пырағында күйдим, тәним күл болды,
Көзлериме қызыл шеңгел гүл болды,
Бул тәрки дүньяда, жаным, барсаң ба?

Пырағында аққан мениң көз йашым,
Көзимнің жасларын сүртпес ғардашым,
Билсең, ғәрипликке түсти бул башым,
Бул жанымның дәмәдары, барсаң ба?

Ашықлықтың қәдирин сен билмесең,
Жүрек-бауырым күйер, көзге илмесең,
Қападаман, ярым, күнде келмесең,
Жанымның әрамы, ярым, барсаң ба?

ҚАЙДАСАҢ?

Ығбал тилеп әуел бастан,
Қайырхомлық болып жастан,
Күндей күлип, кеуіл қосқан,
Ұдесин берген, қайдасаң?

Өмир гүлим, кеуіл тоғым,
Жүрегіме салған шоғым,
Көрмей, сөнбес жанған отым,
Қадирданым, сен қайдасаң?

Сен ушын гездим дүньяны,
Зийұардың болмай паяны,
Тақат етпей шыбын жаны,
Жүректің гилти, қайдасаң?

Шығалмадың шуғыл сөзден,
Ғайып болып кеттің көзден,
Душпан куұды сизди бизден,
Кеулимнің хошы, қайдасаң?

Гирян болып ғәрип ғезген,
Орыс, қазақ қалмай бизден,
Елге келип хабар сезген,
Интизарым, сен қайдасаң?

Хәр муқамға атың дөнип,
Лаулап жанған отың сөнип,
Қара жерге жемтик болып,
Дийдарсыз кеткен, қайдасаң?

Аллаға сыйынып мәзи,
Шәриятты бузып қазы,
Көриспесек, бол ыразы,
Рухы мазарым, қайдасаң?

НАЛЫШ ҚОСЫҚЛАРЫ

БОЛУР

Қара дағның уша башы,
Қарлы болур, қарсыз болур,
Бир ғош йигит йат елләрдә,
Маллы болур, малсыз болур.

Бәхәр өтип, келсе язлар,
Сәлланышар сәруиназлар,
Ғаңқылдашан куба ғазлар,
Көллі болар, көлсиз болур.

Хорезмдә қалды жайлар,
Шекәр олдым ағы-ўайлар,
Тағ башынан ақан сайлар,
Селли болур, селсиз болур.

Кәрўанлар кешәр шөлләрдә,
Сухсурлар ушар көлләрдә,
Бир ғош йигит йат еллердә,
Тилли болур, тилсиз болур.

Йат еллердә ғош йигитләр,
Йүрәкинә салман дәрдрә,
Мойны кулаш әрәби атлар,
Яллы болур, ялсыз болур.

Арзыў-әрман пәлек иши,
Тынмай ақар көзим яшы,
Йат еллердә йүргән киши,
Йоллы болур, йолсыз болур.

Кимә айтай арзыў-халым,
Көңлимдә көп қыйлы-қалым,

Өткен өмир – махы-салым,
Белли болур, белсиз болур.

Ғәриб Зийуар күндә ағлар,
Йүрәкимдә шокдур дағлар,
Рәңбәрәң ашылған бағлар,
Гүлли болур, гүлсиз болур.

ЕЛДИ КӨРЕР КҮН БАРМЕКЕН?

Арзыў әйлер көңилимиз өз йуртымызға барғалы,
Ярыў-дослар хәм қәдирдан билән бирге жүргели,
Рәхим әйле, патшахым, елге жеткер сен мени,
Я илахим, елимди көрер күнлер бармекен?

Ҳак әзелде әйлемиш ошбуў йүриш бизге несип,
Ярыў-достан айрылып, қайғы-думан басқа түсип,
Бирге жүрген қызыў-жауан, яран менен көрисип,
Яр билә хәмдәм болып жүрмеге күнлер бармекен?

Саклағыл, пәрўардигарым, биз бул ғәрип бәндәни,
Билменем, меҳман етипсең нешше күн жан тәндәги,
Малыў-мүлким, хәрне барым тапсырдым мен тәңирге,
Билменем, пәрўардигарым, елди көрер күн бармекен?

ДӘҰРАН БОЛМАДЫ

Сәнемлер қолында тилла саз едим,
Хәуижге келтирер жәнан болмады,
Туғырда талпынған алгыр баз едим,
Қәлпе-сәйядларым маман болмады.

Өмир берсе иши-тысы әрманлы,
Не дәркар сүрмесен беш күн дәұранды,
Шөллерде жүгүргән ахыұ-жәйранды,
Сәйяд алған шенли дәұран болмады.

Әлип қәддим далдек болып бүгилди,
Көзлеримнен қанлы яшым төгилди,
Жол бойына үйген ҳасыл жүгимди,
Базарға елткендей кәрұан болмады.

Дәрек йоқ ушырған куба кушымнан,
Базарым тарқады ерте пешиннен,
Кәрұан өткен ўақта мениң тушымнан,
Көңил мүлким жолға әнжам болмады.

Сырым паш етмедим хәргиз ҳеш кимге,
Ситәмкәр әйледим жанга беш күнде,
Гүзар дәрбентине қурған көшкимде,
Дәртимди дәртлесер хәмдәм болмады.

Дүнья бир көрсетип Ләйли жамалын,
Алды кетти пикри-зикри қыялым,
Қырман таяр ўақта бермей шамалын,
Шамал берсе, атар қырман болмады.

Бүлбүлди зар етип шәйда гүлләрә,
Мәжнүндек айдабән шөлден-шөлләрә,

Нәсийбим көп шашып ғайры елләрә,
Шөплөп болдым десем, тамам болмады.

Менде ۇатан болды елатсыз қалған,
Бағларынан бүлбүл ушып, зағ қонған,
Зийўар дер, дўняға келгеним ялған,
Менде бир бийқайғы заман болмады.

ӨТЕРСЕҢ

Бул дүньяда ашылмаса ықбалын,
Әрман билен жылай-жылай өтерсең,
Бир келмесе абырай алар заманың,
Әрман билен бул дүньядан өтерсең.

Қара түн түнерсе қабағын үйип,
Бауырың жанып, азабына иш күйип,
Қорққаныңнан сәлем берип ийилип,
Әрман билен қайғыланып өтерсең.

Муратқа ақыры бир күн жетерсең,
Мақсет билен тынбай талап етерсең,
Бақ келмесе, жылай-жылай кетерсең,
Мақсет питпей, әрман билен өтерсең.

Келген бәле жаман елиңнен бөлек,
Мысалы үстiңе жығылған терек,
Өмириң болса, бахыт керек, бақ керек,
Бақ болмаса, әрман билен өтерсең.

Журт сораған патша әдил болмаса,
Қазы, рәйис туұра сауал алмаса,
Айтқан уәде-ықрарында турмаса,
Бул дүньядан әрман билен өтерсең.

Кәпирдің кәпири болған моллалар,
Тилинің ушынан өтирик аллалар,
Өзини молла деп садақа алар,
Соны көріп, әрман билен өтерсең.

Көп айтыуға қосықты да хал керек,
Хәзлик керек, мәслик керек, мал керек,

Қатқудаға туұры сокпақ жол керек,
Жол болмаса, әрман билен өтерсең.

Баярың мийнетке ҳақы бермесе,
Жылағанда көз жасыңды көрмесе,
Рәхәтиң аз, мийнетиң көп демесе,
Ҳақы алалмай, әрман билен өтерсең.

Қараңғыда турған жактыға инкар,
Мен де, жазған, торға түскен бир сунқар,
Неге болдым бул залымға гүнәкәр, –
Деп қыйналып әрман билен өтерсең.

Гүнәкәр биз емес, бизден басқалар,
Жол тауып жүре алмас қара қасқалар,
Мен табалмай жүрмен жардан жасқалар,
Әрман билен бул дүнядан өтерсең.

Байымбеттиң инсанлыққа саны жоқ,
Онда ҳүрмет етер аға-ини жоқ,
Оған рәхмет айтар қәуендери жоқ,
Оны көрип, әрман билен өтерсең.

Халқым билер дәртимди ҳәм өзимди,
Еситкенлер тыңла айтқан сөзимди,
Ғәплет жумдырып тур мениң көзимди,
Әрман билен сен де, Зийуар, өтерсең.

Ким болады мениң пушты-панайым,
Душпанға Зийуәрди берме, илахым,
Ашылмаса мениң ығбал-талайым,
Әрман билен, Зийуәр, сен де өтерсең.

ҚУБА ҚУШ

Кеттиң көздән ғайып болып,
Келха-ха, куў-куў, куба куш,
Мен ғезермен сайыл болып,
Келха-ха, куў-куў, куба куш.

Ушмағыл бадның өринә,
Шықмағыл дағның сәринә,
Рәхим ет атның теринә,
Келха-ха, куў-куў, куба куш.

Өлсең меннен болғыл ыразы,
Йокдур сендек хеш бир базы,
Қалды изиңдә мәллә тазы,
Келха-ха, куў-куў, куба куш.

Атаң—туйғын, енең—лашын,
Қаршыға—жийен қардашын,
Келип көргил көзим яшын,
Келха-ха, куў-куў, куба куш.

Енең—туйғын, атаң—суңқар,
Сен көрсе, титирер аўлар,
Өрдек, ғазыў, сүйлин, зағлар,
Келха-ха, куў-куў, куба куш.

Сен бир куштың алғыр базы,
Йолда қалды мәллә тазы,
Мен күтәрмән қышыў-язы,
Келха-ха, куў-куў, куба куш.

Сени куўды шум қара куш,
Қутылай десең, бир елге түш,

Ел таппасаң, бермаған уш,
Келха-ха, куў-куў, куба куш.

Үргилейин мен көзиңнен,
Қанат-куйрық хәм өзиңнен,
Душпаның кетти изиңнен,
Келха-ха, куў-куў, куба куш.

Сени дейүб Зийўар ағлар,
Йүрек-бағрын ота дағлар,
Өлгәншә истәб сорағлар,
Келха-ха, куў-куў, куба куш.

МӘНИ НӘҒМӘТУЛЛАЖАНДЫН АЙЫРДЫҢ

Бағры қаттық, намәхрибан шум фәләк,
Мәни Нәғмәтуллажандын айырдың,
Йүзләри хүршиддек мәнали мәләк,
Мәни Нәғмәтуллажандын айырдың.

Кимсәни хор әйләб, кимни зар әйләб,
Кимсәни йок әйләб, кимни бар әйләб,
Рәхим етмайин, маңа қасд-кәхәр әйләб,
Мәни Нәғмәтуллажандын айырдың.

Нәғмәтулла дейиб болдым дийўана,
Йүзимни от урыб мысал пәрўана,
Азаб киби әйләб емди баҳана,
Мәни Нәғмәтуллажандын айырдың.

Заман әгләнмәйин өшсин дийдарың,
Йықылсын, емирәнсин көшки-әйўаның,
Қапафәләк, йокдур сәниң ийманың,
Мәни Нәғмәтуллажандын айырдың.

Фәләк, сендан бирнеше күн сүйиндим,
Хижр отына күйиб, шу күн күйиндим,
Қапафәләк, энди сендан түңилдим,
Мәни Нәғмәтуллажандын айырдың.

Рәхим әйлә жаныма Расул, Әнбия,
Нәғмәтулла дейиб болдым кәмийна,
Нәйләйин мән сәңа, ялғаншы дүнья,
Мәни Нәғмәтуллажандын айырдың.

Қапафәләк, мәлик хубдур заманы,
Субҳи-шам башымда қайғыў думаны,
Нәйләйин мен сәңа, ялғаншы пәний,
Мәни Нәғмәтуллажандын айырдың.

ХОШ ИМДИ

Қашшақлық дүняда хәрнедин яман,
Кетер олдым, мәңа рухсат бер имди,
Айланып келгенше болғайсыз аман,
Мехрибан мушфықым кәбам, хош имди.

Бақсам, хеш нәмә йоқ солы-сағымда,
Кәбаб олдым мен пақырлық дағында,
Әйра түштим яшың йеткен шағында,
Мехрибан мушфықым, рухсат бер имди.

Ғапыл олма, яд ет ҳақны субҳи-шам,
Ҳақның зикри билән болғайсаң даўам,
Тил үзре дуғада болғыл әлмудам,
Мехрибан мушфықым, рухсат бер имди.

Яшың йетип сениң, өтти заманың,
Йелдек йелип йүкирип өтти дәўраның,
Мәхшәр күни йолдаш болсын ийманың,
Ғамхорым атажан, қолың бер имди.

Кетер болды уғын Ҳажыниязы,
Аман болса, барып қайтар шул йазы,
Бәнәгә мәўит олсам, болғайсаң ыразы,
Кем кеўилли гедей атам, хош имди.

Сәргиздан йолыны еттим ирада,
Қудайым йеткергей мақсуд-мурада,
Уғлыңның ҳаққында болып дугада,
Мехрибан мушфықым кәбам, хош имди.

Мың да бир ырзаман, ата, мен сендин,
Келурмән, шықмаса жаным бул тәндин,

Жан барда қаза бар, ырза бол мендин,
Ғамхорым атажан, қөлың бер имди.

Ҳажынияз айтур, төккил көз яшың,
Сәниң бел мәдарың, көңил қууанышың,
Мәуит олсаң, ийманың болғай йолдашың,
Ғамхорым атажан, қолың бер имди.

ҒАМ ЙЕМӘ

Мени кетти дийип көзден яш төкип,
Бойның бурып, мәлүл болып ғам йемә,
Әлипдек кәддинни йай киби бүкип,
Бойның бурып, Хұрзадажан, ғам йемә.

Мен кетермен алты ай арқаға йайағ,
Игнимде қоржыным, әлгимде тайақ,
Мен кетермен, балам, енди әлүидағ,
Бойның бурып, Хұрзадажан, ғам йемә.

Көзиңнен яш төкип, болмағыл мәхзүн,
Ғам шекип, халыңны әйләмә зәбун,
Сағ олсам, иншалла, келурмән бир күн,
Бойның бурып, Хұрзадажан, ғам йемә.

Мәни кетти дейүб, жаным, ағлама,
Хунабалар йутып, бағрың дағлама,
Ерте турып, «ата» дийип йығлама,
Мен келурмән, Хұрзадажан, ғам йемә.

Ғам-ғуссада олма, пистә дәханым,
Ләфзи жандын сүшүк, шийрин зибаным,
Келурмән, бар олса тәнде бу жаным,
Бойның бурып, Хұрзадажан, ғам йемә.

Иншалла, көрермән жамалың келип,
Йүргәйсән сағ олып, ойнайып-күлип,
Мен келурмән хәрне тапқаным алып,
Бойның бурып, Хұрзадажан, ғам йемә.

Кәддинни бүкмәгил хунаба йутып,
Гүл йүзиң солдырма ҳеш матам тутып,

Келурмән, өлмәсәм әжелим йстип,
Бойның бурып, Хүрзадажан, ғам йемә.

Йығламағыл, өмириң болсын зияда,
Қайғы шекип кан йутмағыл дүньяда,
Көзиндин яш төкип, қызым Хүрзада,
Бойның бурып, мәлүл болып ғам йемә.

Кетер болды атаң Хажыниязы,
Сағ олсам келурмән барып шул язы,
Бәнәгә мәүит олсам, болғайсаң ыразы,
Бойның бурып, Хүрзадажан, ғам йемә.

ҚАЛ ИМДИ

Йығламағыл қара көзге яш алып,
Жаным үзрә сәуер қозым, қал имди,
Мен кетәрмән дүнья ушын баш алып,
Зибан үзрә сөзлер сөзим, қал имди.

Сәрғиздан йўртыны қылдым ирада,
Қудайым еткүргей мақсуд-мурада,
Ата-анаң ҳаққында болып дуғада,
Сәуер қозым, ағламайын қал имди.

Тәуеккәл әйләйүб қылмышам сапар,
Үмийдим көп ерүр, тапқайман зәфәр,
Қудайым сақласа, йокдур хеш қатәр,
Көрер көзим, ағламайын қал имди.

Мән кетәрмән, қозым балам, йығлайып,
Әлимә сәүт алып, бағрым дағлайып,
Атаңны өртеме, қозым, ағлайып,
Сөзлер сөзим, ағламайын қал имди.

Сән ағласаң, қозым, көңлим бузылур,
Жисмим ота күйип, бағрым езилур,
Әзиз тәнде шийрин жаным үзилүр,
Көрпе қозым, ағламайын қал имди.

Қудайым өмириңни қылғай зыяда,
Хоры-зар етмегәй еки дүньяда,
Мән кетмишәм узақ йола пияда,
Нәғмәтулла, ағламайын қал имди.

Алты айлық арқаға кетәрмән йайағ,
Игнимде қоржыным, әлимде таяк,

Аллаға тапшырдым, уғлым, әлўидағ,
Бел мәдарым, Нәғмәтулла, қал имди.

Сән ерүрсән көрер көзим рәўшаны,
Бағы бостанымның таза гүлшәни,
Аллаға тапшырдым, уғлым, мен сәни,
Мәлул олып, ағламайын қал имди.

Көзимнің рәўшаны, жаным, әй, уғлым,
Сәргизданны хәхиш еткен бу көңлим,
Иншалла, келүрмән, йетмесе өлим,
Бойның бурып, ағламайын қал имди.

Сени тапшырмышам, уғлым, аллаға,
Тәкийә қылып, ялбармышам қудаға,
Сән ушын кетәрмән мал деп арқаға,
Жигер-бағрым, ағламайын қал имди.

Хош аман бол, Нәғмәтулла, бир қозым,
Көңлимнің қуўанышы, жигерийбәндим,
Мунда турай десем, йөқдур илажым,
Қанлар йығлап, ағламайын қал имди.

Кетер сәргиздана Ҳажыниязы,
Аманда болғайсаң, көңлим қуўанышы,
Белимнің мәдары, башымның тажы,
Сәўер қозым, Нәғмәтулла, қал имди.

НӘҒМӘТУЛЛАНЫҢ АТАСЫНА АЙТҚАНЫ

Бундын кетер болсан имди сәргиздан,
Алла ярың олғай, атам, хош имди,
Көзлеримдин яш орныға ақар қан,
Меҳрибаным, кәбам атам, хош имди.

Сен кетерсең сәргиздана бел бағлап,
Мен мунда қалурман мудамы ағлап,
Кеше-күндиз йүрәк-бағрымны дағлап,
Ғамхорым атажан, кәбам, хош имди.

Сапарың оң болып, болғай куда яр,
Әўлия, әнбия болғай мәдәдкар,
Не бизде напақа, не либас бар,
Ғамхорым атажан, кәбам, хош имди,

Мен ушын ғам йеме, кәбам, аман бол,
Хәргиз ғам йемеғил, сен шадыман бол,
Хәр йерде йүрсең де, ата, аман бол,
Кетсең йолың болсын, ата, хош имди.

Сен кетерсең, халым не кешер мунда,
Сағ-саламат олғыл йүрсең хәрқанда,
Тез жетискил, йығламағыл сен анда,
Ғамхорым атажан, кәбам, хош имди.

Йокдын бизни бар әйләгән Қудайым,
Бизләрни бәладан саклағай дайым,
Дийдарыңны несип еткей илаҳым,
Ғамхорым атажан, кәбам хош имди.

Қайғы бирлә кешер уғлың шәб-руўзы,
Ғусса бирлә зағпырандек гүл йүзи,

Бизләрни саклагай Куданын өзи,
Ғамхорым атажан, кәбам, хош имди.

Ҳақтаала болғай сениң ғамхорын,
Шадлық билән йегейсең сен нәхәрин,
Куда нәсийб қылғай йәне дийдарын,
Ғамхорым атажан, кәбам, хош имди.

Сапарың оң болғай хәмде йолдашың,
Аллаға тәкийә қыл хәм ет сауалың,
Дуғададур Нәғмәтулла бул уғлың,
Ғамхорым атажан, кәбам, хош имди.

ХҰРЗАДАНЫҢ АТАСЫНА АЙТҚАНЫ

Хызыр Ильяс олып сениң йолдашың,
Болғай, ата, сәңа Алла яр имди,
Қырық шилтән ғайып ерән олып йолдашың,
Әўлиялар болғай мәдәдкар имди.

Химмәт қурын буўып белге, хош олып,
Толып-ташып, дәрәя киби жош урып,
Аман-есен бир-биримизге қошылып,
Рәқибләрә болғай жәҳан тар имди.

Ағламай нәйлейин, кетән йериң даш,
Сен болмасаң, ақар көздин қанлы яш,
Баш-аяғым ялан йәне озим яш,
Қудайым сизләрә болғай яр имди.

Сағ-сәламат болып йәне өлмесең,
Ыразы ермән, келип мени көрмесең,
Шул йерден, атажан, әгәр келмесең,
Янар йүрәкимде мың яра имди.

Келур-келмәсинни имди өзиң бил,
Көзимдин қанлы яш ақар мисли сел,
Бәнага сен келмесең, ата, шул йерден,
Мунда уғлың, қызың болар хор имди.

Айралық, атажан, өлимдин яман,
Қудайым сақлағай бәладин аман,
Кетер олсаң, атажаным, сәргиздан,
Аманда болғайсаң, ата, бар имди.

Көтерилди сениң нәсийбә дузың,
Нәсийб олғай йәне көрмеклик йүзин,

Хүрзада нашарың – бир ялгыз кызың,
Кеше-күндиз мудар саңа зар имди.

Болурман, атажан, кайгы дүньяда,
Қудайым йеткергей мақсәд-мурада,
Көзидин яш төкип кызың Хүрзада,
Күндә хәрман тиләкинде бар имди.

Хүрзада хаққында дуўада дайым,
Келурсең, бар олса тәнде бул жаның,
Дийдарыңны нәсийб еткей қудайым,
Хош аллаяр, атажаным, бар имди.

СƏЛАМ ДЕГЕЙСƏН

Абдуллажан, сәңа атам ушыраса,
Җажынияз сәлам деди дегейсән,
Көзи яшлығ, муңлығ анам ушыраса,
Уғлың мәндин сәлам деди дегейсән.

Уғлыңызның машаққаты зыяда,
Әлинде таяқы, өзи пияда,
Руўзы-шәб әлмудам болсун дуўада,
Уғылыңыз сәлем деди дегейсән.

Мен кетәрмән көздин қанлы яш ақып,
Дүнья дийип жисмим отлара яқып,
Дәсмаясыз сәргиздана ылақып,
Мехрибан атамға сәлам дегейсән.

Мен кетмишәм йурттын шықып, ах урып,
Қайыл олып, ҳақның хәмирине көнип,
Хүрзадажан келсә сәңа йүкирип,
Атаң мәндин сәлам деди, дегейсән.

Халыс сәламымны йеткүр сән мендин,
Келурмән, шийрин жан шықмаса тәндин,
Нәғмәтулла келип сораса сәндин,
Йол үзирә атанды көрдим, дегейсән.

Сағ-сәламәт барсаң мундын елимә,
Мухәммәднияз, Шәнияз—еки инимә,
Мәндин сәлам дегил молла Еримә,
Җажынияз сәлам деди, дегейсән.

Қалпақыйман деди ҳаслы хәм задын,
Сандағлыман деди, сорсаң елатын,

Биләйин деп сорадым сизгә өз атым,
Атым Җажынияз деди, дегәйсән.

Җашыма бир молла келип кой көзли,
Мияна қәд, сүшүк тилли, нур йүзли,
Ләбизи қандыў-набат хәм шийрин сөзли,
Мәндин саңа сәлам деди, дегәйсән.

Улығ-кишик, гәрез улығ елимә,
Җәмдәм олып бизиң билән йүрәнә,
Ашамайлы-қыят бизни биләнә,
Җажынияз сәлам деди, дегәйсән.

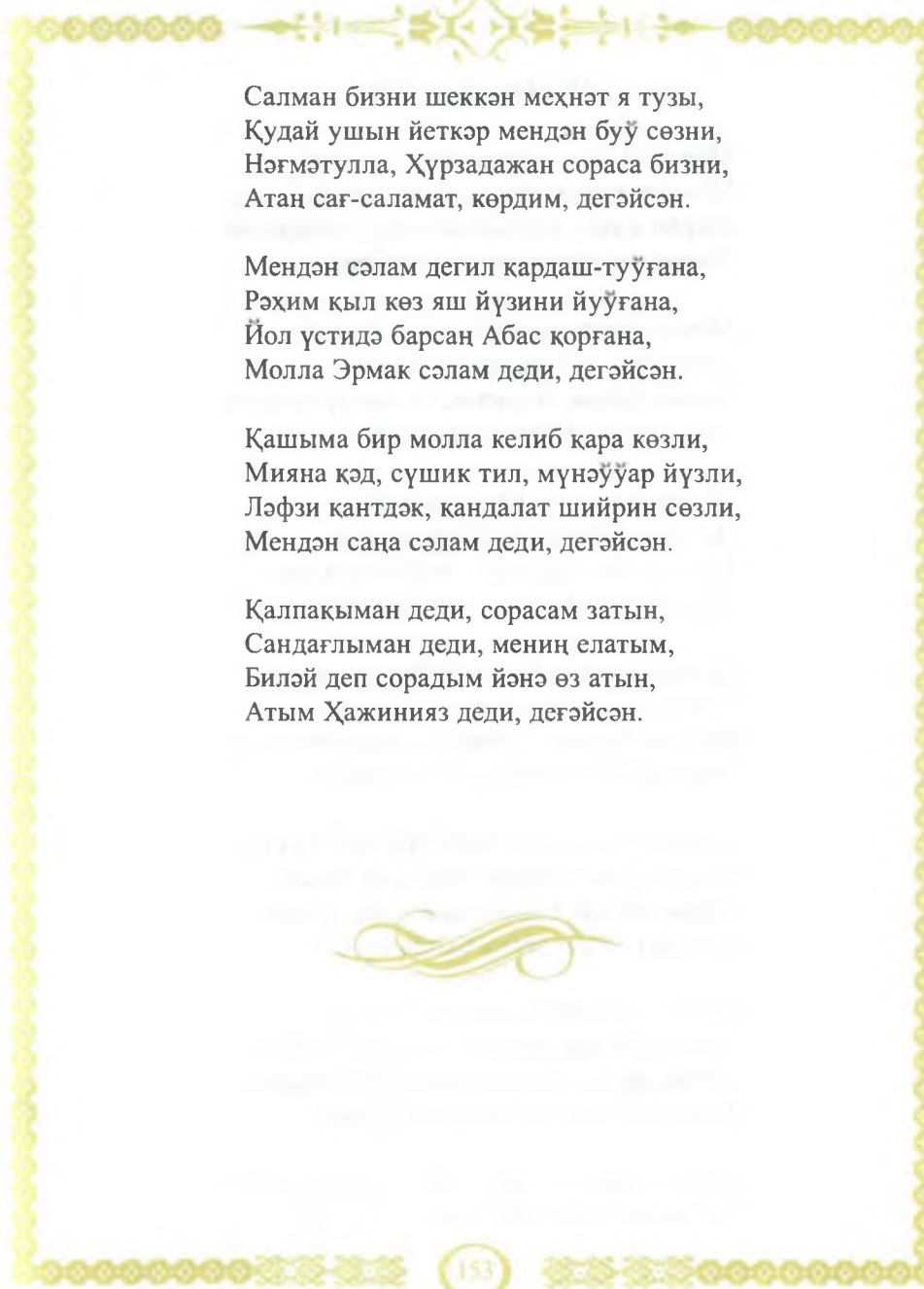
* * *

Мундын аман барсаң бизиң элләра,
Бизни көрәнләрә сәлам дегәйсән,
Жигәрли йигиткә, гөззал қызлара,
Куда ушын сәлам деди, дегәйсән.

Мен кетәrmән тәкийә қылыб кудаға,
Сәни тапшурмишәм қәдир аллаға,
Хожа, сайид хәм машайих, моллага,
Барсаң, мендин сәлам деди, дегәйсән.

Мендин сәлам дегил елиў-слатына,
Тәўәккуф етмадим язан хатына,
Ашамайлы-қыят азаматына,
Көп-көп мендин сәлам деди, дегәйсән.

Биз мунда саламат кетип барамыз,
«Сәлам» дегил, көрсән муңлы анамыз,
Баян әйләй саңа, сорсаң мәканымыз,
Абас қорғанында деди, дегәйсән.

Салман бизни шеккән мөхнәт я тузы,
Қудай ушын йеткәр мендән буў сөзни,
Нәғмәтулла, Хүрзадажан сораса бизни,
Атаң сағ-саламат, көрдим, дегәйсән.

Мендән сәлам дегил қардаш-туўғана,
Рәхим қыл көз яш йүзини йуўғана,
Йол үстидә барсан Абас қорғана,
Молла Эрмак сәлам деди, дегәйсән.

Қашыма бир молла келиб қара көзли,
Мияна қәд, сүшик тил, мүнәууар йүзли,
Ләфзи қантдәк, қандалат шийрин сөзли,
Мендән саңа сәлам деди, дегәйсән.

Қалпақыман деди, сорасам затын,
Сандағлыман деди, мениң елатым,
Биләй деп сорадым йәнә өз атын,
Атым Ҳажинияз деди, дегәйсән.

МОЛЛА ЕРИМӘ

Мән кетәrmән сәргиздана, Абдулла,
Мәндин сәлам дегил молла Еримә,
Әжран эзийм тапқайсаң таң лә, Абдулла,
Мәндин сәлам дегил молла Еримә.

Мен кетәrmән узақ йола қан йутып,
Қоймасын дууада мени унытып,
Мениң билән, Абдулла, қолны тутышып,
Көп-көп сәлам дегил молла Еримә.

Қудайым етмегей ғамым зыяда,
Яд әйләсин беш уақ мәни дууада,
Қашшаклық дәрдидин кеттим пияда,
Мәндин сәлам дегил молла Еримә.

Қудайым өмир берип бизгә кәмалын,
Тиләrmән қудадын аның уисалын,
Кетдим бир көре алмай гүлдек жамалын,
Көп-көп сәлам дегил молла Еримә.

Кеттим бир көре алмай мүбәрәк йүзин,
Көзге сүrmә қылсам пайының тозын,
Қарыздарман, ишип-йедим көп дузын,
Көп-көп сәлам дегил молла Еримә,

Мән кетәrmән узақ йолға йол йүрип,
Сийнәмни чәк етип, йүз мың ах урып,
Өрмандаман, кетә алмадым бир көрип,
Көп-көп сәлам дегил молла Еримә.

Өрмандаман, кетә алмадым ушырашып,
Көзимдин яш төкип аңа хошлашып,

Аллаяр деп қайырлашып, хошлашып,
Көп-көп сәлем дегил молла Еримә,

Ҳажынияз кетти көздин яш төкип,
Әлипдек қаддини яй киби бүкип,
Ғамий-хижран билән бағрыны сөкип,
Көп-көп сәлам дегил молла Еримә.

БИЛМЕДИМ

Кеттим елден, көп күн болды, яранлар,
Ата-ана хабарыны билмедим,
Жат жердемен, бес жыл болды, яранлар,
Ата-ана дийдарыны көрмедим.

Хабар жоқ елимнен, адам келмейди,
Не халда скеним ҳешким билмейди,
Шакалақлап қатарларым күлмейди,
Не бир халат болғаныны билмедим.

Елимизде не бир ғошшақ нар қалды,
Шадлық емес, қайғы-қәсирет, зар қалды,
Келер ме деп ашық дилбар яр қалды,
Аның хабарыны ҳешбир билмедим.

Әй, Зийўар, сөзинни қойғыл қысқартып,
Ах урып, жат елде қайғылар етип,
Көрермиз бе, көрмеймиз бе биз қайтып,
Шул ишлерниң илажыны билмедим.

КӨК ШОЛАҚ ИЙТКЕ

Есигимде жатып үрген,
Жууынды ишип дәуран сүрген,
Дүнья-малдан артық көрген,
Шонтық ийтим, аманда бол,

Бөгенекке қонар ғарға,
Арысы жоқ жаман арба,
Тәғдирге илажың бар ма,
Шонтық ийтим, аманда бол.

ПАЗЫЛБЕК

Пазылбектің атасы йоқ,
Мендин башқа панасы йоқ,
Ғамхор болар енеси йоқ,
Пазылды саған тапсырдым.

Пазылбек ишсе, бер набат,
Ишкизгил қантыў, қандалат,
Рухым болсын саңа шад,
Пазылды саған тапсырдым.

НУРҒАЛЫЙҒА

Бу сәләмни язмышам ол Нурғалый ашнамызға,
Бир неше сүхбәт ушын Изимбетин берсин бизгә,
Жаксы тыңлап хәм қулағы салынар ошбу сөзгә,
Йокса алып кашпағыма шубха йок келур гүзгә,
Сабыр етип тақат қылара мендә мәдет қалмады.

ЮМОР-САТИРАЛЫҚ
ҚОСЫҚДАР

ЯҚШЫДЫ

Бирге отырған, әй, йигитлер,
Аңырғаннан сөз яқшыды.
Деғишмә айтың хәр қызға,
Хош йигиткә қыз яқшыды.

Саўық, мәжилис, мерекеден,
Нама шерткен саз яқшыдур,
Ләўхил махпуз ўәл кәламий,
Қуран алланың кәламий,
Хәр қызға хәзил айтмақ,
Дегишмениң йоқ әләмий.

Ушар өрдек билән газлар,
Қуп яқшыдур сүхбәт, сазлар,
Аңырғаннан, қатар қызлар,
Сизиў-бизгә сөз яқшыдур.

Бийләр кеңес сорар ханнан,
Сөз соралы қыз-жаўаннан,
Қатар қызлар, аңырғаннан,
Дегишме айтқан көп яқшыдур.

Йигит кумар шай ишмәгә,
Қыз ушын жаннан кешмәгә,
Қулақ салың, қатар қызлар,
Сөзим болур дегишмәгә.

ДҮЙСЕН ҚАНДЕКЛИ

Алсаң нәсийхатым, тутсаң сөзимди,
Өлтир көк ийтинди, Дүйсен қандекли,
Ақыр бир абырайсыз етер өзинди,
Өлтир көк ийтинди, Дүйсен қандекли.

Ийт уғырлық қылмас, бежерсең баштан,
Күнде бир тойдырсаң қарныны аштан,
Кимсәни айыар сыпыра-шанастан,
Өлтир көк ийтинди, Дүйсен қандекли.

Бул ийт уғырлық қылар яқын-йырақтан,
Кимди айыарар майдан, кимди – торақтан,
Айырылып көшерсең Күлкихожақтан,
Өлтир көк ийтинди, Дүйсен қандекли.

Хәр қәдем атканда таушан алса хәм,
Атасы арабтан туұра келсе хәм,
Әкеңнің көзини көрип қалса хәм,
Өлтир көк ийтинди, Дүйсен қандекли.

Сүриұли қойың жоқ, я пада малың,
Сонда хәм мурныңда бир қап шамалың,
Әлхасыл, өзиңе қалар обалың,
Сол ийтинди өлтирмесең қандекли.

Бул ийтиннің пайдасынан кешпесең,
Я айырылып, елден аулақ көшпесең,
Жегип күшин, сүтин сауып ишпесең,
Өлтир көк ийтинди, Дүйсен қандекли.

ҚЫЗЛАРЫКИМ...

Қызларыким хайты-байрамда минэрлэр ат үстигэ,
Йигит илэ ат шападур таг-төпэнің үстигэ,
Хуки, қарсақы киби, салсаң қулағың сәстигэ,
Башыда бир шаршы руумал, ойыр аларлар дәстигэ,
Белине жүн жип бууып, шот-кетпен лар дәстигэ.

ҚЫЗЛАРЫ ЖҮК АЛДЫНДА...

Қызлары жүк алдында тәнха жатарлар уйқылайып,
Нәўжаўаны келип аңа, хәзил етерлер бақлайып,
Малы берген ышқыны қоя билмес сақлайып,
Яры келип зар етерлер, бәкәрэтин йоклайып.

ҚУП КӘКИР

Қуп кәкир, хэр ян сәкир, гүпшек-көшерди майлап ал,
Сийсери жылытпа ишип, бел-балталарды сайлап ал,
Қой тери постын кийип, белиңди мәккәм байлап ал,
Шайды қой, пәтирди қой, қолына айры, арқан ал,
Сен барғаннан титиресин, гүллэн тоғайға қайғы сал.

АЛА ҚУС

Аспанда жүр ала-ала көринип,
Жерге түссе куйрығынан сүринип,
Балақ жүни тепкиринен түрилип,
Тарландек титиренер бизің ала қус.

Ала қустың бир минези артықты,
Байбосынның бир тауығын тартыпты,
Ел болып қәхринен аның қорқыпты,
Ала қус емесдур, бул бир бәлә қус.

Ала қустың бүркіт киби тырнағы,
Хасла жаздырылмас, урса қармағы,
Елге аұыр түссе керек салмағы,
Соныңдай биймаза бизің ала қус.

Ала қус тәрийпи журтқа жайылды,
Қораз-тауық—бәри жиннен айрылды,
Алған аұы мерекеде сойылды,
Соныңдай зәбердес бизің ала қус.

АЙЗАДАҒА

Я сендин шәўжели, бақанлы қалды,
Я сендин кәтқуда сақаллы қалды,
Я сендин қатынлы, тоқаллы қалды,
Еки көзиң қанға толды, Айзада.

Жигитлер жүреди кейнинде шалқып,
Үгиттен шықпасаң танадай балқып,
Бетің сепкилленип, құрсағың қалқып,
Бир күн өкинерсең өзиң, Айзада.

ҚОРАЗ КЕМПИРҒЕ

Кемпир болса хәм қылтыңлап қыздай,
Не бир сөзлери бар ап-ашшы дуздай,
Жылдан-жылға өнер ашып баратыр,
Бурынғы ислеген ғұнасы аздай.

Әлле қашан өлип байы Қораздың,
Қайта туўған күни-айы Қораздың,
Талабы шуғыллық, хөнери зина,
Алдында дозақдур жайы Қораздың.

ҮЗИЛДИККЕ

Атасы Сайымбет, қызы Үзилдик,
Алдында хызметкер қыздай сүзилдик,
Бир ләуент қыз екен, соңыра биз билдик,
Бизиң аты-жолымызды билмеди.

Бул дүньяға кимсе келип, ким кетер,
Ләуентлиги Өте қыздан бес бетер,
Сөйлегенде тикке-тикке сөз қатар,
Атасы мектепке берген еместі.

НӘБИЙРАҒА

Қалменбайдың қызы молла Нәбийра,
Дуұтарға таккандай жипек тар берсин,
Шайыұ-темекиси, қантыұ-набаты,
Қурбан-хайттың алымына зор берсин.

КӨРИНДИ

Шүкир хақның дәрғайына,
Теңиз көринди, көринди,
Астымдағы арық ябым,
Семиз көринди, көринди.

Қасымдағы еки уғры,
Доңыз көринди, көринди...

ОЧЕРК-ҚОСЫҚЛАР

КӨРИҢ

Молла Зийўар той-тамаша қылай деп,
Сэрэнжәм шайысын тутышын көрин,
Мурат етип, журт жәбдисин йығай деп,
Ойыншы-сазенде йығышын көрин.

Бир күни эзм етип, Қоңыратқа барып,
Қантыў-набат және тахта чай алып,
Қоңырат яраныны тойға шақырып,
Тирийекиў-қашқашны алышын көрин.

Атыны миниўбан әйлейип ылғал,
Келди Қаллибектиң үйине пинхал,
Кеўлинде Зийўардың болмай қыйлы-қал,
Ялғыздың ол үйде ятышын көрин.

Кирпиги төкилип, мурны иймейип,
«Күйеў, мениң сарпай пулым бер» дейип,
Сол қыздың сәўкеле, либасын кийип,
Бәдхасыл ғырнақтың келишин көрин.

Хәммеси жәм болып келип қаладан,
Қызын излеп таппай майдан арадан,
Ақырында дөхмет пенен жаладан,
Келип күйеўини тутышын көрин.

Молла Зийўар билән молла Мәдемин,
Бири қызын истәп, бири хәм зәнин,
Тутақлашып бул еккиси бир-бирин,
Ўәйисбай алдына барышын көрин.

– Ант мендин, жан мендин, гүўа хәм мендин,
Үмийдим көп ерүр, бай аға, сендин,
Алған пулың ҳалал ана сүтийдин, –
Дебан көз яшыны төкишин көрин.

Қутлымурат Ұәйсбайға дад стип,
Болған хәдийсени бир-бир нақыл етип,
Сөзин мақул стип, бир-бир тыңлатып,
Ялғанды ялғандын айтышын көриң.

«Жәбири-ситәм бул Зийұардан жетти» деп,
«Төзә билмәй қызым суўға кетти» деп,
«Өлтирдим деп өзи ықырар етти» деп,
Ялғандын қәсәмяд етишин көриң.

Асылмай, буўылмай, йоқса өлинмәй,
Өлики, тирики аның билинмәй,
Адамзат көзинә хасла көринмәй,
Қуда хәмири билән кетишин көриң.

Қазы Халмураты, ақырзаманы,
Башыйдын хуш кетти, қурып дәрманы,
«Қай тәрәпте бий ағаның мийзамы?»
Сыбырлап Қошқардан сорышын көриң.

Көрсетсе, тыңламас мәжази әждат,
Гүмансыз, ийманы жокдур, бийшафқат,
Хүкимни шәрхлеп қазы Халмурат,
Мустафа шәриятын бузышын көриң.

Ялғаны йоқ ерүр, ырасдур сөзи,
Қарадур дүньяда рәкибниң йүзи,
Бир кеше ишинде бәдбахның қызы,
Худа хәмири билән кетишин көриң.

Шақырып жәм стип аға хәм иниң,
Худаны умытып, жутубан динин,
Қызының дағұасын молла Мәдемин,
Қутлымурат бийге сатышын көриң.

Худаның күдиретин көрин, дең-душлар,
Хошпәхим, идрәкли, сәхиб дилкәшләр,
Сәдир болып көңилдеги йок ишләр,
Бу қапафәлекниң гәрдишин көрин.

Қаллыбек, Қаракул – екки иниси,
Аннакул, Аймурза, Сүйин орысы,
Ялғаннан ант ишип йигит-ғаррысы,
Нахақтан қырық тилла алышын көрин.

Қырық тилланы өзбек бийи алды деп,
Өзлери ант ишип, қуры қалдық деп,
Бир йазда үш уғлы бирден өлди деп,
Душманның шор тартып күлишин көрин.

Аға беглер, пәхим әйлесең сен буны,
Заман әгленмәйин болдым зәбиўни,
Ҳақ ол қәтқуданың қызының қуны,
Базурдын қырық тилла болышын көрин.

Зыяд стсин өмирин буның бир Худа,
Өлгенде ийманын әйлесин ата,
Әдалатлық билән енди бий аға,
Қайта шәриятқа қосышын көрин.

Буў иш йүрер дийип Худа пәрманы,
Дүнъя хәзин көрип, сүрип дәўраны,
Қырмызы тон кийип, минип йорганы,
Зийўарның беглердәк йүришин көрин.

ЯРАНЛАР

Үйден шықтық шәхри Хий'а эзм етип,
Қоңырат қаласына бардык, яранлар,
Қалмен келди базар жайда еситип,
Дәрья арқасына өттик, яранлар.

Қалмен, Жәлмен бизге қарамай кетип,
Жаман ябы билән дарғадан өтип,
Дәрьяның ләбинде изинен жетип,
Үш күн жолдас болдык бирге, яранлар.

Үше'умиз соншама жоллардан өтип,
Намазшам ўақтында Өгизге жетип,
Бәримиз ойласып, бир қыял етип,
Баймақлы елине бардык, яранлар.

Хожанияз қайқының үйин сорағлап,
Ақбаўлы бир үйге тарттық караўлап,
Хәр ким өз атыны арбага бағлап,
Үйге таман кәдем урдык, яранлар.

Үйден шығып хеш ким хабар алмады,
«Сизлер кимсиз?» деген саўал болмады,
Енди турарлықтай тақат қалмады,
Ишкериге кирип бардык, яранлар.

Ол үйде бар екен бир еки жәнән,
Кирпиги оқ киби, қашлары кәман,
Кийген кийимлери мисли зағпыран,
Қозғалып орнынан турды, яранлар.

Бизлерге наз етип, қашыны қақып,
Дүмшеге суў қуйып, отыны яқып,
Әдеп-икрам билән отырды бақып,
Ғуншадек ашылып күлди, яранлар.

– Жигитлер, айып етпен, урыўыңыз кимдур?
Ағаңыз ким эрур, бийиңиз кимдур?
Рәйис хәм қазыңыз, мүфтиниз кимдур? –
Дейип бизден саўал сорды, яранлар.

– Урыўымыз сорасаң, сандаўлы-қоңырат,
Ағамыз Әўезбий, кәтқуда Самурат,
Рәйисимиз Токқыздур, қазыйул хажат, –
Дийип оған жуўап бердик, яранлар.

Атқа от болмады, меҳмана – зийнет,
Ол үйде болмады бизге хеш хұрмет,
Улық-киши, бизден пәндиў-нәсийхат,
Баймақлы елине қонбан, яранлар.

Таң азаннан хәмме атқа ер қойып,
Мәзи асқатықсыз гөжеге тойып,
Зәбд етип атларды камшылап сойып,
Қарабайлыға да жеттик, яранлар.

Алыстан көринди бир еки кара,
Изинен жетистик шабыса бара,
Сорасып қарасақ, кенегес бийшара,
Қойшы екен, барып билдик, яранлар.

Үйинде бар екен бир еки қызы,
Бири қызыл гүлдур, бири қырмызы,
Бу кеше Қәлменнің айы-жұлдызы,
Қәлмен аны көрип янды, яранлар.

Шул күн атқа өз мәйлинше жем берип,
Сүйлинли палаўды жедик дем берип,
Шады-қоррам болып, атты меңгерип,
Хийўа шәхәрине кеттик, яранлар.

ШЫҚТЫ ЖАН

Көп сәлем мендин бирадар, ашнайыў, дүў жәхан,
Шиддәти рузый жудалықдур, қыямәтдин яман,
Алты сан алашны гездим, тапмадым намыў-нышан,
Иншаалла, гүзге елге барарман, болсам аман,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Тәкийә әйлеп ол халықыў-әламды мен еттим сапар,
Тапмадым мәхбубымны, гезип жәханны ҳеш хабар,
Шарқ урып гезип жәханны, жутыўбан қаныў-зәхәр,
Көзимә уйқы алмайын, зар ағлабәм шамыў-сәхәр,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Назарыў-Шүренни гездим, хәм және Қаракесек,
Ожрайыў-Кетени гездим, халық ара болдым өсек,
Гездим ол ноғай, орысты, хәмдагы Қыпшак, Естек,
Билмәдим ҳасла хабар, кимдин сорағлап жекме-жек,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Жакайым, Жекейни гездим, қырғызыў-уўак билән,
Шылжыўыт, Шүйитин гездим, хәм Тилеўкабак билән,
Бир неше күн хәмра болдым лағнәтий саяқ билән,
Гезлесип мен үлфәт олдым бир пара қазақ билән,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Мен аралап көрмишәм Байбахты улы Қадыр сыйық,
Бул қазаққа хан болып өткен екен Султан шыйық,
Улуғ Ойыл, Кишик Ойыл, Қобда, Елек, гездим Жайық,
Қалды мендин гезбеген ең арқада Кулан кийик,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Есентемир бәрше урыгын гезер срдим аралап,
Мени көрип куўалады беш уғры атын сабалап,

Атны ушлап туттылар, найза, қылышқа жаралап,
Қыяметлик дос оғынды, қушақласып жол сорағлап,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Дәрбәдәр болып гезибан бул алашта нешше ай,
Тапмадым ҳеш бир хабар, кимдин сорасаң – назнай,
Қалмады ҳеш бир алаш, мен гезмеген мәгәр адай,
Бул фәләкниң гәрдишийдин башымда бардур ах-ўай,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Көрдим ол Арыслан султанны – гүллән қазақның ағасы,
Мыс-қола, жезден қуйылмыш еркән атының тағасы,
Көйлеки кулпылы шыт, кундыз тонының жағасы,
Хуп-әжеп намаз оқырлар қатыны, бала-шағасы,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Гездим ол ноғай, орысны, хәм Орынбор қаласын,
Кеше-күндиз зар етип, әйлеп кудаға наласын,
Әлиме алып ўарақны, сияхдан хәм хамасын,
Хат қылып битдим қағазға буў мухаммес намасын,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Молла Ерим, сен оқығыл ашыпки Зийўар дәптерин,
Тапмадым ҳасла хабар, гезип жәханның кишўарин,
Ақылы-хуўшым кетти излеп ол залымның духтарын,
Гезип ол йерниң йүзин, минип алашның атларын,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Бу қазақның йокдур ханы, муфтий, рәйис, қазысы,
Ләхзе саат қарары жоқ гүз, қысы, бәхәр, жазысы,
Өзини суўпы тутар, ҳарамы ишип-жеп бағзысы,
Қазан-аяқ, табағын аралап жүрер тазысы,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Бар екен бир арыўы, аты оның Айша ерүр,
Құлшық ойда көрдим аны, беллери қыпша ерүр,
Йол азабын көп көрипмән, хәр саатым күншә ерүр,
Хәр күним айша ерүр, хәр бир айым йылша ерүр,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Бәндедурман, ыразыман қадир қуданың ҳәмирине,
Қабылыў-қайыл ерүрмен шум пәлекниң жәбирине,
Сағ-саламат барсам елге, гүз өтип, жаз-бәхәрине,
Көрмәнәм қайтып бу журтты, барсам Хорезм шәхрине,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

Молла Зийўар ах шекер, әйлеп кудага ахы-зар,
Бул жәханды зиндан етти бизге ол пәрўардигар,
Жатқаным Алласүгир үйи, руўы әждар,
Бул саламымды елиме жеткеринлер зинхар,
Ах, дәрийға, ўах, дәрийғ, мың саны әрман шықты жан.

АЙТЫСЛАР

CHAS. J. B. B.

ӨЖИНІЯЗ БЕНЕН ҚЫЗ АЙТЫСЫ

Ө ж и н и я з:

– Айтаман айт дегенде қыз әлұаны,
Жигиттің топқа түсер ең палұаны,
Көрген соң тақат етип туралмадым,
Төсінде еки бірдей қос алманы.

Қ ы з:

– Хаў, жигит, бар ма жиниң, саў ма дениң?
Солмеди бойымдағы тапқан миниң?
Кисиге рухсатсыз қол саласаң,
Сорасаң «жол хақы» деп, жоқ па тилиң?

Ө ж и н и я з:

– Шырайың жылтырайды, күлимлейди,
«Өзимде жоқ ғой сирэ миним», – дейди,
Қойныңа рухсатсыз суксақдағы,
Қолыма қатты-қутты илинбейди.

ӘЖИНІЯЗ БЕНЕН ҚЫЗ МЕНЕШТИҢ АЙТЫСЫ

Менеш: – Өлеңди айталмайды хешким мендей,
Мен айтаман өлеңди кемеңгердей,
Сақлап қойып қара өлең ырыс бола ма,
Айт дегенде өлеңди қоя бермей.

Өлеңди меннен басқа өлеңшилер,
Айталмас айт дегенде хеш кидирмей,
Көп ишінде өлеңди мен айтаман,
Албырамай, жаңылмай, хеш мүдирмей.

Ер кисі екі талай жыр болғанда,
Болмайды мениң менен ким теңелтай,
Бұл жерден турып кетсек, қызығы жоқ,
Сенлерге бес-алты ауыз айтып бермей,
Өлеңди ашыұлансам жеп қоярман,
Жаз бағып, гүзгі сойған семіз сурдай.

Хожеке, айтып өлең харыдың ба?
Болмаса жасың жетіп қарыдың ба?
Қызыман Байтурсынның, атым Менеш,
Хожеке, әли мени таныдың ба?

Ә ж и н и я з: – Мен өзім өлең айтып харымадым,
Ауылыңа, бир әрманым, дарымадым,
Қазақта Менеш те көп, Дәмеш те көп,
Бурыннан көрмеген соң танымадым.

Менеш: – Хожеке, былтыр мени көрмедің бе?,
Мениң Менеш екенімди билмедің бе?,
Қайтқанда Арал жақтан бир баламен,
Үстиме суу басында келмедің бе?

Ә ж и н и я з: – Жүзің ысық көринер бир көргендей,
Айтысып күни-түни бир жүргендей,
Былырғы суу басында жалаңаш қыз,
Сенбедің сынық өркеш ғарры ингендей,

- Меңеш:** – Астыма минген атым сур карагер,
Сорғалап сур карадан ағады тер,
Моллалар көрисиўди сүннет дейди,
Хожеке, көрисейик, колыңды бер.
- Ә ж и н и я з:** – Көриссең, әкел қолың, аў, қыз бала,
Жасыңды узақ қылсын Аллатаала,
Былтырғы суў басында Меңеш болсан,
Жүрсең бе аман-есен сен бийшара?
- Меңеш:** – Мен жүрмен аман-есен, ойнап-күлип,
Той болса, өлең айтып дәўран сүрип,
Аман барып, есен-саў келдиңиз бе,
Атаң-атаң, ағайин, журтың көрип?
- Ә ж и н и я з:** – Мен келдим ағайин, журтым көрип,
Атам менен анама сәлем берип,
Не қыларын өзиң бил, қыз ақ Меңеш,
Қолыңа бир ақ суңқар келди қонып.
- Меңеш:** – Үстиңе кийген тоның қызыл болсын,
Хожеке, өмир жасың узын болсын,
Енди сеннен жол болсын сөз сурайық,
Келипсең тойханаға, жолың болсын.
- Ә ж и н и я з:** – Еситтим сизди алаштан бал қымбат деп,
Мен келдим бир көриўге қандай зат деп,
Қоймады хеш еркиме мырза Қожбан,
Тусында ақ Меңештиң өлең айт деп.
- Меңеш:** – Мен өзим қызыл тилге журттан озған,
Келдиң бе жеңемен деп мени, жазған?
Жатып қалған жериңнен сүйрелеклеп,
Айтыс деп алып келди ме мырза Қожбан?
- Ә ж и н и я з:** – Айтыс деп алып келди мырза Қожбан,
Мен де сендей қыз көрсем арқам қозған,
Болғанда сәхәр ўақта қызығын көр,
Тосаңлығым бар мениң, еле қызбан.

М е н е ш: – Өлеңге сен де озсаң, мен де озған,
Көргенде өлеңшини арқам қозған,
Көсиліп жолым үйде жата бермей,
Келдің бе жеңермен деп мени, жазған?

Ә ж и н и я з: – Сен де озсаң өлеңде, мен де озған,
Көргенде өлеңшини арқам қозған,
Қалай айтсаң олай айт, қыз ақ Меңеш,
Шайтаным сескенбейди сендей қыздан.

М е н е ш: – Өлеңге сен де озсаң, мен де озған,
Көргенде өлеңшини, арқам қозған,
Айтыссаң, жазығы жоқ, мен жеңермен,
Киси жоқ киши жүзде өлеңге озған.

Ә ж и н и я з: – Өлеңге сен де озсаң, мен де озған,
Аңлап шап байталыңды, жығылар, жазған,
Байталыңның борбайына қамшылама,
Хеш жерде бар ма байтал аттан озған?

М е н е ш: – Байталым хәр бир аттан озып жүрген,
Қазақта ат жоқ буның шаңына ерген,
Байталым жүйриклиги журтқа мәлим,
Хәр тойда бас бәйгиге келип жүрген.

Ә ж и н и я з: – Ақ Меңеш, бүгин таң ас, енди жатпа,
Жатағойсаң, байталың болар қатпа,
Байтал шауып бәйги алмас деген сөз бар,
Ат пен шауып байталың тыртаңлатпа.

М е н е ш: – Байталым хәр бир аттан озып жүрген,
Мал көрмес бул байталды атқа берген,
Байталым хәр бир аттан озып еди,
Айтта-тойда қазақтан сыншы көрген.

Ә ж и н и я з: – Байталың, айтыуыңнан, жүйрик байтал,
Бизде бар гүрең айғыр, шым қара жал,
Байталдың қуйрық жалын күзеп алып,
Арғымақ айғыр сал да, баласын ал.

- М е ң е ш: – Жазғытурда мәс болып ағар Жайық,
Орыслар ол Жайыққа салар қайық,
Истесең қайым өлең, қайрыларсан,
Хожеке, жөн өлеңди айтысайық,
- Ә ж и н и я з: – Мен өзім өлең баслап айталмайман,
Өлеңди биреу айтса, қайталмайман,
Жөн өлеңди қыйын айт, қой, қайым айт,
Ақ Меңеш қыз, изиңнен мен қалмайман.
- М е ң е ш: – Ауылымның ақсақалы Қасым, Тасым,
Бизлерди сурап барса тең курдасым,
Келбетің хантөредей келисипти,
Жылынды айт, Ғажеке, неде жасың?
- Ә ж и н и я з: – Той болса қызыл тонды кийермисең,
Отына ашықлықтың күйермисең,
Жылым қой, жасым қырықта, қыз ай Меңеш,
Сен маған жасым сурап тийемисең?
- М е ң е ш: – Ғажеке, жасың қырықта, жылың қойды,
Дүньяның қызығы тек айт бен тойды,
Мен саған тийер едим шыным менен,
Биреуге әке-шешем берип қойды.
- Ә ж и н и я з: – Не қылсын бермей сени, мал болмаса,
Ишпеге айран, жемеге нан болмаса,
Ғауа анадан қалған жол, нетер дейсең,
Күйеуің алпыс жасар шал болмаса?
- М е ң е ш: – Сур кара суу ишеди, жем бермеймен,
Минемен қысы-жазы, дем бермеймен,
Шал десең де бу Бекиш өзиме жас,
Мен өзім бозбаладан кем көрмеймен.
- Ә ж и н и я з: – Ақ Меңеш, мынау тұрған ярындағы-ай,
Асылған кәтебинде нарындағы-ай,
Олай демей, ақ Меңеш, не дейсең сен?

Шал да болса, өзіңнің барындағы-ай,
Ылайық акбоз үйге бала екенсең,
Өлгени күйеуіңнің—сорындағы-ай,
Сени алған мынау тұрған Бекиш болса,
Түнде байың, күндіз бір қулындағы-ай,
Шал да болса, бәрі бір, қутлы болсын,
Бір есаптан өзіңнің қулындағы-ай.

М е ң е ш: — Ұажеке, келмегейди керилшегің,
Боз үйде усламасын ериншегің,
Усы жерде сеннен бір сөз сорайын,
Елінде бар ма сениң келиншегің?

Ә ж и н и я з: — Жыйылып тамам Тама табынша жоқ,
Мыңсан сәрдар орыстың ханынша жоқ,
Үйімде катыным бар айдан арыу,
Қазақтың он қызы бір санынша жоқ.

М е ң е ш: — Елиңнен сен қазаққа не деп келдің?
Жоқарыдан, төменнен не гәп билдің?
Обалы мойыныңа жеңешемнің,
Оны таслап, қазаққа не деп келдің?

Ә ж и н и я з: — Елимнен мен қазаққа мал деп келдим,
Жоқарыдан, төменнен хәр гәп билдим,
Өзіңіздей үлкен-үлкен мырза қыздан,
Елтири сеңсең алайын мен деп келдим.

М е ң е ш: — Елтири жоқ, бар саған, алсаң, шобыт,
Елтиреге қазақтың өзі де жут,
Аман барсаң, балаңа тон қыларсаң,
Берейин тери-терсек, тилесең, мут.

Ә ж и н и я з: — Алайын мен териңди, сен берсең мут,
Бермесең, кетерімде қалар умыт,
Бермеген сорағанда елтириңди,
Берерсең келсе орыс, ноғай, уңғыт.

- Меңеш: – Ҳажеке, қайт елиңе, жыйнасаң мал,
Қайтпасаң, жеңешеме болар обал,
Орысқа бар елтирим, өзиңе жоқ,
Ишиңе пышак ур да, жарыла қал.
- Ә ж и н и я з: – Мәмбет төре бас болып келеди қол,
Көплиги қолдың жүрсе, қазылар жол,
Меңешим, қоң етинди аяйын ба,
Маған десең, орыстың қатыны бол.
- Меңеш: – Айтысып мениң менен, тиреуің ким?
Жығылсаң көп ишинде, сүйеуің ким?
Қалпақпысаң, сартпысаң, өзбекписең?
Әкең қойған аты ким, сүйегің ким?
- Ә ж и н и я з: – Бир алладан басқа жоқ сыйыныуым,
Қудайым сұрнитпесин, бир тилеуім,
Әкемнің қойған аты Ҳажынияз,
Рууым қарақалпақ, сол сүйегим.
- Меңеш: – Қалпақ болсаң, жанымсаң, жат болмасаң,
Сақалыңа ақ енген қарт болмасаң,
Қолың жайып бизлерден бир тилерсең,
Усы күни, Ҳажеке, қарт болмасаң.
- Ә ж и н и я з: – Мен тилермен еле де, сен бермессең,
Бизлерди мүсәпир деп көзге илмессең,
Мен де бир аса журттың адамы едим,
Ақ Меңеш, кәдиримди сен билмессең.
- Меңеш: – Сен маған кел дедиң де, келмедим бе?
Еле мен кәдириңди билмедим бе?
Ҳажеке, еле меннен не тиледиң,
Мен саған, тиледиң де, бермедим бе?
- Ә ж и н и я з: – Астыма минген атым сур қаражал,
Көкирегиме бир бөлек кирди қыял,
Өзиң айттын күн бурын, «сен тиле» деп,
Ақ Меңеш, ал, тиледим, қойныңа ал,

- М е н е ш: – Астыма минген атым сур карагер,
Сорғалап сур қарадан ағады тер,
Ҳажеке, аңлап сөйле көп ишинде,
Еситсе, Бекиш сениң етинди жер,
- Ә ж и н и я з: – Бойына кара суўдың питер кайың,
Шал Бекиш алған екен сениң айың,
Бекиштен сен қорқсаң да, мен қорқпайман,
Минсрмен бир байталдың сурап майын.
- М е н е ш: – Питиссе түркпен-адай усы быйыл,
Гүз болып салқын түссе, атланар қол,
Талақтай жабысып бир айырылмайсаң,
Қойным түгил, мойнымнан садаға бол.
- Ә ж и н и я з: – Өлеңге мен де жетик, сен де жетик,
Айтсаңшы, жетик болсаң, мундай етип,
Ерегиссем, әкеңе малым берип,
Ақ Менеш, сени аларман қатын етип,
Ақ Менеш, ойлаймысаң, алған байың,
Ақ сақал, көзи қызыл, тиси кетик,
Сөз өзиңе келерин билмейсең бе?
Мен садағаң боларман сеннен қәйтип?
- М е н е ш: – Ҳажеке, ашыўланба ойыныма,
Ашыўлан гүнам қойып мойыныма,
Көңлиң соғар, қолыңнан ҳеш ис келмес,
Болмаса, алар едим қойыныма.
- Ә ж и н и я з: – Алар болсаң ал, М е н е ш, қойыныңа,
Мен салайын қолымды мойыныңа,
Көрмеген ислериңди көрсетейин,
Сен мениң шыдай алсаң ойыныма.
- М е н е ш: – Шыдамас жигит мениң булғауыма,
Ҳеш бирин теңгермеймен шылғауыма,
Жаз байлап, гүз жиберген кер гүрендей,
Сескенбеспен бир түнги ырғауыңа.

Ә ж и н и я з: – Жаққаны бизиң елдің жыңғыл отын,
Өзге отындай жыңғылда жоқты түтин,
Көрейін бардасынды, қыз ақ Меңеш,
Қойынына алшы мени бир ғана түн.

Меңеш: – Аұылға бар десем де, баралмассаң,
Барсаң да, үй сыртына келалмассаң,
Хажеке, тойханада мақтансаң да,
Барғанда қойыныма киралмассаң.

Ә ж и н и я з: – Елимде айтта-тойда жүріуші едим,
Қызлар менен хәм ойнап күліуші едим,
Қалай айтсаң олай айт, қыз ақ Меңеш,
Елимде сендей қызға барыушы едим.

Меңеш: – Не татлы бул дүньяда, татлы екен туз,
Биледи Меңеш десе, киши, уллы жүз,
Хожеке, сеннен мен бир сөз сурайын,
Бизлердей бар ма елинде әдеми қыз?

Ә ж и н и я з: – Ақ Меңеш, қыз ишинде сен көз ойнақ,
Көрмеген сулыұ қызлар Астырт-Ойда-ақ,
Көрмеген сулыұ қызлар бизиң елде,
Хеш қайсысының бети шубар, емес сойлақ,
Қазақта ақсақ, шойнақ көп бола ма?
Бир-ски, үшін көрдим усы тойда-ақ,
Несийбең болып барағойсаң бизиң журтқа,
Астыңа атан түйе минип жайдақ,
Малсыз, пулсыз мени ал десеңдағы,
Алса алар тоқаллыққа, алмас бойдақ.

Меңеш: – Ертең тура азаннан ел көшеди,
Көшкен күни адамның көңли өседі,
Хажеке, сеннен мен бир сөз сурайын,
Қызларыңыз не жейді, не ишеді?

Ә ж и н и я з: – Жегени майлы палау, ишкени шай,
Шай ишип, палау жесе, кеуили жай,

Қолында шыны кесе, шыны шайнек,
Ишеди қантлы шайды қара суўдай,
Басында жипек түрме, шайы жегде,
Қызлары бизиң елдиң, мине, сондай,
Қызлары бизиң елдиң ана қуўдай,
Қазаққа былтыр келдим, быйыл келдим,
Мен еле көргеним жоқ қызды ондай.

Меңеш: – Көшкенде қызларыңыз не минеди?
Айтта-тойда қызларың не кийеди?
Қарақалпақ деген де журт болып па?
Дегениң қарақалпақ немене еди?

Ә ж и н и я з: – Көшкенде көлеңкели бар күймеси,
Көйлеғи дарайыдан, он түймеси,
Шылдыры, өңир моншак бар жәнеси,
Билезик, жүзик, сырға, көп немеси,
Бели қылдай, өңиринде хәр түймеси,
Тастан қатты төсинде қос мәммеси,
Кийинип хайтлап шықса оны-беси,
Хеш айланбай кетпейди көрген киси,
Көринер ишкен асы тамағынан,
Сен түгил, хұрлер менен барды бәси,
Арқадан бирли-жарым қазақ барса,
Бир көргеннен қалады ауып еси.

Меңеш: – Қосылса еки жақсы, балдай болар,
Биреуі тән, биреуі жандай болар,
Хажске, сеннен мен бир сөз сурайын,
Жигити сизиң елдиң қандай болар?

Ә ж и н и я з: – Жигити бизиң елдиң болар ғошшак,
Белинде тиллә кәмар, алтын пышак,
Жигити бизиң елдиң, мине, сондай,
Пашшайы сымлы балағы жипек шашак,
Мингени арғымақ ат, мойны қуўдай

Үстинде ақ баслы ер, басы шошақ,
Басында алтын жүең, қос сийнемент,
Көйлекшесинің шашағы кушақ-кушақ,
Өткерген қуйрығына алтын ғубба,
Жалы менен кекилинде маржан моншақ,
«Қарақалпақ халық па?» деп шалжақлайсаң,
Жұрттан озған әкең сениң бай ма сонша-ақ?
Үстинде бир тоқтылық кийимің жоқ,
Жайың жоқ мақтанғандай, халың да шақ,
Ақ Меңеш, хайтты да қой, тойды да қой,
Үйінде усла да отыр қазан-ошақ.
Қарақалпақ қазақ пенен теңбе-тең жұрт,
Көрмей-билмей сыртынан қылма мазақ,
Қап-дорбаңның жыртығын тигіп отыр,
Қолыңа алып кетік қазан пышақ.

Меңеш: — Астырттан қалпақ келер жетеленген,
Хәр үйден пәтия беріп нан тиленген,
Хәжеке, елің сениң мырза болса,
Келеди қалпақ неге тентиреген?

Әжинияз: — Жаз болса тамам табын шабады шөп,
Суұ ишип, суұсынына қара нан жеп,
Хәр елдің ондай ашы болмаймекен?
Аш қазақ бизің елде оннан да көп.

Меңеш: — Астыма минген атым шубар шолақ,
Қалы бар саұрысында жолақ-жолақ,
Қазаққа тоқаллықа қызын беріп,
Шараң не мақтанғандай, қалпақ-шунақ?

Әжинияз: — Ақ Меңеш, дәуренің сүр ойнап-күлип,
Бұл дәұран өтер сеннен аттай желип,
Қоян жылы қазақлар жутағанда,
Астыртқа арқаланып барды бүлип,
Күн көрди қазақлардың кәтқудасы,

Аўзы түкли қулларға қызын берип,
Сонда өзіндей қызды алдық тоқаллыққа,
Қалыңына бир көйлеклик бояқ берип.
Ат минип күн көріп жүр күйеуінен,
Еле де қатнасып жүр барып-келип,
Бул заман келме гезек сондай заман,
Айтасаң оның несин салық қылып.

М е н е ш: – Ҳажеке, сен де ойнап дәураның сүр,
Қазаққа келген қалпақ қатынын көр,
Ийтлердей күшиклеген шубырысып,
Ертип ол балаларын не қылып жүр?

Ә ж и н и я з: – Ақ Меңеш, апаларың жүргендағы,
Баласы жылап қалмай ергендағы,
Әкеси бир бояққа берген апан,
Төркинлеп төркинине келгендағы.

М е н е ш: – Мен өзим өлең айттым он жасымнан,
Атандым ақын Меңеш жас басымнан,
Өзимнің усы тойда күйеуім бар,
Қарақалпақ, тезирек кет қасымнан.

Ә ж и н и я з: – Қарағай, қайың ағаш терек емес,
Елиңе сыбай қондым, ерек емес,
Тусыңа қызбекен деп келип едим,
Маған да сендей қатын керек емес.

М е н е ш: – Қазаққа быйыл келдин, былтыр келдин,
Қатының, балаң таслап, не деп келдин?
Аўзың жап, аңлап сөйле, қарақалпақ,
Мениң қатын ексімди қайдан билдин?

Ә ж и н и я з: – Қазаққа былтыр келип жаттымдағы,
Несип еткен дузларды таттымдағы,
Келеди неге ашыуың, қыз ақ Меңеш?
Билмесем де қатын деп айттымдағы.

М е ң е ш: – Ҳажеке, былтыр жатсаң, быйыл да жат,
Ерк өзінде, еринсең, елиңе қайт,
Ишинде көп адамның қатын дедің,
Мени қатын дегениңнің себебин айт.

Ә ж и н и я з: – Айтайын мен себебин, муңлы М е ң е ш,
Ақсақал алпыс жасар байың Бекиш,
Алпыс жасар киси менен бирге жатсаң,
Қоя ма қатын қылмай тириде хеш.

М е ң е ш: – Ҳажеке, изіндемен, сен кетпесең,
Қурысын Меңеш атым, үдетпесем,
Қатынлығым мойныма қоялмассаң,
Қалпақтан еки молла гүә етпесең.

Ә ж и н и я з: – Бир байлау сөз айтайын, шешесең бе?,
Шеше алмасаң, бул тойдан кешесең бе?
Ақ Меңеш, мениң кеулим инандырсаң,
Қызбан деп сен бир антты ишесең бе?

М е ң е ш: – Мен өзим байлау сөзди шеше алмайман,
Шешпесем де бул тойдан кеше алмайман,
Ҳақ та болсаң, ант ишпе деген сөз бар,
Көп ишинде мен антты ише алмайман.

Ә ж и н и я з: – Шабылып жүйрик пенен талдындағы,
Майрылып аяғыңнан қалдындағы,
Ҳақ болып усы жерде ант ишпесен,
Мойныға қатынлығың алдындағы.
Ақ Меңеш, айт, өлеңің қойғаның ба?
Айтпаға өлең таппай қалғаның ба?
Журттан озған жүйрик деп еситиуши-ем,
Тауысып шабысыңды қойғаның ба?
Ақ Меңеш, былтырғыны көрмедің бе?
Бағана мен жеңермен демедің бе?,
Айтысып мениң менен бәс келмесің,
Былтыр-ақ суу басында билмедің бе?

- М е ң е ш: – Төсек сал, үйге барып сен ғәнийбет,
Хажекең атланғанша тәрбия ет,
Болмаса қатты қыстау исиң сениң,
Хажеке, үйге барып түсленип кет.
- Ә ж и н и я з: – Ақ Меңеш, түсленбеймен, қондырмасан,
Қонарман, көрпе жауып тоңдырмасан,
Қуры көрпе жабады екен деп қуғанбайман,
Қоналқама бир қозы сойдырмасан.
- М е ң е ш: – Хажеке, кетсең қайтып келмеймисең,
Бизлерде қозы жоғын билмеймисең,
Семизлиғи қойда жоқ, қошқардан туу,
Саулық сойсам, Хажеке, жемеймисең?
- Ә ж и н и я з: – Кел десең, келмей, Меңеш, не қылайын,
Тойдағы айтқан сөзің сағынайын,
Жемеймен деп нетейин, аска, тақсыр,
Сөйтсе де саулық деген аты жаман.
- М е ң е ш: – Қылмады екеуимизди қудай косақ,
Қушакласып бир үйде тамыр болсақ,
Хажеке, саулық сойсам, сойдырмайсаң,
Жеймисең сойсам енди питеу тусақ?
- Ә ж и н и я з: – Тусағың мениң ушын сой демеймен,
Өзің сойсаң, ақ Меңеш, қой демеймен,
Алдында қозыларың болып турып,
Тусағыңды, ақ Меңеш, мен жемеймен.
- М е ң е ш: – Мал тапсаң, кирей сал да, Бухарға бар,
Муңаймас, кирей салсаң бир туған нар,
Хажеке, қозы жесең, мен сояйын,
Сарқ болған сары буудан бир қозым бар.
- Ә ж и н и я з: – Мен көрейин деп келдим ақ жүзінди,
Үмит үздім еситип мен сөзінди,
Ат терлетип мен сени сорап келдим,
Мени десең сой, Меңеш, сау қозыңды.

М е н е ш: – Ҳажеке, ет жемейсен, кеуилиң тоқ,
Соятуғын енди саған саў қозым жоқ,
Бир қабырға кенже туўған бир қозым бар,
Сүйеги қатып, семирип, ержеткен жоқ.

Ө ж и н и я з: – Семирип ер жетипти қозың сениң,
Көрмей ме ержеткенин көзиң сениң,
Төсине ол қозының қол толғандай,
Соймайсаң қыйналғаннан өзиң сениң.

М е н е ш: – Бул қозыны сой деме, мени десең,
Сен жерсең бул қозыны, қайтып келсең,
Алдында саўлық етине бир тойып ал,
Ушынарасаң қозы етин бирден жесең.

Ө ж и н и я з: – Ақ Меңеш, мал сеники, қалай айтсаң,
Келмеймен хеш айланып, буннан қайтсам,
Ушынсам, үш күн жатып жазыларман,
Өзиндей жасы қайтқанға ушықлатсам.

М е н е ш: – Гүз болып мийзан түссе, қайтар кийик,
Мергенлер кийик аўлар шоқай кийип,
Ҳажеке, саў қозымды тыпырлатып,
Соярман нетип саған көзим қыйып?

Ө ж и н и я з: – Гүз болып мийзан түссе, қайтар кийик,
Мергенлер кийик аўлар шоқай кийип,
Өзиң сой да, Ҳажекеңнің пәтиясын ал,
Болмаса, жеп кетермен урлап сойып.

М е н е ш: – Ҳажеке, көптен тилиң сынды сениң,
Нәзерим бул қозыма синди сениң,
Қозым сойып, пәтияңды мен алайын,
Нәзерің қайт болмасын енди сениң.

Ө ж и н и я з: – Кем емес қызыл тилге Шернияздан,
Сөзиңе ашық болдым ала жаздан,
Алтыннан айдары бар ул табарсаң,
Қозың сойып, пәтия алсаң Ҳажынияздан.

М е ण е ш: – Сояман қозым сени, ырзалық бер,
Ҳажекен көп жегенде, бир саның жер,
Жаны қудай жолына, ети саған,
Қолым жайдым, Ҳажеке, пәтиянды бер.

Ә ж и н и я з: – Ақ Меңеш, толғатқаның егиз болсын,
Тапқаныңның бири ул, бири қыз болсын,
Қойдай козылап, қояндай егиз-егизден,
Төрт жылда тууған балаң сегиз болсын.

Он жылда отыңның басы улға толсын,
Алғаның Бекиш пенен қоса ағарып,
Дәулетің жылдан, Меңеш, жылға толсын,
Өзиңнің өмир жасың узын болсын...

ШЕЖИРЕ

351174 361

ДЕМИШЛЕР

Әуелха дүньяға келди бәнижан,
Елли мың жылдан соң пәний демишлер,
Инси-жинси, жанлы-жансыз бар инсан,
Адам – кәрұан, дүнья – сәрұан демишлер.

Құдирети күшлидур не қылса субхан,
Көптен соң жаратты топырақтан инсан,
Кими кәпир болды, кими мусылман,
Бәршениң атасы Адам демишлер.

Мүнәўўәр яратты ай менен күнди,
Руўзы-шәб дийерлер күн менен түнди,
Таўкы ләнет шайтан мойнына минди,
Аның аты Иблис шайтан демишлер.

Дәрғахынан куўды жырак, даш болды,
Ҳақтың хәмири билен бу не иш болды,
Адам менен шайтан сонда қас болды,
Сол себептен бизге душман демишлер.

Абыл, Қабыл дөрөп Адам, Ҳаўадан,
Нуўхы, Нәбий, Шийиш кешти дүньядан,
Билмем, нешше мың жыл кешти арадан,
Бул дүнья бир пәний заман демишлер.

Қарун көзи дүнья-малдан тоймады,
Лукман хәким мың жылғаша өлмеди,
Сонша өмир бир зәрреше болмады,
Соңы бу дүньяның әрман демишлер...

Бу жәханға бина болған төрт хаттаб,
Қуръан, Таўрат, Забхур, Инжил дәўир хаб,

Инсанларға куда берсин деп инсап,
Шәриятка хызмет еткен демишлер.

Мусылманлар тутып куръан тәғбирин,
Муҳаммед үммети куда бирлигин,
Шуның билен жуўып кеўилдиң кирин,
Ҳак хәмирин машғул еткен демишлер.

Гәп айтсам келеди сөзлер дәмбе-дәм,
Көпдур алғанларым хаяттан илхам,
Әлий ибн Әбиү Тәлиб Шәрияр хәм,
Диндарлыктан шейит кеткен демишлер.

Нешше әсир өтип кеткен арадан,
Әўладлары туранларға тараған,
Алтын Орда хәжетине жараған,
Дин мусылман күн кеширген демишлер.

Инсаният болсан куданың қулы,
Әўладлары Муҳаммедтиң үммети,
Мунәсибли болмақ шәриятның досты,
Пәнийликке садық болмақ демишлер.

Дин Муҳаммед пайғамбарлар өткенди,
Төрт шәрияр оған хызмет еткенди,
Налыш етип бу дүньядан өткенди,
Руўзы-шәб пәний дүнья демишлер.

Кеширерсиз сөздиң болеа хатасы,
Әбиүбәкир Муҳаммед қәйин атасы,
Биринши шәрияр хәм халифасы,
Дуғрылық жолыны тутқан демишлер.

Омар, Осман, төртинши Шәрияр Әлий,
Төрт шәрияр дер олардың жәмий,
Ҳасан-Ҳүсен әуладлары Сейид Әлий,
Мусылманға шекис болған демишлер.

Айта берсең көпдур хаят түрлери,
Фатима дер бийпатпаның пирлери,
Бәршемиз бир Мухаммед үмметлери,
Ҳаслы нешше мың жыл урпак демишлер.

Хәр урпактан мухәжирлер көп келип,
Суўдыр сөзли пасық жәхәдке толып,
Бийлер инсапсыз жалатай болып,
Елге мүшкил ислер түсти демишлер.

Болыпты бир жылы исырапыл даўыл,
Ордасы бузылып бирликли қаўыл,
Көп көшке ушырап бир нешше аўыл,
Мусылманға посып кеткен демишлер.

Бир нешше жыл өтип кеткен арадан,
Түркистаннан қарақалпақ тараған,
Дин Хорезм хәжетине жараған,
Урпағы бир, қәўми-ғардаш демишлер.

Айта берсем бу хаятны атма-ат,
Хорезмли дияр маңғытлы қыят,
Нәзериме бина болды бул хаят,
Хат стип Зийўарың язды демишлер.

Маңғыттың көп болур мәнзил ханасы,
Ата теги бир әуладтың баласы,
Қонырат деп ат қойған қәйин атасы,
Сап көтерип енши алысқан демишлер.

Қазақ, қырғыз, тәжик, түркмен даламыз,
Өзбек, маңғыт, қытай-қоңырат сағамыз,
Бир жағадан бас шығарып барамыз,
Мусылманның әуладлары демишлер.

Маңғытлы Қоңыратбек, Қытайбек аты,
Қолдаұлы, ашамайлы, мүйтен, қыяты,
Қыпшак, кенегес, бәршә зүрияды,
Он төрт ықлым қарақалпақ демишлер.

Арамыздан неше дәуір жыл өткен,
Қарақалпақ саны сан мыңға жеткен,
Инсапсыз залымлар ұас-ұайран еткен,
Елди аямастан қырған демишлер.

Жайхун, Сайхун – еки дәрья сағасы,
Қан мәкандур қарақалпақ даласы,
Өзбек, қазақ, қарақалпақ баласы,
Әнжимлесип мәкан еткен демишлер.

Жәханға хаятдур Хорезм аты,
Өзбек, қарақалпақ, маңғыт елаты,
Мың жылға барабар Хийұа шәўкети,
Қәўми-ғардаш, түркмен сырлас демишлер.

Мақтымқулы, Мир Алишер Наўайы,
Туран, Түркистан, Хорезм жайы,
Халқы ушын хызмет еткен удайы,
Хәзирети инсанлар ғешти демишлер.

Хорезм дер мусылманның панасы,
Күн-күннен өсер сезим-санасы,
Мың еки жүз жиғирма жыл сәнеси,
Бу хаятны Зийұар жазған демишлер.

Ғардашымыз әл Хорезм елаты,
Инсанға саядур оның қанаты,
Хийуалыға мәлим Хажынияз аты,
Тәлим алған елим мениң демишлер.

Жайхунды жағалап маңғыт еллери,
Ата мәкан қарақалпақ жерлери,
Хан тәрәптен қоршауланып беллери,
Дәрья гүзарына көшкен демишлер.

Инсан болсаң ялған гәпни сөзлемә,
Тахқиқын айт, нәпсиқаулық гөзлемә,
Рәхимсиз исти хәргиз гөзлемә,
Хаслымыз бир инсаният демишлер.

Бирликли ис тиришиликтиң ураны,
Шуғыл сөзлер бузақының куралы,
Татыулық дос инсаният нышаны,
Нәсийхаты пайғамбардың демишлер.

Жаман сөздің ақыры опат келтирер,
Инсанды әзәзүл шайтан өлтирер,
Ғауғалы ис бир күн басыңа жетер,
Нәмәртлерден аулақ қашкыл демишлер.

Пазыйлетин болсын инсанлық сенде,
Әдеп-икрамлылыққа болсаңыз бенде,
Тәкәббирлик тутма бу әзиз тәнде,
Жақсылыққа кеуил бөлгил демишлер.

Инсанға тилеңиз әуел денсаулық,
Дүньяның тәшүиши инсанға бағлық,
Жасартыу, көркейтиу, болмақ кемтарлық,
Өзиңнің пығлыңа бағлы демишлер.

Бул хаятны яздым елге хат етип,
Қарақалпак әуладларын яд етип,
Бәше ғардашларны ықтықат етип,
Ҳикаятым тамам болды демишлер.

ПОЭМА

1910

БОЗАТАҰ

Кетер болдық енди бизлер баш алып,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаұ,
Хошлашалы қара көзге яш алып,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаұ.

Жер хәм ел биләндур, ел хәм жер билән,
Жерсиз елдің күни дәрбедәр билән,
Өмир өтті жүректеги шер билән,
Қәдириң сениң бизге өтті, Бозатаұ.

Жоқ едим, бар болдым, кәмала келдим,
Минип әреби атлар, дәуранлар сүрдим,
Наныңды көп жедим, рәхәтин көрдим,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаұ.

Нешше ўақ жақсыға хәмсүхбет болдым,
Шады-куррам болып, ойнадым, күлдим,
Душпанлар жәбирийдин кетермен болдым,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаұ.

Сен бағ едің, бүлбүл ушты, зағ қалды,
Пүткил денем жанды, иште дәрт қалды,
Қыйсық Порқан атаұ, сени жаў алды,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаұ.

Кимсениң анасы, кимнің әммеси,
Кимсениң ағасы, кимнің иниси,
Кимсениң қыз, уғлы, кимнің сиңлиси,
Әтрек, Гүрген, Хажар асты, Бозатаұ.

Кимсениң қыз уғлы, арзыўлы яры,
Кимнің қашы қара, көзи хунқары,
Әсир олуб, телмиришиб хәр сары,
Йығлаб ат алдында түшти, Бозатаұ.

Атадан айырылды гулфақлы уғлан,
Сатылды, хұр башын әйледи ғулам,
Кимлер Ирак кетти, кимлер кетти Шам,
Кимселер Гүрд, Техран түшти, Бозатаў.

Кимсениң кардашы, уғыл хәм кызы,
Тутылды күн билән айыў-йулдызы,
Хәрир атлас кийген кимниң ялғызы,
Залымлар әлғине түшти, Бозатаў.

Қара коз, қыпша бел қыз билән жаўан,
Йүзлери гүл киби, көзлери мәстан,
Қуда хәмири билән бардылар Балқан,
Дәўлет қушы сендин ушты, Бозатаў.

Кирпиги оқ аның, кашлары кәман,
Йүзлери қырмызы, хұршийди табан,
Ләйли, Зүлейхәдай не гөззал жанан,
Әсир болып колға түшти, Бозатаў.

Сәхәр ўақта тоб хәм дүпен атылды,
Бенде болуб түштим, колым шатылды,
Пәрийдек қыз шоры болуб сатылды,
Кәнийзлик башына түшти, Бозатаў.

Қала бузуб, түркмен бағрым дағлады,
Кимсени дүпенлеп, кимди бағлады,
Сенде көп мусулман уғлы йығлады,
Енди берекетиң қашты, Бозатаў.

Кимсе шәхид болды, жандын айырылды,
Кимсе гәда болды, малдын айырылды,
Кимсе көзи хунқарынан айырылды,
Басыңа қыямат түшти, Бозатаў.

Тәғдийр Алланики, себеп Қоңыраттан,
Бийрәхим Сейилхан деген елаттан,
Айра түштин ашамайлы, қыяттан,
Елатсыз, жайлаусыз қалдың, Бозатаў.

Ер йигит башына мүшкил иш түшти,
Йүрек-бағрым ғамның отына пишти,
Елатың үстинен серпилип көшти,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

Көзим яшлы, мен кетәrmән, шарам йок,
Бир Қудадан басқа пушты-панам йок,
Хәммә кетти, сенде турар адам йок,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

Қала басы болдың сен молла Пирим,
Өзиң тәлип-илим, көңлинде кириң,
Қоңырат баланды алса, ол хәм өз бириң,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

Зийўарың хошласар кәдириңни билип,
Көзини яшартып, бағрыны тилип,
Аман болса, хал сорасар бир келип,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

СӨЗЛИК

А

ағары—ауырлық өлшеми, қадақтың (409,5 гр) алтыдан бір бөлегине тең (68,25 гр)

ағла—сапасы, пазыйлеті хәм т.б. жағынан ең жоқары, артықмаш

ағлау—1. козден жас төгіу, жылау; 2. қыйналыу, зар әйлеу

ада (әда)—1. ис-қарекет, уақыя-қәдийсенің ақыры, соңы, орынланыуы;

2. тәшүиш, дәрт себеплі қалдан тайыу, тамам болыу

адай—Киши жүзди жайлаған қазақтың үлкен урыуларының бири

айры—от-шөпті көтериу, жайыу, топлау ушын арналған қурал, жаб

айшы-ишрәт—мудамы рәхәтлі турмыста жасау, кәйпи-сапа сүриу,

ойнап-қулип, кеуилли күн кешириу

ақбаулы үй—ақ отау

ақ пышақлы—ханнан хәмел алған

акраб—1. Он еки жулдыздың бири. 2. Шамсия жыл есабында сегизинши айдың арабша аты (22-октябрь—21-ноябрь күнлерине туура келеди)

акыр—1. Бир нәрсенің соңғы шегарасы, ең кейинги бөлеги, соңы.

2. Дауамлы нәрселердің соңғы бөлеги, жууамағы. 3. Ис-қарекет, уақыя-қәдийселер хәм т.б. дың соңы, ақырғы мәурити. 4. Ақыбет, нәтийже, жууамақ.

акырет—тамам болыу, о дүнья, соңғы күн, қыямет күни

алаш—1. улыума қазақ рууларының ески атамасы. 2. Пүткіл қазақ халқы. 3. Халық, аламан. 4. Қазақ рууларының жауынгерлік ураны.

5. Өзге руу, қауимнің адамы, бийгана, жат киси

алғаны—текстте: хаял, қостар, жупты

алиф (алип, әлиф)—араб әлипбесинің биринши ҳариби хәм оның аты.

алиф (әлиф) қәд—қәдди-қәумети келискен, узын, тик бойлы, сәруиқәумет, гөззал, шырайлы

аманат—исенимлилиқ; туурылық, ҳадаллық; сақлау ушын берилген нәрсе; сауға; мийрас

араз—мақулламау, терис қарау: биреуді айыплап, өкпелеп сөйлеспеу, наразылық халаты

арақ—тер, нуулану. (Арақ сәйлан—шып-шып тер ағыуы)

арасат—1. Қыяметте жәми адамзаттың тирилип топланатуғын

майданы, мәңшер майданы. 2. Кыямет, ақырет. 3. Шаўқым-сүрен,
 топалаң, қырғын; 4. екилениў, албыраў
 арасатшыл – менмен, өзимшил, жәнжелпаз, даўкеш
 аргымақ – қасыл нәсилли ат
 арзыў – кеўилдеги тилек, мақсет, жақсы үмит, умтылыс
 арзыў-әрман – мурат-мақсет, әрман, тилек, үмит
 арзыўлы – көптен әрман етилген, ынтығып күтилген, қымбатлы,
 қәдирдан
 арзыў-хал – хал-жағдай, аўхал, жай-жағдай
 ариф – илим менен мәнаўий жетикликке ерискен шахс, билимдан, дана
 арыў – гөззал, сулыў, сымбатлы
 асал (әсел, әсәл) – пал
 Астырт – ойдағы, төмендеги ел, яғный Үстирт сөзиниң антоними
 ата қылыў (ата әйлеў) – инам етиў, бағыш етиў, саўғаға бериў
 атан түйе – пиштирилген түйе
 ат көтермес – салмақлы, белли, атақлы
 аўам – 1. аламан, халайық, қара нуқара. 2. Оқымаған, саўатсыз
 Афлатун (Әфлатун) – Платон (әййемги грек философы)
 афтаб (әфтаб) – 1. қуяш, күн; 2. қуяш нуры, қуяш ыссылығы; 3. қуяш ну-
 ры түсип турған, қуяш ысытып турған жер. 4. жақты бериўши,
 жаңалық киргизиўши, өзгертиўши. (Арқасын қуяш қағыў – жарыққа,
 пәраўанлыққа шығыў; иси жүрисип кетиў)
 ахыў – кийик

Ә

әбес – бийхуўда, пайдасыз, жарамас ис
 әглениў – еглениў
 әғнимде – ийнимде
 әдаб-әркәнлы – күтә әдепли
 әдеми – сулыў, гөззал
 әждад – ата-бабалар, бабалар
 әжеп – таң, таң қалдырыўшы, тәсийин, ҳайран етиўши (халы-
 әжеп – хайран қалдырыўшы жағдай)
 әжиз – бийшара, хәлсиз, әззи, күшсиз, хоры-зар
 әжран-әзийм – берекет тапқайсаң
 Әзирайыл – диний уғым: жан алыўшы периште
 әзм – 1. нийет, мақсет, қарар; 2. барыў, атланыў, жөнеў

әл – қол

әлей – хаял

әлуан – түрлі-түрлі, рәңбәрең

әлуидағ – хош бол

әлхасыл – 1. қулласы-қалам, қысқасы, әлқысса; 2. жақсы, хасыл

әмме – әкесі менен тууысқан, яғни оның апасы яки қарындасы

әмүал – жеке шахқа тийіс елі мал-мүлк, мал-дүнья, байлық

әнбар – хош ийіс елі

әнбия – (арабша «пайғамбар» сөзінің коплік формасы) пайғамбарлар, әулийелер

әнжам – 1. үй-рууызыгершілік бұйымдары, әсбаптары; 2. хәр қандай тараудың өзін тән нәрселері, керек-жарақтары, құрал-әсбаптары

Әрәсту – Аристотель, әйемге Грецияның ұллы ойшылы

әребек – бұрынғы хаял-қыздардың безеніуі үшін мұрнына тағатұғын, алтыннан, гүмистен ісленген бұйым

әреби – шығысы арабтардан, Арабстаннан

әруана – сауын түйе

әсел (әсәл) – бал

әсир – тұтқын, бөнде; дилгир, шайда

әсбек (әспек) – қажат, кем, жеткіліксіз, тамтарыс

Әтрек – дәрйе аты

әфған – налыш, пәряд, ғам-қайғы, хәсирет

әфруз – қоспа сөздерде екінші компонент ұазыйпасында келіп, жарық, жақты беріуші, рәушан, абат етіуші мәнілерін аңлатады

әхтимал – егер де, итимал

Б

бағы әрәм – дин. жәннет бағы; жүдә көркем, әжайып бағ

бағлау – байлау, шандыу

бағын сөкиу (бағрини сөкиу) – кеулі қайғы-ғамға толыу, жапа шегіу

бағыш – бір нәрсенің жолына арнау, сауға етіу, нийетлеу, сарплау

бад – шамал, жел

бады-саба – таң самалы

бажы-хираж – баж хәм жер салығы

баз – аң аулауға үйретілген құс (лашын, қаршыға)

базур – қыйыншылық пенен, зорға дегенде, зордан

бақыл – сықмар, қызғаншақ, қытымыр, ашкөз, сараң

Балқан – Түркменистанның батыс тәрепиндегі тау аты
 байбәтше – бай баласы
 бақыш – нәзер
 бал – қанат
 бәнижан – адам, адамзат әулады
 бар әйлеу – жаратыу
 бардаш – сабыр-тақат, шыдам беруі қууаты, ерк-ықырар
 бармақ – барыу
 батын – ишки дүнья, кеуіл, қыял, руух
 бахана – тийкарсыз, жалған себеп
 башартпау – бас бермеу, тыңламау
 бәд – жаман, жарамас
 бәдбах (бәдбахт) – 1. бахытсыз, бахтықара, жалшымаған; 2. «жарамас, ақмақ» мәнісіндегі бақырыс-сөгис
 бәдхасыл – теги пәс, жарамас
 бәзийа – нурлы, пәк, жүзінен нур шашып турған
 бәкәрәт – пәклик, қызылық
 бәнәгә – тосаттан, күтилмегенде, бірден
 бәнде (бенде) – тутқын, әсир
 бегәнмә – қууанба, исенбе, арқа сүйеме
 безенлеу – тынышсызланыу, бийтақат болыу, шоршыу, шапшыу
 бейле (бөйлә) – бундай, усындай
 биздин – бизден
 бийгәна – жат, өзге
 бағаят – жоқары, артық дәрежеде, оғада, өте, жүдә
 биймағрур қылыу – ақылдан адастыру, кемтар, сыпайы қылыу
 бийопа – опасыз, турақсыз, уәдесінде турмайтуғын
 бийхақ – нахақ
 бийхисап – есапсыз, сан-санақсыз
 бийшафқат – мийримсиз, рейимсиз, биреуге ашынбайтуғын, аямайтуғын
 бирадар – 1. аға яки ини; 2. бир-бирине жақын шахс, хәмдам, дос, ағайын
 бир зәрре – жүдә аз, азғана, оғада кем
 бирнемәрсе – бир нәрсе
 бир пара – гейпара
 бирян – жүдә қайғылы, ғам-тәшүишли, хәсиретли
 бисяр – көп мұғдарда, жүдә көп, шексиз

бияз—гайры нағыс

бозбала—енди ғана күйшине толып киятырған бала, өстирім

бояк—боялған (реңли) гезлеме (боз хәм т.б.)

бөрек—қамырдың ишине мәйек, гөш, қабақ салынып пусирилген тағам

буудан—қоспақ жылқы

бүлбүлгөя—бүлбүл киби сөйлеуши, жырлаушы

Г

гәр—егер

гәрд—гам-қайғы, тәшуиш

гәрдән—мойын

гәрдиш—тәгдир, қысыумет, пешана

гәхи—базыда, биресе

гәда (гедей)—кәмбағал, жарлы

геүрек—шолде өсетуғын, бийиклиги ярым метрдей, қуұрай тәризли,
басы үпелекли, дәнли өсимлик

гизлеу (гизнеу)—қупыя, сыр сақлау, асырап-абайлау, буйынтықлау

гирдаб—ийрим, құрдым

гиря—гам-қайғы, қыйналыу себепли дауыслап көз жас төгуі

гирян—еңиреп, бозлап жылау, көз жасы

годек—аңқау, сада, пәмсиз

гөже—жүүериден, сөктен, гүриштен таярланған суйық тағам

гөжек—қоянның баласы

Гөһикаф (Қап)—1. әпсанауи тау аты; аңызларда айтылыуында, бул
тау жердің сыртын қоршап турған-мыш; 2. Кавказ таулары; 3.

Суймурық қустың (аңқа) жасайтуғын жери

гүдары—жумсақ, жуқа былғары

гүзар—1. жол; 2. дәрьядан қайықлар отетуғын жер, кешиу

гүлбинәфша—гүлдей шырайлы, нәзик, гөззал

гүлгүн—1. қызыл, қырмызы, қызғыш; 2. гөззал, шырайлы

гүлшән—гүлзар, шәмензар

гүпшек—арба дегершигиниң орайында кегейлер қадалған хәм көшер
орнатылатуғын тесиги бар орта бөлеги.

Ғ

ғайбар—қажәрли, ашыушақ

ғайры—бийтаныс, жат, бийгана, өзге, басқа

ғәлиб—жеңген, үстін келген, жеңімпаз
ғам—қайғы-қасиет
ғамий хижран—айралық қайғысы, жудалық қасирети
ғам-ғусса—ғам-қайғы
ғамзә (ғәмзә)—жилуа-наз, жилуа менен көз сүзю, қыя бағыу
ғапыл (ғафыл)—гәплетте қалған, хеш нәрседен бийхабар
ғардаш (қардаш)—бир-бирине жүдә жақын, дос, ашина-ағайын
ғарқ болыу—1. сууға батыу; 2. бирер нәрсеге мыйлығынан батыу
ғауға-жәң—шауқым, жәнжел
ғәлет—қәте, надурыс
ғәний—бай, дәулетли, мал-мүкли
ғәниймет—қандай да бир исти орынлау үшін жаратылған қолай пурсат, қысқа уақыт
ғәним (ғәнийм)—душпан, жау, қарсылас
ғубар—тынышсызлық, гауға, қайғы, қапалық
ғубба—аттың қуйрығының астынан өткерип, ерге бекитилетуғын артқы тартпа, айыл
ғулам—құл
ғулман—бейиштеги хызметкер жигит
ғулфақ (ғулпақ)—айдар, тулым
ғұрт (гүрт)—қасқыр (бөри)
ғусса—ғам-қайғы
ғыйбат—биреуді кемситип, айыплап, жаманлап сөйлеу, осек-өтирик, жала-дөхмет
ғырнақ—қаял-қызлардың шорысы

Д

дем—бир дем алғаншелли пурсат, пайым, мәүрит
дағ—1. тау; 2. мүсийбет, қайғы-қасиет
дағлау—қайғыға, қасиетке дуушар етиу
дағуа—дауа, арза, шағым
дад—ауызеки яки жазба арза, шағым
дайым—бәрқулла, ҳардайым
дал—1. тик, тикке, ийилмеген, бүгилмеген; 2. нақ, қақ, анық; 3. араб әлипбесиндеги «д» ҳәрибининң аты
дана—гөззаллар жүзиндеги қал (данайы қал)
дарайы—мөреленген жол-жол жипектен тоқылған енли, жуқа гезле-ме хам оннан тигилген кийим-кеншек

дарға – кемеші; дәрәя еки жағысы арасында қайық пенен адам тасыушы

даш – ұзақ, алыс

дәм-бәдәм – демде, тез-тез, хәр демде

дәндан – тис

дәрбәдәр – мұтәжлик себепли есикпе-есик қақлап жүриуші; (ұазыйпаға бола яки ел гезиу мақсети менен) жат елдерде мүсәпирликте жүрген, сергиздан

дәрдели – қайғылы, муңлы

дәрди-фирақ – ҳижран қәстелиги, айралық

дәсмәя – 1. сауда-сатықта айландыратуғын хәм оның негизинде пайда көрилетуғын басланғыш қаржы; 2. маңлайына питкен бары-жоқ нәрсе

дәст – қол

дәхан – ауыз

дегишмә – хәзил-дәлкек, ойын-күлкі

деуан – дәптер, толам, гәззеллер толамы

дәрәя ләби – дәрәя қырғағы, жағасы, шети

дәхшәт – қатты қорқынышлы, қәуип-қәтерлі

дегрә – дөгәрек, әтиран (дигри-даш – төрт тәрәп, дөгәрек-даш)

дәлбе – 1. ақылдан азған, дийуана, жинли; 2. Бир нәрсеге, биреуе хәдден тысқары берилген, шайда; 3. асау, «қутырған», жылауланбаған

дилгир – ренжиген, азарланған, қапаланған, ғамгүн

дилдар – 1. гәззал, сүйикли яр; 2. кеуилди өзине тартыушы, жағымлы, мийрибан

дилжәм – кеули орнына түсиу, тынышланыу, арқайынлық

дилкәш – кеуилди өзине тартатуғын, зауық, ләззет беретуғын, сүйикли, адамның кеулин шадландыратуғын

диш – тис

додақ – 1. ерин, ләп; 2. ауыз, тил

дойнақ – аттың туяғы

дойыр – малдың терисинен исленген, көп өримли жууан қамшы

долашыу – оралыу, шырмалыу

дуғры – тууры

духтар – қыз

дүмше – 1. суу қайнатыуға арналған, услугаышсыз, сүмексиз, гүзеге усаған кишкең ыдыс; 2. шала сауат

дүпен – мылтық

Е

еглениү (эглениү) – иркилиү, гидириү, тоқтау
едиреңлеу – алаңдау, елеңлеу, көзи алаңдау
елтири сенсен – қозы териси
елтиү – апарыу
ердим – едим
Естек – Башкурт

Ж

жазған – бийшара
жазғытур – ерте баҳар
жадыу – сырлы, сыйқырлы, интизар етиүши
жай қылыу – орнына қойыу, бежериу
жамбыз – дизениң ишки тәрәпи, тақым
жасық – сылбыр, натық, ынжық
жәбди – халайық, көпшилик
жәбири-ситәм – хәдден тысқары жәбир, зулымлық, азап
жәйран – кийик, қара қуйрық
Жәйхун – Әмиүдарьяның ески атамасы
жәм болыу – топланыу, жыйналыу, биригиу
жәннет рәуақы – жәннет сарайы
жәннети ризуан – жәннет бағы; сегиз бейиштиң бири, разылық хәм
кеүлихошлық жәннети
жез – мыс, қалайы, бронза араласпасынан таярланған металл
жеңеше – жеңге
жети пушты (йетти пушты) – жети әулад, әждад
жисм – тән, дене, геүде
жош урыу – қатты толқынланыу, мәуижлениу; толып-тасыу, қайнау
жумақ – пахта
жумлә – хәмме, пүткил, түүел, бәрше

З

зағ – қузғын
зағпыран – 1. тоқ сары гүлли хош ийисли өсимлик; сары рең; 2. зардап,
қайғы-ғам
зайыб – жупты, қаял

зайыг – зая

зат – 1. нәсил, әулад, ата тек; 2. қандай да бир пазыйлети менен ажыралып турыушы, әзиз инсан; 3. улыўма, ҳар қандай адам

заўқы-сапа – уақтыхошлық, шадлық, мәслик

зәбл етиү – текстте: атларды жылаулау

зәбердес – күшли, қүдиретли, шаққан

зәбун болыу – жеңилиу, зауалга жүз тутыу; ауҳалы ауырласыу, жаман ауҳалга түсиу

зән – ҳаял

зән – текстте: қайғы-ғам, азап

зәрбәрағ – 1. тилла реңли жуқа металл; 2. зер қосып тоқылған гезлеме, усындай гезлемеден тигилген кийим

зәрдели – гәзеpli, ашыулы

зәррә – азгана, жүдә аз, кем

зәфәр – жеңис

зәхәр-заккым – зәхәрдей ашы, турмысты уулайтуғын, азапқа айландыратуғын нәрсе, ҳалат, жағдай

зәхмәт – азап-уқыбет, қыйынышылық

зибан – тил

зикир – атын тилге алыу, ядлау, еске түсириу

зимистан – 1. қыс паслы; 2. қап-қараңғы, түнек; 3. нәмәлим, қараңғы нәрсе, белгисизлик

зина – 1. некесиз жынысый байланыста болыу, гарлық; 2. гуна, айып

зинхар – ҳасла, сирә, пүткиллей

зүрияд – перзент

И

идрәкли – ақыллы, аңлы, түсимпаз

иззәт – хұрмет-итибар, абырай

иззәт-икрам – жоқары дәрежедеги хұрмет-иззет

ийбалы – әдеpli, икрамлы, кишипейил, түсимпаз

ийман – 1. Аллага исеним; кеуилдеги исеним хәм тилде ықырар болыу; 2. улыўма, исеним

иймандын ғайры – иймансыз

илә – менен (бенен, пенен)

илми-ғайып – жасырын, сырлы нәрселерди билиу, келешектен хабар бериу илими

илми-қал—дин, шәрият хәм ақыл бараўар қылмайтуғын затлар
хаққындағы илим

илми-хал—Алла менен бендесиниң арасындағы жағдайының сыр-
ларын үйрениў илими, ышқы илими, мистика. «Илми-хал» менен
«илми-қал» арасында бир негизги тапаўыт (қарама-қарсылық)
бар. «Илми-хал» тәлийматы Алланы таныў хәм оған бирлесиў
сөйлесиў арқалы емес, ал жүдә күшли сезим-туйғы, экзальтация
хәм оған шын жүректен берилиў нәтийжесинде мүмкин болады,
деп түсіндиреди. Лекин «илми-қал» Алланы хақыйқый таныў ақыл
арқалы жүзеге келеди, деп үйретеди, ал нәтийжесинде Алла менен
тиллесиўге де болады, деп түсіндиреди.

имди—енди

имираниў—емирениў, ынтығыў, сүйсиниў

инген—мая, урғашы түйе

иншалла—1. қудә қәлесә. 2. жақсы тилек билдириў ушын қолла-
нылатуғын хәм қудайым, илаҳым киби мәнислерде келетуғын дуға
ибарасы

ирада—ықтыяр, қәлеў, ықлас

истанат—айып, жаманат

Й

йайағ—жаяў

йақмақ—жағыў

йақшы—жақсы

йат ел—жат ел

йаш—жас

йәне (йәнә)—және

йексан—жексен

йел—жел

йем—жем

йердим (ердим, эрдим)—едим

йетим—жетим

йетиў (йетмек)—жетиў

йеў—жеў

йигит (йикит)—жигит

йирақ—жырақ

йоқ—жоқ

йокса – болмаса, ямаса
 йол сорғыл – текстте: дұрыс жол тут
 йорға – жорға
 йулдыз – жұлдыз
 йурт – журт
 йутмақ – жутыу
 йуумақ – жууыу
 йууырыш (йүгүриу, йүкириу) – жууырыу
 йүгән – жүген
 йүз – жүз
 йүк – жүк
 йүк шекиу – жүк тасыу
 йүрәк – жүрек
 йүриш етиу – барыу, жүриу, атланыу
 йығламақ – жылау
 йығыш – жыйыу, топлау
 йықылыу – жығылыу
 йырақ – жырақ

К

Кәба – 1. мұсылманлардың Мәккедегі зияратлайтуғын, сыйынатугын мұқаддес орны; 2. Адамды ямаса жерди Кәбаға теңейди; ең мұқаддес, әзиз нәсеге байланысly қолланады.

кәлам – сөз, сөйлеу

кәман – оқжай; кәманға усап ийилген, қайрылма (қас, қадди-қәумет хәм т.б. байланысly)

кәмар – тоғалы белбау

кәмарыңнан өибегеише – озиңнен тууылмағаниша

кәмийна – пәс, томен, арзымайтуғын, пақыр-бийшара

кән – мол, көп

кәниз (кәнизек) – хызметши ҳаял, шоры

кәйуаны – жасы уллы, копти корген, көп нәрсе билетугын ҳаял

кәрам ул кәтиб – адамның еки ийнинде отырып, оның гүна яки сауап ислерин жазып есапқа алатугын еки периште. Оң ийниндегиси сауапты, шеп ийниндегиси гүнаны есапқа алып турар емиш.

кеменгер – атақлы, белгили

керилшек – ашыу, ыза

кәрки – бегемот
кидирмеу – тоқтамау, иркілмеу
хийлә – көп, артық
кишти (кешти) – қайық, кеме
кишүар – уәлаят, үлке, мәмлекет
көзгү – айна
көзи сүзик – жылға менен қыя баққан, қумар көзлі
көзләйүб – қыдырып, ізлеп, жоқлап, күтип
көзлери мәстан – ақылдан аздыратугын дәрежеде гөззал, шырайлы,
қумар көз
көйлекше – айналасына шашақ өткерип, нағысланған жеңіл жабыу
кубра – үлкен, бийік, салауатлы
күзеу – қырқыу, жүн қырқыу
Күлкихожақ – ауыл атамасы
күмүш – гүмис

Қ

қаза – әжел, өлім
қазый ул хажат – талаптарды орынлаушы, мұтәж нәрсени беруіши
(Алланың эпитети)
қайғы-ғусса – ғам-қайғы
қайырлашыу – хошласыу
қаләм қаш – қәлем қас
қаллаш – 1. хеш нәрсесі жоқ, бір жерде қарар таппаған, гезенде; 2.
хйилекер, жууұға
қалый жай – 1. кимсесіз, бөс жер; 2. шет, құпия, аулақ жер
қамәти рәғна – келбети, бой-сыны келіскен, гөззал, сулыу
қамәти шәмшад – қәдди-қәумети, бой-сыны тик, келіскен
қамәти сәрәфраз – құрмет-итибарға ылайық келбет, сән-сымбат
қапафәлек – тәғдир, қысыумет
қаразбан – дигирманышы, қаразишы
қардаш (ғардаш) – тууысқан, ағайын, тамыр
қарсақы – шөл тұлкісі
қаср – салтанатлы сарай
Қарун – әнсанауий байдың аты. Диний рәуиятларға көре, ол Муұса
Пайғамбардың атасы менен тууысқан адамның улы бөліп, жүдә
көп байлыққа иіе екен. Лекин ол оғада қызғаншақ хәм сықмар болып-

ты. Қәуім басшылары оған қәуімлеслерине көмек беруі туура-
лы қанша нәсійхат етсе де, ол құлақ аспапты. Муұса пайғамбар оннан
зәкат беруі талап етпепти. Бирақ Қарун мойын таулап, зәкат
бермейди, керисинше ол Муұсаға дөхмет етип, оны зина еткенлик-
те айылапты, лекин оның дөхмети тезде паш болыпты хәм Муұса
оны нәлетлеп, терис пәтия берипти. Нәтийжеде жер жарылып,
Қарунды пүткил байлығы менен жутыпты хәм о дүньяда Қарун
менен оның яранлары дозақ отында жандырылған, деп айтысады
рәуийлер.

қатпа – иш қаталау кесели

катун – қатын, хаял

қол қаушуруу – 1. қолды бир-бирине қосып, көкирекке қойып туруу; 2.
қудайға құлшылық қылуу

қашқаш – көкнар

қашшақ – жүдә кәмбагал, пақыр, тақыр гедей

қашыңға – қасыңа

қәдди дал – қәдди тип-тик

қәлем қаш – өнша ийилмеген, қап-қара шырайлы қас

қәлпе – құс үйретіуші; текстте: тәрбияшы, устаз

қәпес – 1. құс яки хайуанларды сақтау үшін арнаулы темір тор, жай;

2. Қәпеске уқсас затты, халатты билдиреди

қәсәмяд – ант ишиу

қолы шатылыу – қолы байланыу, бенде, тутқын болу

қоң ет – текстте: толық, семиз дене

қорәк – азық, ауқат

қоша бал – қос қанат

куба – ақ, ақшыл

құлпылы шыт – реңли, гүлли шыт

қызбан – қызбадым

Л

лағлий – қырмызы, қызыл реңли қымбат бағалы тас, қызыл яқут

лағнәтий – нәлетий

лажәрем – әлбетте, сөзсиз, гүмансыз

лай – ылай, батпақ

лас – жипек гезлеме

ләфз – сөз, кәлийма, тил; уәде, ант, ықырар, лебиз

лаш – оли дене

лэйлу-нэхар – күни-түни, кеше-күндиз

лән – шолақ, ақсақ

ләухил махфуз – гөя аспанның ең жоқарғы қабатындағы тиришилик

сырлары, инсанлардың тәғдири жазылған тахта

лэхзе – көзди ашып-жумғаншелли уақыт

Лукман Ҳәким – әпсанауий тәуип

М

максууд – мақсет

малы-әмәуал – мал-дүньялар

малын бергени – қалыңлық

матам – аза, қатты қайғы, тәшүиш

матаулы – байлаулы

мат етиү – жеңиү

махбуб – ашық; сүйикли киси

махбуба – сүйикли жәнан

махи әнұар – рәушан нур шашыушы ай (гөззаллар теңеуи)

махитабан – жарқыраған ай, гөззал яр

маҳы-сал – ай-жыл

махи шолпан – айшолпан

машайих – данышпан

мәгәр – тек, жалғыз

мәдар – күш-қууат, тирек, сүйениш

мәжал – мәжар, күш-қууат, диңке

мәй – шарап

мәйләтән – мейлинше, бар күши менен, пәтли

мәйүс – үмйтсизлик, қапалық, түскинлик

мәккәм – беккем

мәләк – 1. периште. 2. гөззал хаял, нәзәлим

мәлик – патша, хукимдар

мәлүл – ғамғын, қапа

мәңзәрәм – мезгеттим

мәхнәт – мийнет, зәхмет

мәруар – дүр, хинжси

мәуәнәт (маунат) – тиришилик ушын керекли нәрселер, азық-ауқат, напақа, тәмийнат

мәүит – өлим, әжел
мәхзүн – муңлы, қапа
мәхрем – сырлас, дос, таныс-биліс
мәхшәр – қыяметте өлген адамлар тирилип, топланатуғын хәм сорау
 қылынатуғын күн
метер – хан хәмелдары
мийзам – рай
мияна қэд – орта бойлы
мунаққаш – нағысланған, зийнетленген, нағыслы
мундағ – бундай
мундын – буннан
мурғызар – қусқа бай
Мустафа – Мұхаммед с.ә.с сыпаты
мушфық – мәрхәматлы, мийирбан, шийрин сөзли, рәхimli
мүбәрәк – муқәддес, әзиз
мүдирмеу – иркилмеу
мүкәммәл – хәр тәрәплеме толық, кемшилиги жоқ, жетик
мүнәууәр – нур шашып турыушы, нурға толы, рәушан, жарқын
Мүнкир-Нәкир – мархұмлардан қәбирде дәслепки сорау алыушы хәм
 жазалаушы периштелер
мүршиди мүкәммәл – жетик пир, устаз
муфти(й) – шәрият ызамларын талқылаушы, шәрият хәм хуқық
 мәселелери бойынша хуқим шығарыушы улама
мүшки әнбәр – хош ийисли

Н

набәлент – төмен, пәс минезли адам
назнай (рус.) – билмеймен
найза сипет – найзадай
наққаш – нағыс салыушы, безеуши уста
нақшы дәннан – маржандай дизилген тислер
нақыш – нағыс, көрк, зийнет
нала – хәсирет, пәрәд, жалбарыу, өтиништи билдиретуғын муңлы
 дауыс
нама – текстте: жазыу, хат
намазхан – намазын қаза қылмай оқыйтуғын

намазшам **уакты**—күн батып, қараңғы түсе баслаған пайыт, қас
 қарая баслаған уақыт
 намыу-нышан—дерек, из, белги, ат
 насырға шабыу—қырын кетиу, жаман ақыбетке алып келиу
 нахақ—надурис, адалатсыз, нызамсыз
 нәзакәт—жүрис-турыс, ҳәрекет ҳәм қылықлардағы нәзиклик, гөззал-
 лық, әдеп-икрамлылық
 нәзәлим—қадди-қәумети келискен, гөззал, жағымлы, сүйкимли, мұла-
 йым, ийбели
 нәзик миянлы—қыпша белли
 нәйлаж—илажсыз, мәжбүрий, шарасыз
 накәс—хұждансыз, нәс, ақмақ, арсыз, жарамас, ар-намыссыз, уятсыз
 нәмаян—ашық, рәушан
 намәхрәм—жат, бийгана
 намәхрибан—мийримсиз
 натәуан—хәлсиз, бийшара, әззи
 нәмәк—дуз
 нәмәрсә—нәрсә
 нәпс—жеу-ишиуға, мал-дүньяға берилиу
 нәфис—гөззал, нәзик, жағымлы, сулыу, шырайлы
 нәхар—1. күндиз; 2. аўқат, тағам
 нәхий-мүнкир—қарама-қарсы
 нәшад—наразы, қапа, ғамлы, бахытсыз, кейти бузық
 неғмәт—сый-саўға, ырысқы-несийбе
 нокта—ат-көликті байлау, жетелеу, айдау ушын басына салынатуғын
 әбзел
 нүктәдан—мәселениң түп мәнисин, нәзик, майда-шүйде тәреплерин
 жақсы билетуғын, өткір пикирлеуши, шешен
 нисфи шәб—ярым ақшам, түн ортасы

О

озан—озған
 ойғатмақ—оятыу
 олан—болған
 олтурмақ (отурмақ)—отырыу
 олуб—болып

олур – болар
ота – отқа
ошбуу (ошбу) – усы, усындай

Ө

Өгиз – ауыл аты
оңир – көкирек
оңир моншақ – түрлі қасыл таслар менен әшекейленген, гүмистен и-
ленген, мойынға тағатугын халқа
өр – жоқары, бас тәреп
ордек – үйрек
өртәнмәк – ортениу
өтән – өткен

П

пай – аяқ
пайтаба – аяққа оралатугын мата, шылғау
пайының тозы – басқан изи
пайыу – пәстинде – аяқ астында, хызметте
пақша – пақса
палид – 1. жүдә кир, иплас; 2. аса кеткен жарамас, жеркенишли, жа-
ман
паянлы дүнья – соңы қайырлы дүнья
пәний дүнья – тез отип кететугын, откиниш, аманат дүнья
пәряд (фәряд) – қатты қапалықта, азапта озин туталмай, окирип
жылау, дад салыу, дадлау
пәруай – қызығыушылық, дыққат-итибар
пәруана – 1. жалын жақтысы яки шырақ әтирапында айланып
ушыушы түнги гүбелек; 2. мийрибан, гамхор
пәруардигар – барлықты жаратыушы, алла, құдай
пәрхезкәр – омир ләззетлеринен, айшы-ишреттен озин тыйыушы
пәхим әйлеу – пикир жүритиу, ойланыу, түсиниу
пинхан (пинхал) – жасырын, көзге көринбестен, құпия
питеу тусак – еки жасар қозы
пишкән – пискен
пота – белге бир неше мәрте айландырып оралатугын узын белбау

посты-лэттә—үстине кийген кийим (унамсыз мәнисте)
пушты-пана—ең исенимли қорғаушы, қәуендер
пығыл—пейил, минез-құлқ, әдет, қылық

Р

рәхм—жатыр
рәқиб—душпан, жау, қарсылас
рәуиш—ис-қәрекет, жүрис-турыстың өзине тән өзгешелиги
ризүан—сегиз бейиштин бири, ыразылық хәм кеулихошылық жәннети
ришүә—пара
рузигар—турмыс, шаңарақ
руүзи-шәб—кеше-күндиз, күни-түни

С

сағ—1. сау, аман-есен; 2. оң, оң тәрәп
сағақ—текстте: ийек асты, мойын
сағры—сауыр
сайыл—тияда гезиүши, себил
сағы сыныу—пәти, күши қайтыу, иси шепке кетиу
сәлат—намаз
саңа—саған
сапа сүриу—уақтыхошылық етиу, кеуил көтериу
сара—таза, сапалы, ең жақсы, сайланған
сарсық гәп—пасық, өсек, сасық гәп
саулық—1. аманлық-есенлик; 2. үш жастан өткен қой
саусак—бармақ
сауык—хәзлик, ойын-күлки
саш—шаш
сашыу—шашыу
саяк—хәр жерде қаңгырып жүриүши, жаман жолларға түскен, әдеби
бузық
сәдәф дәннанлы—маржан тисли
сәдир болыу—жүз беру, болыу
сәйлан—сел, нөсер жамгыр, дүбелей
сәйяд—аңшы, аушы
сәкир—секир
сәмәк—балық

сәна – мақтау, тәрип

сәнә (сәңә) – саған

сәндин – сеннен

сәрәнжәм – таярлық кориу, топлау, жыйнау

сәрәфраз – құрмет-итибарға ылайық, мәртебелі, мақтанышлы

сәргиздан йурты – жат, өзге, ұзақ жұрт

сәркаб (саркаб) – 1) бас урыушы, бас жарыушы; 2) қала атирапындағы балент топырақ үйіні, төбешик.

Сәрсәбил – жәннеттегі булақ аты

сәруан – 1. кәруанбасы, түйекеш; 2. жолбасшы, баслаушы, баслық, хукимдар

сәруи – 1. қысы-жазы көк-көмбек болып жаснап туратуғын ийне жапырақты гөззал, дүзиу терек

сәс – сес, дауыс

сәхиб дүн – мал-дүнья, байлық ийесі

сәхиптәмиз – зийрек, ақыл-парасатлы

сийсери – батпанның төрттен үш бөлегі (16,5 кг)

ситәмкәр – 1. жәбір-зулымлық етиуші, езиуші, залым; 2. жилуа-назы, көзин сүзиуі менен күйдириуші жанан

сия зүлп – қара шаш

сияхдан – сыя құйып қоятуғын ыдыс, дәует

солы-сағ – оңлы-сөл

сона – жабайы қораз үйрек

сорағлау – сорап-сорап ізлеу, сорастыру, дәреклестіру

сөз қатыу – сөз айтыу, сөйлеу

сөзләу – сөйлеу

сөз сарасы – сөздің ең жақсысы

сөкит – тораңғылға ұқсас ағаш, ақтал

субхан – Алла, Тәңіри

субхи шам – ертели-кеш, күні-түні

суд әйлемес – пайда бермес

сулб – нәсил, туқым

сухсур – өрдектің бір түрі

сүдрәмә – сүйреме

сүшүк – жағымлы, шийрин, мазалы

сүйәк – сүйек

сүйлин – қырғауыл

сүлгүн—сүйлин
 сүнний (хаксүнний)—мусылман
 сүнмә—тутпа, узатпа
 сүннет—қарыз хәм парыз
 сүрмә—қас, кирпичлер ушын пардоз бояуы
 сүтилмек—шыйратылып өсетугын собықлы өсимлик
 сыбай—қатар, қоңсылас, иргелес
 сырдаш—сырлас

Т

таам—ас, тағам
 таат-ибадат—сыйыныу, табыныу, бойсыныу, құдайға қулылық етиу
 таб—1. адам организмнің жағдайы, денсаулық; 2. дийдиге жетиу, жетиклик жағдайы, дәрежеси; 3. тилек, мейил, хошамет; 4. шыдам, тақат
 такийә әйлеу—исениу, сыйыныу, сүйениу
 таққас етиу—салыстырыу, теңеу
 тахқиқ—дұрыс, ҳақыйқат, шын, тақыйық
 талақтай жабысыу—қыр соңынан қалмау
 талшыбықтай—жүдә жиңишке
 тамам—1. ақыры, соңы, паяны; 2. пүтинлей, пүткил, барлығы, хәммеси
 таң лә—таңда, азанда
 тасаддық қылыу—садақа, қурбанлық бериу
 тауқы ләнет—1. жаза сыпатында гүнакардың мойнына кийгизип, қулпырып қоятуғын мойынтырық; 2. басқа түскен ауыр тәшүиш, дәрдерлик
 тәусиф—1. сыпат, сыпатлар; 2. сыпат-белгилердің тәрип баяны, сүүретлемеси
 таушан—қоян
 тәғлим—тәлим, билим
 тәки паслы бәхәр—бәхәрге шекем
 тәлип-илим—илимге қуштар, илимге қызығыушы
 тәң—1. тар, тығыз, аз, кем; 2. қутылыу, шешиу яки шешимин, дауасын табыу жүдә ауыр, мүшkil жағдай
 тәуазығ—өзин әдеп пенен тутыу, кемтарлық
 тейи—тийи, түби, асты
 теңи-душ—қатар-қурбы

тири ғайып – *тирилей жоғалған, бийдәрек кеткен*

тоб – *топ, зеңбирек*

тобеләш – *төбелес*

төпә – *төбе*

тутақлашмақ – *тиртеклесу, дизилисиу*

туубы ағаш – *1. жәннетте өсетугын терек; 2. келисикли, узын бой-сын, гөззал, шырайлы қадди-қәумет*

тыйғы жәухар тил – *гәуһардың тыйығындай өткир тил*

У, Ү, Ӱ

умман – *дәръя, теңиз, океан*

устухан – *1. сүйек; 2. адам денеси, сай-сүйеги*

ушбу (ошбу) – *усы*

үгириу – *бурыу*

үгрәниу – *үйрениу*

үзрә – *менен*

үлпет (үлфәт) – *дос-яран, таныс-билис, сәубетлес*

үлфикар – *кеуиллес, кеули жақын*

үмир – *өмир*

үммәт – *пайғамбар жолынан барыушы*

үргилиу – *шайдасы бөлу, жүдә жақтырыу, мийирман болу*

үрд – *үрдис*

үштап – *житек гезлемениң бир түри*

уарак – *қағаз*

уаспы – *тәрийпи, сыпаты*

уафа (уапа, опа) – *ярға, досларға, жақын адамларға садықлық; үәде-ықырарында турыу, сөзінде турыу*

уисал – *сүйген ярға жетисиу, яр менен ушырасыу*

уыслат – *жетисиу, байланысу, ушырасыу*

үә – *хәм*

үәж – *зат, буйым, нәрсе-қара*

Ф

фәләк – *тәғдир, қысмет, пешана*

фәнд – *үгит-нәсийхат*

фәсәд – *бузық, жаман, сум, жарамас*

фыған – *қатты қапа болып, қайғырып жылау, нала, пәрәд*

фирақ – *1. айралық, хижран азабы; 2. ынжықлық, еркелик, назланыу*

X

хэзан урыу – 1. гүз; жапырақ төгилюү; 2. азап-уқыбеттен майрылыу, ада болуу, қырылыу

хайры-ихсан – қайыр-садақа, қайырқомлық

халыс – бийминнет, шын жүректен

хама – қалем

хас – тән

хәхиш – тилек, қәлеу, илтимас, өтиниш

хошгәх – кеуил хошы, қууанышы

хош тәқәллум – шийрин сөзли

хошпәхим – ақыллы, зейинли

хошсүүрет – гөззал, шырайлы

хошүрей – шырайлы, гөззал, сулыу

хошхал – кеули тоқ, шад, мәс

хублар – 1. гөззаллар; 2. жақсылар

хуб билән нәхуб – шырайлы хәм шырайсыз, көримли хәм көримсиз

хулласы кәлам – гәптиң тоқетери, жууағы, бәнтбасары, қысқаша айтқанда

хунаба – қанлы көз жасы

хун чекиб – азапланып, езилип

хунқар (қунқар) – 1. мириүбетли; 2. хұкимдар, султан

хуп (хуб) – гөззал, шырайлы, жақсы, жүдә, оғада

хуршийди табан – жарқын нур шашыушы, парлақ қуяш; ярдың гөззал келбетине ишара

хук – доңыз

X

хая-шәрм – ар-намыс, уят, әдеп-икрамлылық, кемтарлық, жаман ил-летлерден өзін тыйуу

хәйәт – көринис, сүүрет, түр, форма

хәйел – ҳаял

хәйкел (хәйкәл) – 1. бой, сын-сымбат, тән, геүде; 2. адам яки ҳайуан геүдесиниң гипс, тас, металл, ағаш хәм т.б. қатты материаллардан жонып, ойып жасалған сүүрети; 3. ҳаял-қызлардың мойыңга асып, кокирекке таслап қоятуғын алтын яки гүмистен жасалған буйымы

хәлей – хаял
хәмдағы – және тағы
хәмсүхбет – сәубетлес
хәнүз – еле
хәр сары – хәр тәрепке
хәрир – жуқа жипек гезлеме, атлас, шайы
хесапсыз – есапсыз, сан-санақсыз
хеш нәмә – хешнәрсе
хижран – айралық, жудалық
хилал – жаңа тууған ай
химай – жақсылық, ийгилик рәмзи есапланатағын әпсанауий құс аты,
 бахыт құсы, дәулет құсы
химмет – жақсылық етиу, жәрдемлесіу, ийгиликли ис, адамгершілік
хиссә – есе
хөккиз – өгиз
хүрий-ғилман (хүр илә ғилман) – жәннеттеги периштелер хәм хыз-
 меткер жигитлер
хүсн – жағымлы, өзіне тартыушы түс шырай, келбет, көрк, жамал

Ч, Ш

Сийнәмни чәк етип – бауырым (кеулим) пара-пара болып, қайғы-
 ғамнан, азаптан езилип, ашық болып, интизар болып
шай көрнү – мақұл көріу, қызығыу, хәуес етиу
шайланыу – таярланыу, ынтығыу
шайтан шәрри – шайтанның азғырыуы, жаманлығы, жауызлығы
шайтаны сескенбеу – қорқпау, тартынбау
шамси-қамар – қуяш-ай
шамыу-сәхәр – ертели-кеш, күни-түни
шанаш – териден жасалған, азық-ауқат сақтауға арналған ыдыс
шар тәреп – төрт тәреп, тумлы-түс
шара – қыйыншылықтан, қыйын жағдайдан қутылыу жолы, илаж
шарлау – өзіне, қасына шақырыу
шаташыу – алжасыу, қателесіу
шахди-шәкәр – оғада шийрин, татлы, мазалы
шахла ўәлий – жаудыраған, жанары жанып туратуғын, гөззал қара
 көз
шахсууар – 1. шебер шабандоз; 2. нәзәлим, сүйикли яр, жәнән

шәб—түн

шәби-рууз—кеше-күндиз, күни-түни

шәмшады қамәт—қәдди-қәумети типпе-тик, келискен, шырайлы,
гөззал

шәрим—уят, намыс

шәхри-әзим—ең үлкен, уллы шәхәр

шәшми-жадыў-жәллад—сыйқырлы, жан алыушы көзлер

шижәәтли—ержүрек, батыр, ғайратлы, мәрт

шубха—гүман

шунақ—қулақсыз, кесик қулақ

шүкир-сәна—шүкирлик, қанаат, миннетдарлық

шытақ—избе-из, бир-бирине тутастырылған нағыс бөлекшелери

Э, Ю, Я

эмирәнсин—өртенсин

юпқа—жуқа

юриш—жүрис

яғәна—жалғыз

яғыр—жауыр

яғыш—жауын

яқыў—жағыў

яқты—жақты

яқын-йырақ—жақын-жырақ

ял—жал

яланшы—жалғаншы

ялған (ялан)—жалған

яман—жаман

янақ—жанақ

яры-зийба—жүдә гөззал, сымбаты келискен яр

яұлығ—жаулық

яшлығ—жаслық

Сөзликти дүзген: А. Альянзов

АЖИНИЁЗ ҚЎСИБОЙ ЎҒЛИ

Ажиниёз Қўсибой ўғли (адабий тахаллуси—Зийўар) 1824 йили Орол денгизининг жанубий соҳилида, Амударё этакларида, ашамайли ва қият уруглари истиқомат қиладиган «Қамиш бўғот» овулида таваллуд топган. Ажиниёзнинг отаси Қўсибой, буваси Болтабек, катта буваси Окжигит—ўз замонасининг жасур ва мард ўғлонлари бўлган. Унинг онаси Назира ҳам сўзга уста ва дилбар аёл бўлган.

Ажиниёз ёшлигидан билим ва илмга ишқивоз бўлган. Дастлаб у Хўжамурод эшон мадрасасида, сўнгра, онасининг вафотидан кейин, ўзининг тоғаси—Элмурод охун мадрасасида тарбияланади. Бўлажак шоир мадрасада ўқиш билан бир каторда кутубхонадаги айрим китобларни кўчириш билан ҳам шуғулланади ва шу боис машхур котиб сифатида элга танилади. Айтишадики, ўн олти ёшидаёқ у Алишер Навоий девонидан айрим парчаларни кўчириб ёзган.

Ажиниёз ўқишни Хивада давом эттиради. Бу азим шаҳарда у дастлаб ўзигача машхур туркман мумтоз шоири Махтумкули таълим олган Шергози мадрасаси, сўнгра Қутлимурод инок мадрасаси талабаси бўлади. Ҳозирда шу мадрасага кираверишда: «Бу ерда 1840–1844 йилларда қорақалпоқ адабиёти мумтоз шоири Ажиниёз Қўсибой ўғли ўқиган» деган ёзувлар битилган.

Қутлимурод инок мадрасасида диний таълимотлардан ташқари Навоий, Ҳофизий, Саадий ва Физулий каби Шарқ мумтоз шоирлари ижоди ҳам ўрганилган. Ажиниёз бу донг таратган бадий сўз усталарининг асарларини такрор-такрор мутолаа қилган. Бу интилишлар кейинчалик шоирнинг эркин фикрли шеърларида ўз аксини топган.

Қутлимурод инок мадрасасини тугатгандан сўнг Ажиниёз жонажон овулига қайтиб келади, аммо кўп ўтмай қозок ўлкаларига жўнаб кетади ва бир йилдан кейин қайтиб келиб, ашамайли уругидан Ҳамра имли кизга уйланади ва ораларида учта ўғил ва битта киз туғилади. Шоирнинг авлодлари бугунги кунда Қўнгирот, Қонликўл, Шуманой туманларида ва Нукус шаҳрида яшайдилар.

Хоразм воҳасида яшайдиган халқлар тарихидаги йирик тарихий воқеалардан бири —1858–1859 йиллардаги Қўнгирот қўзғолони Ажиниёз шеъриятига катта таъсир кўрсатади. У оташин ватанпарвар ва билимдон инсон сифатида ушбу воқеага бепарво қараб тура олмайди ва унда фаол иштирок этади. Кейинчалик уни қўзғолон етакчиларининг бири сифатида Хива ҳукмдорлари туркман ерларига бадарға

килади. Сургун йиллари шоирнинг адабий фаолияти учун самарали бўлади. Бу йилларда у талабалик давридаёқ ўзи ўқиган Махтумкули шеърятидан кўплаб асарларни қорақалпоқ тилига таржима қилади.

Орадан уч йил ўтиб Ажиниёз Ватанига қайтади, лекин бу ерда у яна ҳамалдорлар таъкибига учрайди. Шу боис шоир яна бепаён қозок далаларига жўнаб кетади. Айтишларича, бу Ажиниёзнинг ўзга ўлкаларга учинчи сафари бўлган.

Шу ерда таъкидлаб ўтадиган эътиборли бир ҳолат шундан иборатки, Ажиниёз шоир ўзга ўлкаларда бўлган пайтларида Троицк шаҳридаги (ҳозирги Россиянинг Челябинск вилояти), академик Бартольд «Ўз халқининг маънавий қироли» дея баҳо берган Зайнулла эшон Расулев (Зайнулла бин Хабибулла бин Расуль) асос солган машҳур «Расулия» мадрасасида ҳам бўлган деган маълумотлар мавжуд. Бу тўғрисида Урал давлат ветеринария академияси тарих ва фалсафа кафедраси доценти, ўлкашунос Рауф Назипович Гизатуллин ўз интервьусида, шунингдек, филология фанлари доктори, Бошқирдстон давлат университети профессори Гиният Кунафин 2008 йили Уфа шаҳрида ўтказилган «Зайнулла Расулев – машҳур бошқирд мутафаккир-файласуфи, мусулмон дунёсининг атоқли теологи ва педагог-маърифатчиси» мавзусидаги халқаро конференциядаги баёнатида таъкидлаб ўтади (бу материаллар Интернетда www.bashinform.ru; www.islamisemya.com/ сайтларида жойлаштирилган). Албатта, бу фикрлар ажиниёзшунослар учун улуғ шоирнинг ҳаёти ва ижодиёти-ни яна да чуқурроқ ўрганишга турки бўлиши сўзсиз.

Айнан шу даврда – 1864 йили шоир ҳаётида муҳим воқеа юз беради: Ажиниёз қозокларнинг окин (шоира) қизи Менгеш билан шеърий маҳорат бўйича мусобақада (айтишув) иштирок этади ва галабага эришади. Шу даврларда халқ оғзаки ижодиётининг бошқа жанрларига нисбатан, қорақалпоқ ва қозок халқларида айтишув жанри кенг тарқалган ва алоҳида аҳамият касб этган. Ҳатто, ушбу мусобақа мат-ни 1878 йили «Туркистон вилояти» газетасида чоп этилган.

Ажиниёзнинг айтишувда гапирган сўзларидан унинг ёшини ҳам аниқлаш имкони мавжуд. Шу пайтда шоир қирк ёшда бўлган:

*Тўй бўлса қизил тўнни киярмисиз?
Ишқнинг олов қўйлагида янармисиз?
Йилим қўй, яшим қирқда, қиз ой Менгеш,
Яшим сўраб, сиз менга тегармисиз?*

Ўзга ўлкаларда дарбадарлик йиллари Ажиниёз шеърятининг юксалишига маълум даражада таъсир кўрсатган. Бу даврда шоир ўзининг «Элларим бордир», «Бормикин?», «Бордир», «Менгзар», «Айрилса, «Хайрлашув» ва б. каби машҳур шеърларини яратган.

Ажиниёз жонажон ўлкасига қайтиб келгандан сўнг «Бўзатов», «Қамиш бўғот», «Етим ўзак» овулларида камбағал оилалар болалари учун мактаблар ташкил қилади ва ўзи болаларга хат-савод ўргатади. Бундан ташқари, умрининг охиригача (у 1878 йили вафот этган) шеърят бўстонида фаол ижод қилган.

Ажиниёз ижодиётини ўрганиш XX асрнинг 30-йилларида бошланади. Илк тадқиқотчилар сафида филолог-олимлар Н.Давқораев, Қ.Аимбетов, О.Кожуровлар бўлган. XX асрнинг 50-йилларида тадқиқотчилар Қ.Аимбетов, И.Сагитов, Қ.Бердимуратов, С.Ахметов, Б.Исмайлов ва бошқалар Ажиниёз ижодининг янги қирраларини очишга муваффақ бўлдилар.

Ажиниёз асарлари бугунги кунгача бир неча марта қорақалпоқ, ўзбек, туркман ва рус тилларида чоп этилган.

Кейинги даврларда янгидан топилган шеърӣ қўлёзмалар тадқиқотчилар учун Ажиниёз ижодиёти бўйича қатор янги илмӣ ишларни яратишга асос бўлди. Айниқса, мустақиллик йилларида улуғ шоирнинг меросини ҳар томонлама ўрганиш ишлари қайта жонланди. Президентимиз И.Каримов таъкидлаганидек, истиқлол миллий маданият ва маънавиятнинг қарор топишига, қорақалпоқ халқининг мумтоз шоирлари Бердақ, Ажиниёз боболар ижодий меросининг тўла тикланишига, азиз хотираларининг улуғланишига йўл очиб берди.

Бу даврда Ажиниёз ижодиётининг ўзига хос хусусиятлари ва аҳамиятига бағишлаб таниқли олимлар—академиклар Ҳ.Ҳамидов, Ж.Бозорбоев, филология фанлари докторлари Қ.Бойниёзов, Қ.Жаримбетов, К.Қурамбоев, А.Пахратдинов, А.Муртазаев, К.Мамбетов, фан номзодлари А.Каримов, А.Пирназаров, Қ.Мамбетназаров, Б.Қалимбетов, И.Утеулиев, Б.Генжемуратов, Г.Даулетова, Қ.Смамутов ва б. томонидан кўплаб илмӣ мақолалар ва китоблар чоп қилинди.

Ажиниёз ижодиётини халқимиз тарихи билан қиёслаб ўрганиш масалалари академик С.Камалов, шунингдек, Б.Исмайлов мақолаларида акс эттирилган. Ажиниёз нафақат халқ кўзғолони етакчиларидан бири, балки «Бўзатов фожеаси»нинг бевосита иштирокчиси ҳам бўлган. Бу даҳшатли воқеалар чандиқ қолдирган оғир жароҳат каби қорақалпоқ халқи тарихида ва хотирасида чуқур из қолдирган.

Ватандошлари бошдан кечирган оғир мусибатлар Ажиниёзнинг машхур «Бўзатов» асарига асос бўлган.

Нихоятда чуқур илм ва билим, юксак маданият ва маънавий соҳиби бўлган Ажиниёз, Шарқ поэзияси анъаналарига суянган ҳолда, қорақалпоқ шеърятини фалсафий жиҳатдан бойитган, мисраларга серхашам, ғаройиб, рангбаранг бадий шакл бағишлаган, қорақалпоқ ёзма адабиётини янги, илгари қўрилмаган босқичга кўтарган серкирра талант эгасидир. Унинг асарлари тўлалигича XIX аср қорақалпоқ поэзиясининг гултожи ҳисобланади. Шоир шеърларининг ҳар бири чуқур лиризм билан қондирилган, инсоннинг ички ҳистуйғуларини тўлкинлантириб юборадиган қудратга эга бўлиб, уларнинг ҳар биридан ўқувчи рухий мадад олади, илҳомланади. Машхур шоиримиз, Ўзбекистон Қаҳрамони Иброҳим Юсупов:

*Куйлагил Ажиниёз қўшиқларидан!
Йиғласин ёр ишқида бағри куйганлар,
Дод солсин эл-юртидан айра тушганлар,
Куйлагил Ажиниёз қўшиқларидан!*

*Қўшиқ дарё-дарё нур бўлиб оқсин,
Ишқсиз дилларда ишқ олови ёқсин,
Қиз йиғитга юз минг ноз ила боқсин,
Куйлагил Ажиниёз қўшиқларидан!*

*Юлдузларни ерга боқтирмоқ бўлсанг,
Ёмон шоирларни уялтмоқ бўлсанг,
Гарчи мени қайта тирилтмоқ бўлсанг,
Куйлагил Ажиниёз қўшиқларидан!*

деб юқори баҳо бергани каби, Ажиниёз шеърлари қудратли маънавий кучга эга. Уларни қадрлаш, асраб-авайлаш, авлоддан авлодга етказиб бериш эса бизнинг учун ҳам қарз, ҳам фарз ҳисобланади.

AJINIYAZ KOSIBAY-ULI

Ajiniyaz Kosibay uli (Ziywar, pen-name) was born in 1824 at the southern coast of the Aral Sea in the village Kamish bugat of the Muynak region- at the mouth of the river Amu-Darya where the natives of the Karakalpak tribes ashmayli and kiyat used to live. Ajiniyaz's father Kosibay, his brothers Baltabek and Akjigit were the brave men of that time. His mother Nazira was a smart and pretty woman.

Since the childhood Ajiniyaz had been interested in the knowledge and study. First he attends the medresse of Khojamurad-imam and then, after his mother's death he takes classes of his uncle Elmurad. Apart from attending classes, the future poet is engaged in rewriting books what made him a well-known person. By the age of 16 he had rewritten some poems of Alisher Navoi.

Ajiniyaz continues his education in Khiva. In the cultural center of ancient Khorezm he attends first the medresse of Sher-Gozi where the classic of the Turkmen poetry Maktumkuli had studied before, and then joins the medresse of Kutlimurat-Inak. Nowadays at the entrance of this medresse one can see a writing: «Here in 1840–1845 a poet Ajiniyaz Kosibay Uli used to study.»

In the medresse of Kutlimurat-Inak apart from spiritual disciplines Ajiniyaz studies poetry of the Oriental classical poets such as Navoi, Khafiz, Saadi, Fizuli. He rereads poems of these admitted authors with a big interest what made him later start his progressive lyric poetry.

After the graduation from the medresse of Kutlimurat-Inak Ajiniyaz returns to his native village but soon he leaves it again for Kazakhstan where he had stayed for a year. Coming back he marries a girl named Khamra from the tribe ashmayli who bore two sons and a daughter for him. The descendants of the poet at present live in the Kungrad, Kanlikul, Shumanay regions and in Nukus.

The Kungrad rebellion of 1858–1859—one of the important events in the history of the people inhabiting the Khorezm oasis made a big influence on the poetic nature of Ajiniyaz. A big patriot and educated person he can not remain indifferent to this event and he takes an active part in it. Afterwards he will be deported to Turkmenistan by the authorities of Khiva as one of the leaders of the rebellion. During the deportation period the poet translates into Karakalpak many poems of Maktumkuli.

Three years later Ajiniyaz comes back home where he is persecuted. Under these circumstances he leaves for Kazakhstan.

Here we should mention another interesting point, which is that the poet Ajiniyaz being in foreign lands, while he studied in the famous madrasa «Rasool» (Troitsk, Chelyabinsk region, Russia) based Zainulla Rasuleva Yishan (Zainulla bin Habibullah bin Rasul) which academician Barthold called «spiritual king of his people.» Such data are contained in Article assistant professor of history and philosophy of the Ural State Academy of Veterinary, local historian Gizatullina Naufa Nazipovich report and the Doctor of Philology, professor of Bashkir gosudarstvennogo University Kunafina Giniyatov made at the international conference « Zainulla Rasulev as an outstanding Bashkir thinker and philosopher, theologian and enlightener of the Moslem world», held in 2008 in Ufa. (materials posted on Internet sites: www.bashinform.ru; www.islamisemya.com/) Certainly, this kind of data is used to push Karakalkaks azhiniyazovedov in more depth and comprehensive study of the life and works of the great poet.

It is considered that it was the third trip of Ajiniyaz to Kazakhstan during which—in 1864 there happens a significant event in the life of the poet: together with a Kazakh poetess Kiz-Menesh he takes part in aytis-a competition in poetry. In comparison with the other traditional genres of the folklore of that time aytis gets especially popular. In 1878 it was described in the Tashkent newspaper « Turkistan walayati».

According to the contents of one of Ajiniyaz's poems he was 40 years old at that time:

*When there is wedding, you'll wear red chapan,
And burn from love in the fire of your beloved.
I was born in a year of a sheep, now I am 40, Kiz-menesh,
Will you marry me, clarifying the age!*

The years spent in Kazakhstan refer to the golden age of the poetic activity of Ajiniyaz. At this period he created a big number of his famous poems.

Coming back to his native place Ajiniyaz opens schools in the villages «Bozataw», «Kamis buget», «Jetim uzak» for the children from poor families where he teaches them skills of grammar. Besides, till the end of his life—the poet died in 1874 году—he keeps writing poems.

Study of the poetry of Ajiniyaz began in the 30-s. The first researchers of it are the distinguished Karakalpak philologists K.Aimbetov, O.Kojurov and N.Davkaraev. The main part of the N.Davkaraev's article «Essays on the history of the Karakalpak literature» is dedicated to the poetry of Ajiniyaz. In the 50-s of the XX-th century researchers K.Aimbetov,

I.Sagitov, K.Berdimuratov, S.Akhmetov, B.Ismailov and others provide new data about the life and literary activity of Ajiniyaz.

During 1949–1975 the poems of Ajiniyaz were published in the Karakalpak and Uzbek languages, from 1975 – in Russian.

In the 60-s of the XX-th century the discovery of lots of poetic manuscripts of Ajiniyaz that had been unknown before allowed researchers to create a number of new scientific articles on the poet's activity. Among these articles K.Bayniyazov's «Thoughts about poet Ajiniyaz», Kh.Khamidov's «Basis of the Ajiniyaz's poetry», A.Karimov's «Ajiniyaz, a master of the artistic word», K. Sultanov's «Fallen in love in the youth», A. Pirnazarov's «Some thoughts about the proficiency of Ajiniyaz», A. Mur-tazaev's «Literary methods and stylistic peculiarities of Ajiniyaz Kosibay Uli» and other works.

Comparison of the poetry of Ajiniyaz with the history of the people found themselves in the articles of academician S.Kamalov «Historical-ethnographic information in the poetry of Ajiniyaz», professor B.Ismailov «Description of the Kungrad rebellion of 1858- 1859 in the poetry of Ajiniyaz».

Ajiniyaz was not only one of the ideologists of the people's rebellion but also an active participant of the Bozataw tragedy which like a serious injury had left an awful scar in the history and in minds of the Karakalpak people. The hard trial suffered by the native people bore Ajiniyaz's famous poem «Bozataw».

The poet Ajiniyaz who was a well-educated and a very cultural person of that time. Following the Oriental poetic traditions he brought into the Karakalpak poetry elements of the philosophical lyric, provided it with an unusual, multi-colored artistic form. With his incomparable talent he lifted the Karakalpak written literature on new, unprecedented a step. In general his works are top of the Karakalpak poetry of the 19th century. Any work of Ajiniyaz is penetrated by deep lyricism and give to each reader big inspiration.

Great Karakalpak poet Ibrayim Yusupov wrote about Ajiniyaz:

*If you want to attract the looks of stars,
To shame careless poets,
If you want me to recover –
Sing, you, Ajiniyaz's songs!*

The words of Ajiniyaz have huge spiritual power. Careful attitude to such great heritage, to preserve for future is a debt and a duty of each of us.

АЖИНИЯЗ КОСЫБАЙ УЛЫ

Ажинияз Косыбай улы (литературный псевдоним Зийуар) родился в 1824 году на южном побережье Аральского моря – у самого устья реки Амударьи в ауле «Камыс богет» (территория нынешнего Муйнакского района), где проживали выходцы из каракалпакских родов ашамайлы и кыят. Отец Ажинияза Косыбай, дед Балтабек, прадед Акжигит были храбрыми и отважными людьми своего времени. Его мать Назира была красноречивой и очаровательной женщиной.

С юных лет Ажинияз проявлял интерес к знаниям и учебе. Сначала он обучался в медресе Хожамурата ишана, затем, после смерти матери, – в медресе своего дяди Елмурата ахуна. Наряду с учёбой в медресе, будущий поэт занимался переписыванием книг и благодаря этому стал знатным человеком. Ещё в 16-летнем возрасте им были переписаны отдельные произведения Алишера Навои.

Продолжил учебу Ажинияз в Хиве. В этом древнейшем городе Хорезма он сначала посещает медресе Шергазы, где до него учился туркменский поэт-классик Махтумкули, затем – медресе Кутлымурата-инака. Ныне у входа в это медресе можно увидеть надпись: «Здесь в 1840–1844 годах учился поэт-классик каракалпакской литературы Ажинияз Косыбай улы».

В медресе Кутлымурата-инака, помимо религиозных учений, изучалось и творчество восточных поэтов-классиков, таких как Навои, Хафиз, Саади, Физули. Ажинияз с большим интересом перечитывал произведения этих признанных мастеров слова, что в дальнейшем отразилось на вольнодумной лирике каракалпакского поэта.

После окончания медресе Кутлымурата-инака Ажинияз вернулся в родной аул, но вскоре уехал в казахские земли, где он пробыл в течение одного года. Возвратившись домой, женился на девушке по имени Хамра из рода ашамайлы, а позднее у них появятся три сына и одна дочь. Потомки поэта в настоящее время проживают в Кунградском, Канлыкульском, Шуманайском районах и в городе Нукусе.

Кунградское восстание 1858–1859 годов, ставшее одним из крупных исторических событий в жизни народов, населявших Хорезмский оазис, оказало большое влияние на поэтическую натуру Ажинияза. Будучи горячим патриотом и образованным человеком, он не смог остаться равнодушным к этому событию и принял в нём активное участие. Впоследствии его как одного из предводителей восста-

ния хивинские власти сошлют в туркменские земли. Период ссылки станет плодотворным для литературной деятельности Ажинияза. За это время поэт переведёт на каракалпакский язык многие стихотворения Махтумкули, с творчеством которого он уже имел возможность познакомиться в годы учёбы в хивинском медресе.

Спустя три года Ажинияз возвращается на родину, где подвергается преследованию властей. В связи с этим он снова уезжает в казахские края. Считается, что это третья по счёту поездка Ажинияза в Казахстан.

Здесь следует отметить один интересный момент, который заключается в том, что, по некоторым сведениям, поэт Ажинияз, будучи в чужих краях, некоторое время находился в знаменитом медресе «Расулия» (г. Троицк Челябинской области России), основанного Зайнуллой ишаном Расулевым (Зайнулла бин Хабибулла бин Расуль), которого академик Бартольд называл «духовным королем своего народа». Такие данные содержатся в интервью доцента кафедры истории и философии Уральской государственной ветеринарной академии, краеведа Гизатуллина Науфа Назиповича и докладе доктора филологических наук, профессора Башкирского государственного университета Кунафина Гинията, сделанного на международной конференции «Зайнулла Расулев – выдающийся башкирский мыслитель-философ, теолог и педагог-просветитель мусульманского мира», состоявшейся в 2008 г. в г. Уфе. (материалы размещены на сайтах Интернета: www.bashinform.ru; www.islamisemya.com/). Безусловно, такого рода данные служат толчком для более глубокого и всестороннего изучения жизни и творчества великого поэта.

Именно в этот период – в 1864 году – в жизни поэта происходит примечательное событие: Ажинияз участвует в айтысе – состязании по поэтическому мастерству, соперницей в котором ему станет известная казахская поэтесса Кыз-Менеш. По сравнению с другими традиционными жанрами устного поэтического творчества тех лет айтыс пользовался у каракалпакского и казахского народов особой популярностью. В 1878 году в ташкентской газете «Туркистан уалаяты» о нём даже публикуют материал.

Из строк, написанных Ажиниязом по случаю айтыса, становится известным возраст поэта – в то время ему было сорок лет:

*Когда ты свадебный красный чапан наденешь,
Сгорать будем оба в огне любви.
Родился на свет в год овцы я, Кыз-Менеш.
Не смотри, что мне сорок, за меня выходи!*

Годы скитания Ажинияза по чужим краям совпали с расцветом его поэтического творчества. В эту пору он создал большое количество своих известных стихотворений, таких как «Есть мой народ», «Есть ли?», «Есть же», «Похож», «Если разлучиться», «Прощание» и др.

Вернувшись в родные края, Ажинияз открыл в аулах «Бозатау», «Камыс богет», «Жетим озек» школы для детей бедняков, где сам учил их грамоте. Помимо этого, до конца своей жизни – поэт не стало в 1878 году – он продолжал писать стихи.

Изучение творчества Ажинияза начинается в 30-е годы XX столетия. К числу первых исследователей относятся учёные-филологи К. Аимбетов, О.Кожуров и Н.Давкараев. В 50-е годы исследователи К.Аимбетов, И.Сагитов, К.Бердимуратов, С. Ахметов, Б.Исмаилов и другие открывают новые страницы в творчестве Ажинияза.

Произведения Ажинияза к настоящему времени были изданы несколько раз на каракалпакском, узбекском, туркменском и русском языках.

Открытие в дальнейшем множества доселе неизвестных поэтических рукописей Ажинияза позволяло исследователям создать ряд новых научных трудов по творчеству поэта. За годы независимости с новой силой возобновились работы по всестороннему изучению наследия поэта. Как отметил Президент И.Каримов, независимость открыла дорогу установлению национальной культуры и духовности, полному восстановлению творческого наследия поэтов-классиков каракалпакского народа Бердаха, Ажинияза и увековечению их доброй памяти.

В этот период было опубликовано множество научных статей и книг, посвященных особенностям и значению творчества Ажинияза. К числу таких относятся работы академиков Х.Хамидова, Ж.Базарбаева, докторов наук К.Байниязова, К.Жаримбетова, К.Курамбаева, А.Пахратдинова, А.Муртазаева, К.Мамбетова, кандидатов наук А.Каримова, А.Пирназарова, К.Мамбетназарова, Б.Каалимбетова, И.Утеулиева, Б.Генжемуратова, Г.Даулетовой, Г.Карлыбаевой, К.Смамутова и др.

Сопоставление творчества Ажинияза с историей народа нашло свое отражение в статьях академика С.Камалова, а также Б.Исмаилова. Ажинияз был не только одним из предводителей народного восстания, но и непосредственным участником «Бозатауской трагедии», которая подобно глубокой ране зарубцевалась и оставила след в истории и сознании каракалпакского народа. Тяжёлые испытания, пережитые соотечественниками, породили известное стихотворение Ажинияза «Бозатау».

Человек незаурядного образования и культуры, Ажинияз, опираясь на традиции восточной поэзии, наделил каракалпакский стих – косык – элементами философской лирики, придал ему причудливую, многокрасочную художественную форму, своим несравненным талантом поднял каракалпакскую письменную литературу на новый, невиданный ранее ступень. В целом его произведения являются вершиной каракалпакской поэзии XIX века. Любое стихотворение поэта пронизано глубоким лиризмом, имеет такую силу и мощь, которые придают каждому читателю сильное вдохновение, духовную силу.

Высоко ценил творчество Ажинияза народный поэт, Герой Узбекистана Ибрайым Юсупов, который писал:

*Если хочешь взоры звезд обратить,
Неряшливых поэтов пристыдить,
Если хочешь меня оживить,
Спой мне песни Ажинияза*

И бережное отношение к такому великому наследию, сохранение его во имя будущих поколений являются долгом и обязанностью каждого из нас.

МАЗМУНЫ

АЛҒЫ СӨЗ	3
----------------	---

ТӘРИП ҚОСЫҚЛАРЫ

Еллерим барды.....	11
Бардур	14
Меңзәр.....	17
Барды.....	19
Аналар.....	21
Қыз ораз.....	24
Садаға.....	25
Яңлыды.....	27
Қатша	29
Бийбигүл.....	30
Мәдәуар.....	32
Қырмызы	35
Хийуалы қыз.....	37
Ағалар, бир қус қашырдым.....	38
Қашқаш	39
Аржағында болмағанша.....	40

ДИДАКТИКАЛЫҚ (АҚЫЛ-НӘСИЯТ) ҚОСЫҚЛАР

Танымас	43
Қыш ақрабы	43
Қонақ келсе арық сойма	43
Көңлим мениң.....	44
Хәр жерлерде дилгир мүтәж болсаңыз	45
Айрылса	46
Болмаса	49
Мегзер	52

Хәр ким хатам болур пәний дүньяда	55
Керәк	56
Баһадыр ғошшақ жигитке.....	57
Ишиндә	59
Қәдиринән.....	61
Болады.....	63
Шар тәрәпдин меһман келсе.....	64
Енди.....	65
Йигитлер.....	67
Болмас	69
Болурмы?.....	71
Нәсият	72
Хәркимсәнің яры болса.....	74
Өз уақтымды хош етермен.....	75
Керәкти	76
Керекдур.....	79
Йүрсен.....	80
Хәрким	81
Нәсийхат	83
Керекти	84
Мегзер	86
Йоқты	91
Бәршә бирдей болған емес	93
Әрманий дүнья	94

ЫШҚЫ-МУҲАББАТ ҚОСЫҚЛАРЫ

Түсер	97
Бозатаулы нәзәлим	98
Йок мениң.....	99
Йол болсун	100
Гөззаллар	102
Бир жәнән	103

Әй, нәзәлимлер	105
Бир пәрий.....	106
Ай-әлип.....	108
Бери кел	110
Оян.....	111
Хабарын сорайын дилдарның кимдин.....	112
Сәудигим	113
Дилдарым	115
Түшти	116
Келдим	117
Бийуапа яр.....	118
Аман ба?	119
Ахы-зарым – сениң қасыңда болсам	120
Мухаллес	121
Гүлжан	122
Дилбәрим.....	125
Барсаң ба?	127
Қайдасаң?	128

НАЛЫШ ҚОСЫҚЛАРЫ

Болур.....	131
Елди көрсер күн бармекен?	133
Дәуран болмады	134
Өтерсең	136
Куба қуш	138
Мәни Нәғмәтуллажандын айырдың.....	140
Хош имди	141
Ғам йсмә.....	143
Қал имди.....	145
Нәғмәтулланың атасына айтқаны.....	147
Хұрзаданың атасына айтқаны	149
Сәлам дегейсән	151

Молла Еримэ	154
Билмедим	156
Көк шолақ ийтке	157
Пазылбек	157
Нурғалыйға	158

ЮМОР-САТИРАЛЫҚ (ХӘЗИЛ-ДӘЛКЕК) ҚОСЫҚЛАРЫ

Яқшыды	161
Дүйсен кандекли	162
Қызларыким	163
Қызлары жүк алдында	163
Қуп кәкир	163
Ала құс	164
Айзадаға	165
Қөраз кемпирге	165
Үзілдікке	166
Нәбийраға	166
Көринди	166

ОЧЕРК-ҚОСЫҚЛАР

Көрің	169
Яранлар	172
Шықты жан	174

АЙТЫСЛАР

Әжинияз бенен қыз айтысы	179
Әжинияз бенен қыз меңештің айтысы	180

ШЕЖИРЕ

Демишлер	197
----------------	-----

ПОЭМА

Бозатау	205
---------------	-----

СӨЗЛИК	208
Ажиниёз Кўсибой ўғли	232
Ajiniyaz Kosibay-uli.....	236
Ажинияз Косыбай улы	239

ӘЖИНІЯЗ

Нөкіс – «Илим» – 2014

Редактор *А.Альниязов*

Художник *Ө.Ерманов*

Тех.редактор *Б.Исмаилов*

Компьютер дизайны *Б.Исмаилов*

Баспахана лицензиясы: АІ №137, 27.04.2009.

Басыуға 10.11.2014-ж. рұқсат етилди.

Қағаз форматы 60×84¹/₁₆, Times New Roman гарнитурасы. Офсет усылында басылды.
Шәртли б.т. 15,5. Есап б.т. 14,4. Жәми 1500 нуска. Буйыртпа №624.

«Илим» баспасы. Нөкіс қаласы, Бердақ гүзары, 41-үй. Шәртнама 8/113.

«Niso Poligraf» ЖШЖде басып шығарылды.
Ташкент Ұзаяты, Орта Шыршық районы, «Ақ ата» АПЖ,
п. Машғал, Марказ көшсси, 1.

ЦЕНА

8000¢

ISBN 978-9943-374-44-7

9 789943 374447